

islām ve medeniyet
Islam and civilization
Zuluslâfâsı
3rd international
sempozyum
Symposium
16-17 Ekim 2023
Elazığ/Türkiye

İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları:
KUR'ÂN – SÜNNET – AKIL

<http://islamvemedeniyyet.firat.edu.tr/tr>
Tel: +90 424 241 60 32

İSLAM VE MEDENİYET 3. ULUSLARARASI SEMPOZYUM (İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları) Özet Kitapçığı

islām ve medeniyet
Islam and civilization
Zuluslâfâsı
3rd international
sempozyum
Symposium
16-17 Ekim 2023
Elazığ/Türkiye

İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları:
KUR'ÂN – SÜNNET – AKIL

Özet Kitapçığı

Editörler
Dr. Cemal URAL
Dr. Şenol ÇAKMAK
Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Elazığ – 2023

İSLAM VE MEDENİYET

3.

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları:

KUR'ÂN – SÜNNET – AKIL

Özet Kitapçığı

Editörler

Dr. Cemal URAL

Dr. Şenol ÇAKMAK

Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

ELAZIĞ – 2023

İslam ve Medeniyet 3. Uluslararası Sempozyum
İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları: Kur'ân - Sünnet - Akıl
Özet Kitapçığı

Editörler

Dr. Cemal URAL

Dr. Şenol ÇAKMAK

Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Dizgi

Arş. Gör. Ramazan ERTEN

Kapak Tasarımı

İsmail DELEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 7

Birinci Baskı, Ekim 2023, 50 Adet

Baskı-Cilt

Fırat Üniversitesi Basımevi

Fırat Üniversitesi Rektörlük Kampüsü

23100 Elazığ/Merkez

(0424) 237 00 00/ (Dahili 4494/4495)

ISBN: 978-605-73808-8-3

Sertifika No: 53026

© Bu kitap Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından yayına hazırlanmış olup
özetlerin ilmî ve fikrî muhtevası ile dil bakımından sorumluluğu yazarlarına; telif
hakları Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları'na aittir.

Sempozyum Kurulları

Onur Kurulu:

Dr. Ömer Toraman (Elazığ Valisi)
Şahin Şerifoğulları (Elazığ Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Fahrettin Göktaş (Fırat Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Üst Kurulu:

İsmail Alsancak (Elazığ Vali Yardımcısı)
Nazif Bilginoğlu (Elazığ Belediyesi Başkan Yardımcısı)
Prof. Dr. Bilal Üstündağ (Fırat Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
İrfan Üstündağ (Elazığ İl Müftüsü)
Turgut Tunç (Elazığ Harput Hafız Abdullah Nazırlı Eğitim Merkezi Müdürü)
Mehmet Yiğit (Elazığ İl Milli Eğitim Müdürü)
Ahmet Demirdağ (Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürü)
Dr. Osman Cem Karahüseyinoğlu (Elazığ Belediyesi)

Akademik Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Erkan Yar (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı)
Prof. Dr. İsmail Erdoğan (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı)
Prof. Dr. Atef İsmail Ahmed İbrahim (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Enes Erdim (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Mehmet Öztürk (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı)
Dr. Öğr. Üyesi Rahime Çelik (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Öztürk (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Zuhale Dağ (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra Güleğül (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kainat Özpolat (Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi)
Dr. Öğr. Görevlisi Şenol Çakmak (Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu)

Arş. Gör. Dr. Cemal Ural (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Dr. Nisa Gecekuşu Demirbaş (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Abdullah Çağatay (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Ahmet Yılmaz (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Ersin Akdağ (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Mesut Şen (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Muhammed Doğan (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

Bilim ve Hakem Kurulu:

Prof. Dr. Abdelkarim Ahmad Al-Wrikat (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Abdulkader Abdulrazzaq (Al-Iraqia University, Irak)
Prof. Dr. Abdullah Ahmed İbrahim Al-Azap (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Abdullah Muhammad Hasan Damkhu (Taibah University, Suudi Arabistan)
Prof. Dr. Adem Tutar (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet Yücel (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Amin Moh'd Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Amin Muhammad Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Atef Muhesin (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bekir Kuzudişli (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Celil Arslan (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Cemil Oruç (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Cevdet Kılıç (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Charki Driss (Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fas)
Prof. Dr. Emel Topçu (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Prof. Dr. Enes Erdim (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Erkan Yar (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Fikret Karaman (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ğıyasettin Arslan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. H. Musa Bağcı (Dicle Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Halis Aydemir (Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hamid Goufi (Qatar University, Katar)
Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İhsan Soysaldı (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İskender Oymak (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. İsmail Erdoğan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Jamal Ahmed Bashier Badi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Kemaleddin Taş (Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Atalan (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Çoğ (Samsun Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Erdem (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Kubat (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Michael Nielsen (Georgia Southern University, ABD)
Prof. Dr. Mohammad Abul Lais al-Khairabadi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Mohammad Ali Alomari (Yermouk University, Ürdün)
Prof. Dr. Mohammed Moslih Al-Zoubi (University of Sharjah, Birleşik Arap Emirlikleri)
Prof. Dr. Mohammed-eid Mahmoud Al-Saheb (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Muhammad Abul Lais al-Khairabadi (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Prof. Dr. Muhammad Ali Fehim (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Mustafa Agah (Bingöl Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Arslan (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nafez Hussain Hammad (Islamic University of Gaza, Filistin)
Prof. Dr. Nihat Yatkın (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Omar Al-Farmawi (Al-Azhar University, Mısır)
Prof. Dr. Özcan Hıdır (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (Al-Iraqia University, Irak)
Prof. Dr. Ramazan Işık (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Raymond F. Paloutzian (Westmont College, ABD)
Prof. Dr. Sami Kılıç (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selim Özarslan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sharaf Mahmoud Al-Qudah (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Şuayip Özdemir (Amasya Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli (Azerbaijan State University of Economics, Azerbaycan)
Prof. Dr. Veli Atmaca (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Yavuz Ünal (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Zekeriya Güler (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Abdurrahman Güneş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Abdülkadir Kıyak (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ahmed Abdullah Al-Mekhyal (Kuwait University, Kuveyt)
Doç. Dr. Ahmed Al Mogtaba Bannga Ahmed Ali (International Islamic University of Malaysia, Malezya)
Doç. Dr. Ahmet Karadağ (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet Pirinç (Amasya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ali Albayrak (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Aydın Taş (Dicle Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ayşe Meydanoğlu (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Bellil Abdelkerim (Université Chadli Bendjedid d'El Tarf, Cezayir)
Doç. Dr. Cengiz Çuhadar (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Davut Ağbal (Amasya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ekrem Yücel (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Enver Demirpolat (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Harun Bekiroğlu (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Hüsametdin Karataş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İsmail Arıcı (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Öztürk (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Sait Uzundağ (Adıyaman Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Yeşil (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nesrişah Saylan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Önder Bilgin (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Özden Kanter Akbaş (Hitit Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Shoaib Ahmed Malik (Zayed University, Birleşik Arap Emirlikleri)
Doç. Dr. Sıtkı Nazik (Amasya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Tahsin Kazan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Tuncay Karateke (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Zeynep Sağır (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Hisham Abu Raiya (Tel Aviv University, İsrail)
Dr. Öğr. Görevlisi Hüseyin Emin Sert (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Aslanoğlu (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gülmez (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Emine Erdoğan Marsak (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Emrah Yavuz (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Sarıtepe (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Esra Güलगöl (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Öztürk (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin Yıldırım (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Polat (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Saylan (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Murat Gökarp (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Taş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ülger (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Özli (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Tan (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Çelik (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Ergüven (Mersin Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Rahime Çelik (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sait Bosat (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Erdim (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Alimoğlu Sürmeli (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zuhall Dağ (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Cemal Ural (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Nisa Gecekuşu Demirbaş (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Sempozyum Sekretaryası:

Arş. Gör. Abdullah Çağatay (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Mesut Şen (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZETLER.....	5
Hanefî Vâkıât Edebiyatında Toplumsal Problemleri Çözme Yöntemi Olarak İstihşân (Semerkandî'nin Kitâbü'n-Nevâzil'i Özelinde)	7
Doğal Bir Dini Grup Olarak Ailenin Dinle İlişkisi	9
Cahiliyye Toplumundan Erdemli Topluma Evrilmede Kur'an ve Sünnet'in Öncülüğü	10
Hadis Ve Sünnetin Sosyal Hayatı Şekillendirmesi (Beslenme Örneği)	11
İslâm Medeniyetinin Kurumsallaşması ve Batı'ya Etkisi: George Makdisi'nin Medrese Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme	12
Hadislerde Kültür ve Medeniyet.....	14
Gazali'nin Akıl Eleştirisi Bağlamında Matematik İlmine Bakışı	15
Wael b. Hallaq'ın İmkânsız Devlet Adlı Eseri Bağlamında İslâm Devleti'nin İmkânsızlığının Anlamı -Medeniyetler Arası Bir Analiz-	17
Gayri Müslim Tercümanlar ve Çeviri Faaliyetleri Bağlamında: Beytül Hikme'nin İslâm Medeniyetinin ve Mantık İlminin Gelişimindeki Rolü.....	19
Cahiliye Toplumundan Tevhid Toplumuna Değişim Ve Dönüşümde Kuran ve Sünnet'in Etkisi	20
İnançların Evrimi Bağlamında Kur'an'da Nesh ve İnsâ	22
İslâm ve Hakikat: Gelenekselci Ekol Bağlamında Dini Çoğulculuğa Eleştirel Bir Bakış	24
Cüneyd-i Bağdâdî'nin Kur'ân ve Sünnete Bağlılığı, Tevhîd Konusunda Aklın Yetersizliğine Dâir Görüş ve Düşünceleri	26
İslâm Medeniyetinin Dinamik Bir Unsuru Olarak Akıl: Mütakellimîn Örneği	28
İslâm Medeniyetinin İlk Döneminde Çalışma Hayatında Engelliler	30
Nübüvvet ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine Bir Değerlendirme	32
Modern Akıl Karşısında Akl-ı Selim	34
İslâm Medeniyet Havzasında Yeni Bir Felsefi Soluk: Sühreverdî'de Bir Yöntem Olarak Salt Akıl Sorunu	35
Problematik Olarak Akıl-Vahiy İlişkisi: Muhammed Abduh Örneği	36
Medine'de Yeni Toplum İnşası: Kur'an'ın İlke ve Düzenlemelerinin Öncü Rolü	38
İslâm Medeniyetinin Yeniden İnşasında Akıl ve Vahyin Konumu	40
Kur'ân'da "Sünnet" Kelimesi ve Türevlerinin Anlam Alanı	42
İslâm Düşüncesinde Soyu ve Zaman Tasavvuru Açısından Mehdi Ve Mehdilik	43
Akıl ve Dil İlişkisinde Belirleyicilik Sorunu	45
İslâm Medeniyetinde İnsanın Kendini ve Başkalarını Yetkinleştirme Ödevi ve Akıl Temelleri	46

H. Ömer'in Vakfıyla İlgili Rivayetlerin İslam Vakıf Hukukuna Etkileri	48
İlmi Tartışmalarda İstidlalin İddiyayı İspata Elverişli Olması Şartı Üzerine	49
İslam Medeniyetinin Temel Kaynaklarına Yönelik Modern Söylemler	51
Kabilelerden Medineye: İslam Medeniyetinin Doğuşuna Kaynaklık Eden Değer Ölçütleri	53
Kur'an, Sünnet ve Akıl Bağlamında Değerler	55
Vahyin İmkânı Konusunda Aklın Tutumu: Mu'tezile ve Deizm Örneği	57
İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları Ekseninde İdeal Toplum Arayışları: Gazali Örneği	58
Büveyhîler Dönemi Kelamcılarının Tahri'ul-Kur'an İddialarına Yaklaşımları	60
Kültür, Medeniyet ve Kur'an	61
Hadisçilerle Filozofların Kullandıkları Ortak Yöntem: Bilginin Doğruluğunu Araştırma ve Şüphe.....	63
İslam Dünyasında Aklın Mahiyetiyle İlgili Kaleme Alınan İlk Risaleler Olarak Kindî ile Muhâsibî'nin Akıl Risaleleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme	65
Ahi Evran'ın "Tabsiratü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi" Adlı Eserinin Değerler Açısından İncelenmesi	67
Din ve Mitos İlişkisi Açısından Kur'an Kıssaları Üzerine Bir Değerlendirme	69
Hatim İbadetimiz Üzerine Mülâhazalar	71
Sünnetin Kur'ân'ı Beyânı İlkesinden Hareketle İmam Şâfiî ve İslâm Medeniyetine Etkisi.....	73
Kelam'da Bilgi Kaynaklarından Olan Aklın Önemi ve Sınırı: Pezdevi Örneği.....	74
<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> ve <i>Cerîde-i Tasavvuf</i> Özelinde Son Dönem Osmanlı Şeyhlerinin Medeniyet Yaklaşımlarının Temeli: Kur'ân ve Akıl.....	76
İktidar-Kent İlişkilerinde Selçukluların Yerleşim Politikaları Bağlamında Bilinçsel Süreçlerin Tetkiki	77
İslâm Mimarîsinin Teşekkülünde Kur'an ve Sünnetin Rolü	78
Thoughts upon the Rationality of Islam and the Contributions of Muslims to Civilization in the Age of Enlightenment in Europe	80
Dînî Bilgi Elde Etmede Aklın Rolü: Kurucu Usûl Âlimi Bâkîllânî Özelinde Bir Okuma	81
Anlama ya da Hüküm Koyma Kaynağı Olarak Aklın Epistemik Değeri / Hücciyeti.....	82
Zabt Kusurlarından "Sûu'l-Hıfz" Bağlamında Aklın ve Hafızanın Ravilerin Değerlendirilmesine Etkisi	84
Müslümanlarda Ortak Aklın Oluşmasının İmkânı Noktasında Kutsal Mekân Sembolizmi.....	85
İslam Dini Bağlamında "Dil Oyunları" Teorisinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi.....	86
ARAPÇA ÖZETLER.....	89
الإسلامية العمارة فن على وأصحابه وسلم عليه الله صلى النبي أثر	91
الأثر الإرشادي للقرآن على الفن والجمال	93
منهج النقد عند المحدثين وأثره على العلوم النقلية في الحضارة الإسلامية	94
الخطب النبوية ودورها في إنشاء القيم الحضارية	95

..... أثر مرافقة الوحي للعقل في أسلمة الحضارة	96
..... النصوص السياسية في القرآن الكريم مصدراً للحضارة الإسلامية	97
.....-قصة سليمان عليه السلام مع ملكة سبأ نموذجاً	97
..... دور القرآن والسنة والعقل في تكوين الحكم الشرعي	98
..... فلسفة الجمال في الحضارة الإسلامية - صورة الطبيعة في القرآن الكريم نموذجاً -	99
..... الأدب وبناء المجتمع المسلم؛ شعر صدر الإسلام نموذجاً	100
..... أثر الحضارة الإسلامية على الثقافة الإيرانية والتماهي بينهما من خلال اللغة والشعر	101
..... الاستيراد المعرفي وأثره على القيم السياسية في الحضارة الإسلامية (الفكر السياسي الفارسي نموذجاً)	103
..... مقومات الشهود الحضاري عند إسماعيل راجي الفاروقي كتاب التوحيد مضامينه في الفكر والحياة -أنموذجاً-	104
..... دور التسامح الديني في التأسيس للحضارة الإسلامية "من خلال رؤية المستشرق الفرنسي غوستاف لوبون"	105
..... تأهيل العقل الاسلامي وفقاً للتغير الحضاري	106
..... البنية التحتية للحضارة الإسلامية -دراسة في انجازات علماء ملطية وخربوط في الحضارة الإسلامية-	107
..... أسس الحضارة الإسلامية	108
..... دور الدين في قيام الحضارة من الظهور إلى الأفول	109
..... أثر العقل في النهوض المعرفي والحضاري وحل الإشكاليات من الوجهة القرآنية	110
..... القيم الانسانية في القرآن والسنة وانعكاسها على السلوك الحضاري للنخبة -شواهد تاريخية-	111
..... التواصل الإنساني كأساس لبناء الحضارات بين المنظور الشرعي والتحدي التكنولوجي	112

TÜRKÇE ÖZETLER

**HANEFÎ VÂKİÂT EDEBİYATINDA TOPLUMSAL PROBLEMLERİ
ÇÖZME YÖNTEMİ OLARAK İSTİHSÂN
(SEMERKANDÎ'NİN KİTÂBÜ'N-NEVÂZİL'İ ÖZELİNDE)**

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DEMİRCİ

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kırklareli/Türkiye

abdullahdemirci@klu.edu.tr

İslam medeniyetinde fıkıh, sosyal hayatın içinde aktif bir konuma sahiptir. Fıkıhın en temel fonksiyonlarından biri, aklın yanı sıra -diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak- vahiy kaynaklı ilke ve kurallar ekseninde sosyal yaşamı düzenlemek ve bu amaç doğrultusunda her türlü toplumsal ve hukuksal gereksinimi karşılamaktır. Fıkıhın sosyal değişimler muvacehesinde devamlılığını sağlaması açısından ayet ve hadis gibi vahiy temelli hukuk kaynaklarının yanında birtakım akıl yürütme yöntemlerine de başvurulmuştur. Fakihler var olan kimi fikhî ilkenin, toplumda meydana gelen hukuksal problemleri çözüme kavuşturma noktasında bazı açılardan yetersiz kaldığı durumlarda istihsân deliline başvurmuştur. İstihsân, nassların yanında fıkıhın dinamik bir unsuru olan akıldaki hukukî delillerden biridir. Ebû Hanîfe'nin şahsında Hanefî fıkıh mektebiyle özleştirilen istihsân, yerleşik kuralın (kıyas) benimsenen hukuk anlayışına ters düştüğü durumlarda meydana getirdiği katılığı esnetmek ve hakkaniyet ilkesini öne çıkarmak için başvuru alan temel yöntemlerdendir.

Bu çalışmada hicri 4. yüzyılın önde gelen mâverâünnehir Hanefî fakihlerinden Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitâbü'n-Nevâzil'i esas alınarak fıkıhın bir alt türü olan vâkıât/fetâvâ edebiyatında istihsân delilinin işleme biçimi ve toplumsal problemlerin çözümünü noktasında üstlendiği kilit rol, o dönemin güncel meseleleri üzerinden ele alınacaktır. Vâkıât edebiyatının kurucusu kabul edilen Semerkandî'nin söz konusu eserinin kendi alanında ilk örnek olması ve sonraki çalışmalara yön vermesi, tebliğ konusunun orijinal bir metin üzerinde işlenmesine zemin oluşturması açısından önemlidir.

Çalışma sonucunda Semerkandî'nin Kitâbü'n-Nevâzil'inde toplumsal problemleri tetikleyen güncel meselelerin, özellikle örf, zaruret ve kıyas-ı hafî gibi gerekçelere dayalı olarak istihsân delili ile çözüme kavuşturulduğu gözlemlenmiştir. Eserde İslam medeniyetinde kültürel gelişimi yönetmek adına fıkıhın dinamizminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku/Fıkıh, Hanefî Mezhebi, İstihsân, Vâkıât, Kitâbü'n- Nevâzil, Semerkandî.

DOĞAL BİR DİNİ GRUP OLARAK AİLENİN DİNLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Abdurrahman GÜNEŞ

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

abdurrahmangunes@firat.edu.tr

Aile, evlilik veya kan bağı ile bir araya gelen bireylerin oluşturduğu toplumsal bir birliktir. İnsanlık tarihiyle yaşıt olan aile, toplumun en temel kurumudur. Farklı tipleri ve versiyonları olsa da hemen her toplumda var olmuştur. Biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyolojik gibi boyutları olan ailenin özellikle sosyolojik yönü dikkat çekmektedir.

Toplumun en kadim birimi olan ailenin din kurumu ile yakın bir ilişkisi vardır. Çocuk, ilk genel eğitimini ailede aldığı gibi ilk din eğitimini de aile ortamında alır. Başka bir anlatımla çocuğun din olgusuyla ilk teması ve tanışması aile içerisinde gerçekleşir. Aile üyelerinin doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde (initiation) icra ettikleri dinsel tören ve ritüeller hep aile içerisinde yapılmaktadır. Bu nedenle aile, sosyolojide doğal bir dini grup olarak kabul edilmektedir. Çocuğa isim verilmesi, kurbanların kesilmesi, dua yapılması gibi dinsel ayin ve ritüelleri gerçekleştirdiği için aile reisi olarak babaya eski toplumlarda çok büyük değer verilmiştir. Özellikle bazı toplumlarda babaya gösterilen saygının temelinde dinsel törenleri icra etmiş olması yatmaktadır. Aile büyükleri, çocuklara sadece teorik bilgiler vermez, dinsel ritüellerin uygulamasını da bizzat yaparak öğretmeye çalışırlar. Bu açıdan aile, dini uygulamaların merkezi konumundadır. Tabi ki aile ve din ilişkisi tek yönlü değil, karşılıklı etkileşim esasına dayanmaktadır. Aile, bireyin dini inancının oluşmasında etkili olduğu gibi din de aile üzerinde etkilidir. Çocuk sayısı, boşanma, miras ve eğitimden monogami, poligami, endogami, egzogami, ataerkil, anaerkil, patrilokal, matrilokal, neolokal gibi çeşitli aile ve evlenme tiplerine kadar hemen her şey dinin etkisi altında şekillenmektedir. Sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte her alanda olduğu gibi ailenin dinsel işlevlerinde de birtakım erozyonlar yaşanmış ve ailenin bir kısım aslı görevleri başka kurum ve kuruluşlara devredilmeye başlanmıştır. Buna rağmen ailenin tümüyle dinsel fonksiyonunu kaybettiğini ileri sürmek mümkün değildir. Aile kurumu, bireylerin dini inançlarının oluşmasında en etkili faktör olma niteliğini korumaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Evlilik, Aile, Din, Etkileşim.

CAHİLİYYE TOPLUMUNDAN ERDEMLİ TOPLUMA EVRİLMEDE KUR'AN VE SÜNNET'İN ÖNCÜLÜĞÜ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZBAY

Başiskele İlçe Müftülüğü, Kocaeli/Türkiye

ozbay.ahmet@hotmail.com

Kur'an'ın hedeflerinden biri dindar bireylerin oluşturduğu erdemli bir toplumu meydana getirmektir. Vahyin insanlar içinden seçilmiş Peygamberler aracılığıyla tebliğ ve temsil edilmesi de erdemli bir fert ve toplumun oluşmasının insan için yerine getirilebilecek bir olgu olduğunu göstermektedir. İnsanlık tarihi boyunca devletler/kanunlar/otoriteler de temelde erdemli bir toplumun oluşumunu hedeflemektedirler. Vahyin son elçisinin Mekke ve Medine döneminde Kur'an'ın rehberliğinde oluşturduğu örnek ve erdemli toplum modeli günümüze kadar çeşitli dönemlerde yeniden teşekkül ettirilmiştir. Kur'an'ın, toplumu dönüştürmesindeki olağan üstü etkisini ve derin izlerini değerlendirmek ancak toplumun önceki durumunu iyi kavramakla mümkündür. Bu bağlamda bütün zaman ve mekanlarda kendisine yer edinebilecek bir zihniyet olarak ortaya çıkan cahiliye döneminin özellikleri ve uygulamaları açıkça göstermektedir Hz. Peygamber'in risâlet öncesi ve sonrası dönemin örf, adet, gelenek, görenek, inanç, tutum, kanun ve kuralların etrafıca bilinmesi Kur'an'ın hidayet ışığının değerinin anlaşılmasına hizmet edecektir. Kur'an, Hz. Adem'den (a.s.) itibaren değişik zaman ve mekanlardan ibret vesikaları sunan kıssaları yol gösterici olarak sunduğu gibi bütünüyle de kıyamete kadar farklı zaman ve mekanlarda ortaya çıkacak meselelere çözüm bağlamında temel parametreler ortaya koymaktadır. Bu parametrelerin toplum üzerinde uygulanması nüzul ortamının derinlemesine analiz edilmesiyle tespit edilecek yöntemlerle daha kolay ve doğru bir şekilde gerçekleşecektir. Araştırma bu yöntemi tespit ederek cahiliye toplumundan erdemli topluma evrilmede Kur'an ve Sünnet'in öncülüğünü ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Kur'an, inanç, ibadet, muamelat ve ahlaktan müteşekkil genel konularıyla, ilk muhatap olduğu toplumu değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu çalışmada üç alanla ilgili genel bilgiler verildikten sonra ahlak alanı ile ilgili olarak erdemli bir toplumun oluşmasında Kur'an'ın etkisi ve katkısı üzerinde durulmakta, Kur'an araştırmalarının kıyamete kadar değişik zaman ve zeminlere taşınmasında nazil olduğu ortamın önemi değerlendirilmektedir. Böylece Kur'an'ın mesajlarının günümüz meselelerine ışık tutma noktasında ortaya çıkardığı ölçüler tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Sünnet, Cahiliye, Erdem, Toplum.

HADİS VE SÜNNETİN SOSYAL HAYATI ŞEKİLLENDİRMESİ (BESLENME ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye

ozdemirahmet73@gmail.com

Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti, İslam bilgi kaynaklarının en başında gelmektedir. İslam medeniyetinin oluşumunda da her iki kaynağın tesiri büyüktür. Bir Müslümanın inanç, ibadet, muamelat ve ahlakla ilgili ilke ve prensiplerin dayandığı asıl, söz konusu iki kaynaktır. İslam medeniyetinde asıl kurucu metni Kur'an iken onun şerhi yorumu ve günlük hayattaki uygulaması ise Hz. Peygamber'in sünnetidir. Kur'an, Hz. Peygamberin tatbikatı ile teori safhasından pratiğe geçmiş veyahut onun uygulaması ile mana olan bir husus, mücessem hale gelmiştir. İslam medeniyetinin oluşumunda birçok farklı amilin tesir ettiğini kabul etmekle beraber medeniyetimizin Kur'an ve sünnetin ışığı ile şekillendiğini belirtmek gerekir.

Günlük hayatımızda yeme ve içme ile ilgili ilke ve prensiplerin de Hz. Peygamberin hadis ve sünnetleri ile şekillendiğini belirtmek gerekir. Zira bir gaye için dünyaya gelen insanoğlu, günlük hayatında mesuliyet sahibidir ve yaptığı her davranıştan sorumludur. Dolayısıyla dünya nimetlerini tüketme hususunda sınırsız yetkiye sahip değildir. Günümüzde dünyada ciddi bir beslenme krizi yaşanmaktadır. Bir coğrafyada insanlar açlıktan dolayı ciddi sıkıntılar yaşarken diğer taraftan insanlar fazla yemek yemekten obezite gibi hasatlıklarla boğuşmaktadır. Ya da günde tonlarca yemek ve gıda çöpe atılıp israf edilmektedir.

Bu tebliğde Hz. Peygamberin sünnet ve hadislerinde yeme-içme ya da beslenmeyle ilgili ortaya konan temel ilke ve prensipler tespit edilecektir. Kutub-i sitte olmak üzere ana hadis kitaplarında bu konun hangi bölüm ve bab başlıkları altında işlendiği tespit edilerek hadis mecmualarında konuyla alakalı nasıl bir edebiyatın oluştuğuna da işarette bulunacaktır. Çalışmanın sonunda Hz. Peygamberin hadis ve sünnetinin, beslenme örneğinde olduğu üzere sosyal hayatımızda ve dolayısıyla İslam medeniyetimizin şekillendirmesinde nasıl aktif bir rol aldığı vurgulanmış olunacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hadis, Sünnet, Etime, Eşribe, Beslenme.

İSLÂM MEDENİYETİNİN KURUMSALLAŞMASI VE BATI'YA ETKİSİ: GEORGE MAKDİSİ'NİN MEDRESE TEORİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU

İslam Araştırmaları Merkezi

ah.cavusoglu@isam.org.tr

George Makdisi, İslâm eğitim kurumlarının ortaya çıkışı, özellikle de 5./11. yüzyıl Bağdat'ında gelişen biçimiyle (Nizâmiye Medresesi) medrese hakkında yaptığı çalışmalarla bu alanda çığır açmış ve pek çok yeni çalışmayı ve tartışmayı tetiklemiştir. Medrese çalışmasından önce başladığı 5./11. yüzyıl Bağdat'ına dair incelemeler Makdisi'yi İslam medeniyetinin klasik dönemi ile Orta çağ Avrupası'nı karşılaştırmaya yöneltmiş, bu amaçla 1974-1980 yılları arasında pek çok çalıştay düzenlemiş ve bu meseleyi zamanla pek çok araştırmaya konu olacak bir çalışma alanı haline getirmiştir. Şarkiyat çalışmalarındaki Ehl-i hadîs (gelenekçilik) ve Ehl-i re'y (akılcılık) mücadelesi üzerinden İslam düşünce tarihi ve fıkıh tarihini yorumlama geleneğini sürdüren Makdisi bu konuda yeni tezler ileri sürer. Öncelikle bu mücadele iki tarafın birbirine yakınlaşması ve fıkıh mezheplerinin teşekkülü ile bir mutabakat noktasına gelmiştir. Fıkıh mezheplerinin teşekkülünde ise temelde bir fıkıh eğitimi kurumu olan medresenin belirleyici bir rolü vardır. Medresede uygulanan ve “tedris” kavramıyla ifade edilebilecek eğitim metodunu Makdisi “skolastik eğitim metodu” olarak adlandırır ve tabakat kitaplarına dayanarak oldukça detaylı ve sistematik bir analize tabi tutar. Skolastik eğitim metodunun amacı, sahih İslâm'ı inşa edecek fakihleri yetiştirmektir. Öncelikle bir mezhebin en iyi şekilde öğretilmesi esasına dayanan sistem, sonraki aşamalarda diğer mezheplerin görüşlerini ve bunlara karşı kendi mezhebinin görüşlerini savunma becerisi ve yöntemlerini, diğer bir ifadeyle müslümanların karşılaşacağı fikhî-kazaî meselelere dair ihtilaflı görüşler arasında nasıl çözüm bulunacağını öğretir. Üç aşamalı medrese eğitimini başarıyla tamamlayan ve hocasının gözetiminde bitirme/doktora tezini (ta'lıka) hazırlayan “mütefakkih” sonunda bir “doctor of law”, yani “fakih” olarak diplomasını (icâzet) alır. Makdisi, aynı zamanda medrese sisteminin (Bağdat, 11. Yüzyıl) Endülüs üzerinden Orta çağ Avrupası'na taşındığını, 13. yüzyılda ortaya çıkan ve üniversitenin de kökeni olan “College” sistemini büyük ölçüde etkilediğini, hatta bu sistemin birebir medresenin aynısı olduğunu iddia eder. Her iki kurumu müfredat, kadro yapısı, vakıf sistemi vb. tüm yönleriyle karşılaştırarak ayrıntılı bir mukayese yapan Makdisi özellikle “açılış

dersi (inceptio)”, “hilâf (sic et non), “münâzâra (disputatio)”, “talîka (reportatio)”, “icâzet (licentia docenti) gibi her iki eğitim sisteminde de var olan unsurlar arasındaki benzerliklere dikkat çeker. Makdisi’nin daha sonra kendi öğrencileri tarafından yapılan çalışmalarla revize edilip geliştirilen medrese teorisi, ciddi eleştiriler almış olsa da hâlâ pek çok yönden değerini korumakta, en azından klasik tabakât literatürünün nasıl verimli okunabileceği konusunda ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i hadîs, Ehl-i re’y, Gelenekçilik, Akılcılık, Fıkıh Mezhebi, Medrese, Tedris, Hilaf, Cedel, Talîka, Mütefakkih, Ashâb, Fakîh, İcazet, Skolastisizm, Hümanizm, Üniversite, College, Lonca.

HADİSLERDE KÜLTÜR VE MEDENİYET

Doç. Dr. Ali KARAKAŞ

Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır/ Türkiye

alikarakas72@hotmail.com

Genel anlamda Medeniyet kelimesi, bütün dillerde medeni olmak, şehir kurmak, şehir hayatı sürmek gibi anlamlar ifade etmektedir. Arapça kökenli bir kelime olan medeniyet, “Medine” sözcüğünden türemiştir. “Medine” kelimesi, yerleşim yeri anlamındadır. Bu kelimenin kökeni hakkında farklı iki görüş vardır. Bir görüşe göre “Medine”, herhangi bir şeye karşı boyun eğmek, din edinmek ve benzeri anlamlar ifade eden “deyene-yedvunu (dâne-yedûnu)” fiilinden türemiş bir isimdir. Diğer bir görüşe göre ise “Medine” kelimesi, beraber yaşamak, yerleşim yeri kurmak ve medeni olmak gibi anlamlar ifade eden “medene-yemdunu” fiilinden türemiştir. Bütün peygamberler, insanlık tarihi boyunca içinde yaşadıkları topluma kavga etmeden beraberce yaşamayı, hakka, hukuka ve adalete riayet etmeyi emretmişlerdir. Dolayısıyla son Peygamber Hz. Muhammed’de (sav.) aynı esasları tebliğ etmiş ve hayatında uygulayarak örnek olmuştur. O, söz, fiil ve takrirleriyle cahiliye toplumu diye isimlendirilen insanları hidayete davet etmiş, ıslah etmiş ve medeni bir toplum inşa etmiştir. Bu medeniyetin inşası için elzem olan ilim, ahlak, hoşgörü, hak, hukuk, adalet ve benzeri tüm hususları vaz etmiş ve kendi yaşantısında bunu somutlaştırmıştır. Hz. Muhammed’in (sav.) vefatından sonra gelen sahabe nesli ise bu kurucu değerleri fetih hareketleriyle daha da ileriye taşımış ve İslam medeniyet tasavvurunu Dünya bilim tarihine eşsiz katkılar sunacak noktaya getirmiştir. Kültür ve medeniyet kelimeleri birbirlerini besleyen ve iç içe olan iki temel kavramdır. Bu kelimelerin sundukları içerikler toplumların kurucu değerlerini ifade eden ahlaki ve ilmi zenginliğiyle ilgilidir. Kur’an-ı kerim ve sünnet kaynaklı İslam medeniyeti, yetiştirdiği ilim adamları ve yaptığı icat ve keşiflerle parlak bir geçmişi dünyaya miras olarak bırakmıştır. İslam medeniyeti her ne kadar bugün için dünya muvazenesinde sürükleyici bir güç olarak görünmese de gelecek vaat ettiği bir hakikattir. Hz. Muhammed’in (sav.) hayatı ve bizlere miras olarak bıraktığı hadisleri bu anlamda çok önemli esaslar içermektedir. Can, mal, nesil, inanç ve akıl gibi evrensel değerler İslam medeniyetinin temel gayesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an-ı Kerim, Hadis, Kültür, Medeniyet, Toplum.

GAZALİ’NİN AKIL ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA MATEMATİK İLMİNE BAKIŞI

Dr. Aysel TAN

Elazığ/ Türkiye

ayseltan@gmail.com

Filozoflar evren ve tabiat sisteminin matematiksel olduğunu, belli mantık kurallarına göre işlediğini savunmuştur. Tabiatı Tanrı’nın başlatıp sonra kendi işleyişine bıraktığı ve tabiat kanunlarıyla devamlılığını sürdüren bir sistem vardır. Bu düzen matematiksel bir düzendir. Bu matematiksel düzeni inceleyip, akli çıkarımlarla işleyişini ortaya koyduğu zaman insan, bu düzenden metafiziksel bir bakış açısına ulaşabilir ve evrende Tanrısal bir düzen olduğunu fark ederek, Tanrı hakkında yakini bir bilgi elde edebilir.

Gazali ise filozofların matematik ve mantıkla elde ettiği kesin bilgiyi metafiziğe uygulamaya çalıştıklarını ama kendi koydukları kriterlere bile uymadıklarını söyleyerek Tanrı hakkında bilgi elde etme yollarını eleştirir. Onlar bu yolla kesin bilgi elde edemedikleri için kendi içlerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. O nedenle farklı bir yol benimsemek gerekmektedir. Gazali, madde âleminin insanı yanıltacağını iddia eder, duyu organları ve akıl da insanı yanıltmaktadır. Bunlara güvenilmediği için ‘vehmi’ (varsayımsal)dir yani zihnin ürettiği şeylerdir, tümel bilgiler de böyle vehmidir. Fakat filozoflar, tümel bilgiyi gerçek kabul eder ve tümel bilginin gerçekliğini ispatlamak için matematikten delil getirir, Kadir-i Mutlak bir otoritenin dinamik iradesiyle matematiksel şekilde işleyen evrenin olduğunu kabul ederler.

Gazali’de ise bu matematiksel evrenin arkasındaki gücün Allah olduğu fikri vardır. Allah evreni sadece yaratıp, tabiat kanunu koyarak evrene müdahaleden vazgeçmemiştir. O her an yaratma halindedir. Bu nedenle evren her zaman ‘matematiksel kesinlik’le işlemez. Allah dilerse bunu değiştirir. Filozofların, matematikle doğa bilimlerine ve diğer akli bilimlere kesinlik kazandırması gibi benzer bir yolla Gazali de inanma fiili ile bağlandığımız dini esaslara bir tür matematiksel kesinlik kazandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle matematiğin metafiziğe giden bir yol olmasını eleştirir, matematik, kesin bilgi veren alana yani din/vahiy alanına dâhil edilmelidir. Gazali hissi bilgi yani sezgisel/ilhami/vahiy bilgi ile matematik ve hendesi bilgiyi bir tutmakta ve ikisinin de kesin bilgi verdiğini iddia etmektedir. Bu anlamda matematik eleştirilemez, din adına eleştirilmeye kalkılırsa dini kötü bir duruma düşürür. Fakat Gazali, son dönem eserlerinde bu fikirlerinden vazgeçerek matematiğin

din açısından zararlı bir ilim olduğunu ve inananların bu ilimden uzak durması gerektiğini söylemiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazali, Akıl, Dünyevî İlim, Ahiret İlmi, Matematik.

**Wael B. Hallaq'ın İmkânsız Devlet Adlı Eseri Bağlamında
İslâm Devleti'nin İmkânsızlığının Anlamı
-Medeniyetler Arası Bir Analiz-**

Dr. Bilge KILIÇ

MEB

bilgetes@hotmail.com

Wael b. Hallaq'ın, İmkânsız Devlet adlı eserinde temel bir iddiası vardır: Herhangi bir modern devlet tanımına göre İslâmî devlet tamlaması hem imkânsız hem de çelişkilidir. Çünkü modern devlet paradigmasının ve içkin tebaa üretme kapasitesinin İslâmî yönetim paradigmasıyla hiçbir ortak yanı yoktur. İslâmî yönetim, doğrudan İslâm medeniyetinin, değerlerinin ve dünya görüşlerinin toplam tarihsel tecrübesinin bir çıktısıdır. İslâm'ın ahlâkî yasası olan şerîat, örfî hukuk ve yerel deneyimlerle başa çıkmış, hem toplumu hem de yönetimi düzenleyen en üst ahlâkî ve yasal kuvveti haline gelmiştir. Buna rağmen bugün müslümanlar ve onları yönlendiren entelektüeller modern devleti benimsemekte ve onu doğal bir olgu olarak kabul etmektedirler. Bu kapsamda modern devleti verili ve zamandan bağımsız bir fenomen olarak kabul etmektedirler. Ancak Wael b. Hallaq'a göre İslâm devletinin modern koşullarda, modern bir devlet olarak ortaya çıkması imkansızdır. Çünkü Avrupa'da meydana gelen modern devletin paradigmatic temelleri İslâm medeniyetinin aksine 'ahlâkî' bir karaktere sahip değildir. İslâm medeniyetinde merkezi alan ahlâkî terbiye, ahlâkî eğitim ve genel olarak ahlâkî taleplerdir. Batı medeniyetinde ise merkezi alan ahlâkî ve sosyal meseleleri anlamsız bırakan ekonomik ve teknik taleplerdir. Oysa İslâm'ın ahlâkî ekonomisi, İslâm medeniyetinin ve maddi dünyasının kurucu metni olan Kur'an-ı Kerim'in kendisi ile ortaya çıkmıştır. Hadislerin eklenmesiyle ve söylemsel, kurumsal bir fenomen olan şerîatın kapsayıcı sistemiyle de detaylandırılmıştır. İslâm medeniyetinde ticari pratikler ve ekonomik aktiviteler bölgeden bölgeye, dönemden döneme değişse de şer'î ahlâkî değerler hem başarısını hem de yaygınlığını ispatlayan genel bir geçerlilikle hüküm sürmüştür. İslâm medeniyetinin ve bölgesel ya da uluslararası İslâm ticaretinin modern öncesi dünya tarihinde tartışmasız en aktif ve gözde medeniyetlerden olması bu başarısının açık göstergesidir. Dolayısıyla Wael b. Hallaq, şerîatın bugünkü müslümanlar ve onları yönlendiren entelektüellerin benimsediği modern devlet anlayışının vaad ettiklerinden çok daha fazlasını vaad ettiğini savunur. Buradaki problemin modern İslâmî devletin beraberinde getirdiği öz çelişkilerin modernitedeki ahlâkî açmazlardan

kaynaklandığını söyler. Bu itibarla ona göre ahlâki sorunları çözmek, politik ve ekonomik problemleri de çözmek demektir. Tebliğde, Wael b. Hallaq'ın kısaca ifade etmeye çalıştığımız temel iddiasını genel hatlarıyla ele alarak, medeniyetler arası bir analizle İslâm devletinin imkânsızlığının anlamını tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Wael b. Hallaq, İmkânsız Devlet, İslâm Medeniyeti, Batı Medeniyeti.

GAYRİ MÜSLİM TERCÜMANLAR VE ÇEVİRİ FAALİYETLERİ BAĞLAMINDA: BEYTÜL HİKME’NİN İSLAM MEDENİYETİNİN VE MANTIK İLMİNİN GELİŞİMİNDEKİ ROLÜ

Burak DOĞAN

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir/Türkiye
mrburakdogan@gmail.com

İslam dünyasında gerçekleşen çeviri hareketinin ve bu hareketin mantık çalışmalarının gelişimine olan etkisini incelemekteyiz. Özellikle, gayri Müslim tercümanların bu süreçteki rolleri ve katkıları, çeviri hareketinin genel başarısında önemli bir faktör olarak belirlenmiştir.

Beytülhikme döneminde, çeşitli gayri Müslim tercümanlar, antik Yunan filozoflarının eserlerini Arapça'ya çevirerek İslam dünyasında mantık çalışmalarının gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu çeviriler, İslam düşünürleri ve bilim adamları için değerli bir kaynak olmuştur. Özellikle Aristoteles'in mantık üzerine yazdığı eserler, bu dönemde Arapça'ya çevrilmiştir ve bu çeviriler, İslam filozofları ve bilim adamları için önemli bir kaynak olmuştur.

Gayri Müslim tercümanlar, çeviri hareketini destekleyen ve bu hareketin İslam dünyasındaki bilim ve kültürün gelişiminde büyük rol oynayan kişiler olarak belirlenmiştir. Örneğin, Mettâ b. Yûnus, Aristo mantığını Arap dünyasına tanıtmada ve bu düşünceleri Arapça'ya çevirmede önemli bir rol oynamıştır.

Ayrıca, İshak b. Huneyn ve Yahya b. Adi gibi gayri Müslim tercümanlar da çeviri hareketine önemli katkılarda bulunmuşlardır. İshak b. Huneyn, tıp ve bilim alanlarında yaptığı çeviriler ve orijinal çalışmalarıyla, Orta Çağ Arap dünyasının en önemli bilim insanlarından biri olarak kabul edilir. Yahya b. Adi ise matematiksel ve mantıksal düşünme yeteneğiyle tanınır ve Bağdat mantık okulunun başına geçmiştir.

Gayri Müslim tercümanların çeviri hareketindeki rolleri ve katkıları, İslam dünyasında mantık çalışmalarının gelişiminde ve genel olarak bilim ve kültürün gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu tercümanlar, farklı kültürlerden gelen bilginin aktarılmasını sağlamış ve bu bilgi hem Doğu'da hem de Batı'da yeni bilimsel ve felsefi düşüncelerin oluşmasına yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beytül Hikme, Mantık, Organon, İshak b. Huneyn

CAHİLİYE TOPLUMUNDAN TEVHİD TOPLUMUNA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMDE KURAN VE SÜNNET'İN ETKİSİ

Doç. Dr. Cuma KARAN

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi, Gaziantep/Türkiye

cumakaran@hotmail.com

Hız. Peygamber'in gönderildiği toplum, sahip olduğu özellikler itibarıyla kısaca "cahiliyye" olarak tanımlanmıştır. Her toplumun kendi içinde kendine özgü bazı inanç ve değerleri, örf ve adetleri, olduğu gibi Hız. Peygamber'in geldiği Arap toplumunun da kendine göre bazı inanç ve değerleri, örf ve adetleri vardı. Hatta cahiliyye toplumun sahip olduğu bu özelliklerin geçmişi hayli köklüydü. İlk vahyin gelişyle İslam'ın hedeflediği "cahiliyye" toplumundan nurlu "tevhid" toplumuna köklü değişim ve dönüşümü değişik alanlarda kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira "tevhid inancı" aynı zamanda "tevhid toplumunu" zorunlu kılar. İslam'ın hedeflediği bu değişim ve dönüşüm, öncelikle ruh ve akıllarda başlamıştır. Bunun etkisini; inanç, ahlak ve sosyal hayat olmak üzere toplumun değişik alanlarında kendini göstermiştir. İnen ayetlerde ve bu doğrultuda istikamet belirleyen Hız. Peygamber'in eylem ve söylemlerinde cahiliyye toplumuna karşı geliştirdiği stratejiyi, farklı şekillerde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Cahiliyyenin tevhide aykırı bütün inanç değerlerine imha ile yaklaştı, bu konuda şirkâlüd inancını bütün boyutuyla reddetti. Cahiliyye toplumunun ahlak ve sosyal hayatına dair gidişatının bir kısmının, ıslahına, İslam'la örtüşen bazı güzel uygulamalarının da devamına karar verdi. Cahiliyye toplumunda olmayan ancak olması gereken bazı uygulamaları da ilk kez yerleştirdi. Dolayısıyla İslam'ın nurlu toplum oluşturma safhası cahiliyye dönemini bütünüyle yok sayma yerine, İslam'ın temel değerleriyle örtüşmeyenleri rötuşlayarak, olmayan hususları yerleştirerek, ıslah veya tanzimi gerektiren durumları da ıslah ederek cahiliyye toplumunu aşamalı bir şekilde değişim ve dönüşümünü sağladı. Kur'an ve Sünnetin ilkeleriyle gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm vahiyle beslenmeyen toplumlarda da asrısaaadet modeliyle, bu aşamalar ekseninde ele alınmasına ihtiyaç vardır. Kuran ve sünnetin değişim ve dönüşüm gücünü, cahiliyye toplumunu tevhid toplumuna dönüşmesinde Hız. Peygamber'in liderliğinde somut bir şekilde görebiliyoruz. Bu çalışmamız, başta Kuran olmak üzere temel kaynaklarımızdan mülhem o dönemin inanç, örf ve sosyal hayatının parametrelerine ilişkin örneklerden yola çıkarak, İslam öncesi ve sonrasındaki toplumda yaşanan bu köklü değişim ve dönüşümü, çok basit

gerekçelerle birbirlerini öldüren kabilelerin birbirlerine “ensar” oluşlarını somut örneklerle ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Özellikle de “İslam’ın yaptığı bu değişim ve dönüşümün müessir gücü ne idi? Bu bir devrim mi? Bir ıslahat mı veya kendi özgü yeni bir model mi?” sorularına cevap aramakla beraber, bu çalışmamız o dönemdeki değişim direnci ile günümüz toplumun değişim durumunu değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Asrısaadet, Cahiliyye Toplumu, Tevhid Toplumu, Değişim.

İNANÇLARIN EVRİMİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA NESH VE İNSÂ

Prof. Dr. Erkan YAR

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

eyar@firat.edu.tr

Bu bildiri; Nesh ve insâ kavramlarını Kur'an'da kullanıldığı biçimde birlikte ele almakta ve bu olguları inançların evrimi anlayışına göre değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Önceki yasalarda/kutub olmayan ve Kur'an'ın temel yapısını oluşturan ayetler olarak muhkem ve ondan önceki yasalardakine benzer ayetlerin müteşâbih olarak adlandırılmasından sonra; muhkem ayetlerin inşasında nesh ve insâ anlayışının önemi ortaya çıkmaktadır. Kur'an'daki nesh kavramının onun ayetlerinin kendisinden önceki yasalarda olan ayetlerin hükmünü ortadan kaldırması ve insâ ise önceki yasalarda olan hükümlerin benzerlerinin Kur'an'da yer alması olarak anlaşılacaktır. Nesh ve insâ kavramlarıyla eş anlamlı kavramlar olarak mahv ve isbât kavramları incelenecektir.

Geleneğin inşa ettiği nâsîh ve mensûh anlayışının eleştirisi ve olumsuzlanması bu bildirinin amaçlarından birisi olacaktır. Bu anlayışta; nesh olgusunun insâ olgusundan ilişkisiz olarak değerlendirmesi sonucu neshin Kur'an içerisindeki bir kavram olarak ele alınması sonucunda çeşitli nesh biçimleri ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Kur'an'ın ayetlerinin yine diğer ayetlerinin hükümlerini geçersiz kılması anlayışı ile bazı anlayışlarda ortaya çıkan sünnetin Kur'an ayetlerinin hükümlerini geçersiz kılması anlayışları incelenecek ve bu anlayışların oluşmasının nedenleri irdelenecektir. Bu irdellemeler çözümleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilecektir.

Nesh anlayışının fıkralara ve asırlara göre farklılaşmasının nedenleri incelenecektir. Fıkraların nesh anlayışının biçimlenmesinde fıkralarının temel paradigmalarının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bir fırka veya farklı fıkralar içerisinde çeşitli asırlarda oluşan anlayışlar da farklılaşmıştır. Bu nedenle yatay ve dikey olarak nesh anlayışının gelişimi incelenecektir. Bu durum karşılaştırma yönteminin bu bildirinin yöntemleri içerisinde yer alması anlamındadır. Karşılaştırma bildirinin alanına uygun olarak diğer İslam inançlarının dinlerin inançlarıyla karşılaştırılması şeklinde de yapılacaktır.

İnançların evrimi bu bildiride temel paradigmadır. Bu paradigma; insanın kültürel evrimi ve kültürel evrimin temel dayanağının da dinsel inançlar ve eylemler olduğunu içermekte ve dinsel inanç ve eylemlerdeki değişimlerin özellikleri ve biçimlerinin anlamlı olduğu yargısını ifade etmektedir. Bu bakış açısı antropolojik

bakış olmanın ötesinde doğrudan dinler üzerinde yapılacak incelemelerle inşa edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, İnanç, Nesh, İnsâ, Tasdik.

İSLAM VE HAKİKAT: GELENEKSELÇİ EKOL BAĞLAMINDA DİNİ ÇOĞULCULUĞA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Eyüpcan YAVUZ

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye

eyupcan.yavuz@marmara.edu.tr

Dünya üzerinde farklı dinlerin olduğu olgusu karşısında bu dinlerden hangisinin yahut hangilerinin doğruluk/hakikat iddiasının geçerli olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimileri yalnızca tek bir dinin doğruluk/hakikat iddialarını geçerli, diğerlerininkini ise geçersiz kabul ederken kimileri ise farklı dinlerin doğruluk/hakikat iddialarının aynı zamanda geçerli olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu itibarla dini çeşitlilik vakıası karşısında çeşitli pozisyonlar belirmiştir. Bu pozisyonlar dini dışlayıcılık, dini kapsayıcılık ve dini çoğulculuk olarak adlandırılmaktadır. Dini dışlayıcılık, yalnızca tek bir dinin hakikat iddialarının geçerli olduğunu ve yine yalnızca söz konusu tek dinin müntesiplerinin ahirette kurtuluşa erişeceğini / cennete girmeye hak kazanacağını öne süren yaklaşımdır. İkinci yaklaşım olan kapsayıcılık ise dışlayıcılığa benzer şekilde yalnızca tek bir dinin hakikat iddialarının geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte inananların kurtuluşa erip eremeyeceği/cennete gidip gitmeyeceği hususunda dışlayıcılıktan ayrılmaktadır. Buna göre dışlayıcılar tek bir dinin hakikat iddialarını geçerli kabul etmelerine rağmen diğer dinlere mensup insanların da inançlarının söz konusu tek dinin inançlarına benzediği ölçüde ve Tanrı'nın merhametinin sınırsız olması hasebiyle kurtuluştan pay alabilirler.

Dini çoğulculuğu savunanlara göreyse tüm dinlerin doğruluk/hakikat iddiaları geçerlidir ve tüm dinlere mensup insanlar kurtuluşa erişebileceklerdir/cennete gidebileceklerdir. Sözgelimi John Hick (1922-2012)'e göre hiçbir din mutlak hakikat (Tanrı) karşısında tümüyle kuşatıcı bir bilgiye sahip değildir; aksine tüm dinler mutlak hakikati bir veçhesi itibarıyla kuşatabilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir dinin doğruluk/hakikat iddiası diğerlerinin doğruluk/hakikat iddiasından üstün değildir. Sonuç olarak tüm dinlerin mutlak hakikat karşısında sınırlı bir bilgiye sahip olması onların yalnızca tek bir tanesinin hak olmasına engel teşkil etmektedir.

Bununla birlikte dini çoğulculuk pozisyonunu bir başka savunusu Seyyid Hüseyin Nasr (d.1933) ve Frithjof Schuon (1907-1998)'un temsil ettiği gelenekselci ekol tarafından yapılmaktadır. Bu sunumda söz konusu bu savunuyu ele alarak eleştirel bir değerlendirmesini yapacağım. Bu amaçla öncelikle ana iddiaları olan “mutlak hakikat (Tanrı) tüm dinlerde yani farklı kültürel/tarihsel şartlarda farklı

şekillerde tezahür etmektedir”i ele alacağım. Ardından dinlerin bu tezahürleri bakımından eşit olmasının ne anlama geldiğini irdeleyeceğim. Son olarak Müslüman düşünürler tarafından geliştirilen bu düşüncenin özellikle İslam’ın hakikat iddiasının gerçekçi kabul edilmesi bağlamında ortaya çıkacak problemlere değinerek eleştirel bir değerlendirmesini yapacağım. Böylelikle dini çeşitlilik söz konusu olduğunda bir çözüm arayışı olması bakımından değerli olan söz konusu yaklaşımın gerçekçilikten (realizmden) vazgeçilmeden savunulmasının olanaklı olmadığını öne süreceğim.

Anahtar Kelimeler: Dini Çeşitlilik, Dini Çoğulculuk, Gelenekselci Ekol, Tradisyonalizm, Perennial Felsefe, Seyyid Hüseyin Nasr, Frithjof Schuon.

CÜNEYD-İ BAĞDÂDÎ'NİN KUR'ÂN VE SÜNNETE BAĞLILIĞI, TEVHÎD KONUSUNDA AKLIN YETERSİZLİĞİNE DÂİR GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKDAĞ

Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kastamonu/Türkiye

eyyupakdag5@hotmail.com

Cüneyd-i Bağdâdî, tasavvufun kurucu isimlerinden birisidir. Tasavvuf ilminin, diğer ilimlerden ayrı müstakil bir ilim haline gelmesinde onun görüş ve düşünceleri etkili olmuştur. Bu görüş ve düşünceler, tasavvuf ilminin temelini oluşturmuştur. Bu etkisinden dolayı kendisine sûfilerin önderi, rehberi ve başı anlamına gelen “seyyidü't-tâife” unvanı verilmiştir. Bu unvana bağlı olarak, tasavvufun bir ilim dalı olarak tespiti, usul ve esaslarının belirlenmesi, bu ilme dair pek çok ıstılahın teşekkülü ve bu ıstılahların taşıdığı manaların belirgin hale gelmesi gibi konularda onun çok büyük katkıları olmuştur.

Cüneyd-i Bağdâdî, sûfî kimliğinin yanı sıra zâhirî ilimlere vukûfiyetiyle de ön plana çıkmaktadır. Bu manada İslâm ilim ve düşünce tarihinde çok büyük şöhrete sahip olmuş; hem tasavvuf ehli hem de zâhirî ilim ehli kimseler onun görüş ve düşüncelerine çok büyük önem vermişlerdir. Bu yetkinliğinden dolayı onun tasavvufî neşvesinin temelinde zâhirî yani şer'î ilimlerin yer aldığını bilmek gerekir. O, büyük bir sûfî şahıs olduğu gibi aynı zamanda büyük bir imam ve büyük bir müçtehit. Onun düşünce yapısında ve din anlayışında şeriat ve hakikat, zâhir ve bâtın birleşmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî, seyr u sülûke bağlı olarak idrak edilen manevî hâllerin kabulünde, Kur'ân ve sünnetin delaletini ve şahadetini temel şart koşmuştur. Cem, fenâ ve vecd hâlleri gibi sûfinin hissettiği hâller konusunda Kur'ân ve sünnetin delil olmadığı ve tasdiklemediği hiçbir manevî hâli kabul etmemiştir. Vuslatı yani Hakk'a ulaşmayı ancak Kur'ân ve sünnete sarılma ile mümkün görmüş ve bunu da açık olarak talebelerine beyan etmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî, şer'î ilimlerin tahsilinde, ibadât ve muamelât konularında aklın hâkimliğini ve rehberliğini esas kabul ederken tevhidin üst mertebe idraki konusunda ise aklın hâkimliğini ve rehberliğini esas kabul etmemiştir. Ona göre akıl, tevhidin bu mertebesini kavramaktan âcizdir. Bu mertebede akıl hayret içine düşmekte ve rehberlik yapma vasfından uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşmaya bağlı olarak aklın rehberliği bu mertebede mümkün değildir. Esasında akıl yaratılış olarak fizik âlemine

hükmederken, metafizik alana yani Allah'ın sıfat ve esmasına açılma ve bu alana rehberlik etme konusunda ise yetersiz kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Cüneyd-i Bağdâdî, Kur'ân ve Sünnet, Akıl.

İSLÂM MEDENİYETİNİN DİNAMİK BİR UNSURU OLARAK AKIL: MÜTEKELLİMİN ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih SANCILI

Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye

fatih sancili@ardahan.edu.tr

İslâm medeniyeti tevhidin inşası ve istikrarını takip eden süreçte ortaya çıkmıştır. Doğuda Çin sınırından batıda Endülüs'e kadar geniş bir sahada yaygınlaşmıştır. İslâm medeniyeti, farklı din ve medeniyetlerle canlı etkileşim açısından birçok olumlu etkiye sahiptir. İslâm medeniyeti, değer ilkeleri ve itikâdî söylemleri ile donatılmış bir coğrafi genişleme hareketi eğilimindedir. Varoluşa, hayata ve insana yönelik özgün görüşleri ile karakterize edilmiştir. Bu aşamada dinî isimlerle örtülmüş siyasî ve ideolojik tartışma meseleleri etrafında dönen siyasî ve toplumsal olayların ortasında kalmıştır. Pek çok fırka, mezhep gibi dinî-siyasî oluşumlar ortaya çıkmıştır. Her biri hakikati kavradıklarını, kimsenin bilmediği ilahî hakikate sahip olduklarını iddia etmişlerdir. İslâm medeniyeti, Kur'an, Sünnet ve akıl temelleri üzerine inşa edilmiştir. İslâm'ın kültür, spor, bilim, politika, ekonomi gibi değişik alanlarda yeni medeniyet unsurlarıyla kaynaşması hep bu aklın bağlantısıyla olmuştur. Aklî aydınlanmanın öncüleri Mütakellim uleması olmuştur. Mütakellim uleması vahyin ışığı ve şeriatın amaçları klavuzluğunda yeni bir medeniyet inşası için yola çıkmışlardır. Kur'an, çoğu kez aklî düşünmeyi emreder. Kur'an'da emredici bu hükmün bulunması akıl kavramının dolaylı da olsa dinî bir yönünün bulunduğunu gösterir. Akıl, tevhidin bir delilidir. İlâhî ilmin yeri, kelamının ve maslahatının kaynağıdır. İnsan yaşamında kendisine neyin fayda neyin zarar verdiğini açıklayan büyük bir rolü vardır. İlgi alanları bulmada ve kötülüğü savuşturmada güvenilir olan akıldır. İtimat edilen akıl, onu arzularına uymaktan koruyan ve hayırlı tercihlere yönelten kimse içindir. Akıl, fitneleri ve menfaatleri olduğu gibi idrak eder. Allah'ın bizim için yazdığı kaderi akıl ile idrak edemeyiz. Allah'ın yazdığı kadere aklın hükmetmesi veya onu dilediği gibi değiştirmesi mümkün değildir. Akıl, bazı hükümlerin hikmetlerini kavrayabilir. Ancak her şeyi idrak edemez. Araştırma konusu mühim olduğu için üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Bütüncül bakış açısıyla ele alınan araştırma iki kısımdan oluşacaktır. İlkinde aklın dildeki tanımına deyimisel olarak değineceğiz. Kur'an ve Sünnet'te aklın konumu ve statüsü hakkında konuşacağız. İkinci kısımda ise Mütakellim uleması için akıl kavramının ne anlama geldiğini açıklayacağız. Konuyu Mu'tezile ve Eş'arîler ile sınırlandıracağız. Bunların

aklın gerekliliğine bakışlarından bahsederek meselenin anlaşılmasına farklı bir perspektiften katkı sağlamayı hedeflemekteyiz.

Anahtar Kavramlar: İslâm Mezhepleri Tarihi, İslâm Medeniyeti, Dinamik Unsur, Akıl, Mütakellim Uleması.

İSLÂM MEDENİYETİNİN İLK DÖNEMİNDE ÇALIŞMA HAYATINDA ENGELLİLER

Dr. Öğr. Üyesi Feridun TEKİN

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ordu/Türkiye

fetekinli08@hotmail.com

İslâm medeniyeti insanlık tarihi açısından önemli örnekleri barındıran bir medeniyettir. Sunmuş olduğu örneklerle insanlığa büyük katkılar yapmıştır. İslâm medeniyetinin diğer medeniyet ve kültürlerle göre daha etkili ve yetkin olmasında şüphesiz en büyük pay Kur'an ve Hz. Peygamber'e aittir. Bu iki kaynak sayesinde çağlar ötesinden çağlar sonrasına önemli mesajlar aktarılmıştır. Son ilahi din ve son peygamber sayesinde İslâm medeniyeti sarsılmaz bir kale gibi güncelliğini her daim korumuştur.

İslâm medeniyetinin insanlık tarihine kazandırdığı konulardan biri engelsiz insanlarla beraber aynı toplumda yaşayan engelli varlığı ve engelin bedende değil zihinde olduğu hakikatını deklere etmesidir. Engelliler İslâm medeniyetinin ilk zamanlarında toplumun asli unsuru olarak görülmüş, hakları teslim edilmiş, tecrit edilmeden diğer insanlarla birlikte aynı sosyal hayatın bir parçası olmuşlardır.

Hz. Peygamber engelli kimselere yönelik önemli adımlar atmış, sonraki dönemlere referans olabilecek uygulamalar ortaya koymuştur. Onların sahip oldukları bedensel ve zihinsel engel diğer insanlar tarafından ayrımcılık olarak telakki edilmemiştir. Zamana zaman engellilerin aleyhine tezahür eden bazı menfilikler ise büyümden çözülmüş, hakları çiğnenmemiştir.

Hz. Peygamber engelli sahâbelerin sahip olduğu potansiyellerinden istifade etmiş, onlara değişik görev ve sorumluluklar vererek vazifelendirmiştir. Engelli sahâbeler kendilerine güveni boşa çıkarmamışlar, üstlendikleri görev ve sorumlulukları hakkıyla yerine getirmişlerdir.

İslâm medeniyeti kapsayıcı ve kuşatıcı olması yönüyle bu kesim için önemli temeller ortaya koymaktadır. Son peygamber Hz. Muhammed (s) ortaya koymuş olduğu örnek uygulamalarından biri de engelli istihdamıdır. O, engelli sahâbelerin sahip olduğu yetenek ve kabiliyetlerinde istifade etmiş, onlara birbirinden zorlu ve önemli mesuliyetler vermiş, fiziki engelleri bahane etmemiştir. Onun örnek uygulamaları engellilerin pasif değil de aktif olarak görülmeleri gerektiğini göstermiştir.

Çalışmamızda İslâm medeniyetinin ilk döneminde çalışma hayatında engellilerin çalışma hayatında yer almaları incelenmiştir. Onların sahip olduğu kabiliyet ve birikimlerinden istifade edilmesi ele alınmıştır. Tarihi verilerle engelli sahâbelerden bazıları tespit edildikten sonra iş hayatında üstlendikleri roller ifade edilmiştir. Çalışmamızda elde edilen bilgiler ışığında engelin bedende değil zihinde olduğuna işaret edilmiş, insanların engellilere karşı engelsiz bir anlayışa sahip olmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Medeniyeti, Hz. Peygamber, Çalışma Hayatı, Engelli.

NÜBÜVVET VE SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN MEVLİDİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Fevziye ALSAÇ

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Siirt/Türkiye

fevziyealsac_23@hotmail.com

İslâm inanç ve esasları üç bölümden oluşur. İlahiyyat, Nübüvvet ve Semiyattır. Bu üç ilke İslâmiyet'in anlaşılmasında ve yaşanmasında yürütücü işleve sahiptir. İnsanın anlam arayışı; kendisi, Yaraticının varlığı ve evrene dair keşif yolculuğudur. Allah, nübüvvet verdiği peygamberler aracılığıyla her şeyde tecelli eder. Nübüvvet, Allah ile insanlar arasında dünya ve âhiretle ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi anlamındadır. Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in nübüvveti insanoğlunun Allah'ı, Allah'ın sıfat ve fiillerini idrak etmesinde merkezî bir değere sahiptir. İnsan inanmak ihtiyacında ve Allah'ı görme arzusunda peygamberlerin nübüvvetlerine ait mucizelerle arayış yolculuğunda ruhsal ve fiziksel bir doyuma kavuşur. Nübüvvet evrenin düzeni, insanın kendisiyle ve öte âlemdeki hayatı üzerine bir rehberdir.

Son peygamberi ve onun seçilmiş kimliğini anlatan mevlid yazma geleneği nübüvvet anlamında peygamberimizin insanlığa örnek teşkil eden hayatını şiirsel bir dille aktarır. Mevlid ve mevlid okuma geleneği en canlı örneğiyle Türk kültüründe yaşar ve bu mevlidler içinde en beğenileni ise Süleyman Çelebi'ye aittir. Süleyman Çelebi, Hz. peygambere olan sevgisini bu şiirle ebedî bir forma taşımıştır. Münacaatla başlayan ilk bölümden sonra Hz. Muhammed'in nuru, nurunun Hz. Âdemden itibaren varlığı ve kutlu doğumu, mucizeleri, miraç hadisesi, ölümü ve ölümünden sonraki hadiseler etkileyici bir dille tamamlanır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid eseri nübüvveti oluşturan temel özellikler ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin gösterilmesiyle dikkat çeken bir eserdir. Türk kültüründe mevlid geleneğiyle Hz. Muhammed'in nübüvveti ve onun insanı dinî değerlere ulaştıran yaşamı paylaşım ruhuyla gelecek kuşaklara aktarılır. Kültürümüzde hayatın geçiş aşamalarının doğum, evlilik ve ölüm gibi her basamağında mevlid okutma geleneği bulunur. Böylece toplum bir araya gelerek nübüvvet kimliğinin esaslarını dinler ve bu eser aracılığıyla nübüvvetin insanlığı aydınlatması işlevi canlı bir gelenekle devam ettirilir. Mevlid okunması sırasında edilen dualar, temenniler ve ikramlar İslâm medeniyetinin mükemmel insan ve toplumunun değerler dünyasını idealize eder. Mevlid okumak/okutmak, nübüvvetin

kutsallığı ve etkisiyle toplumsal geçiş ve kabullerde işlevsel bir gelenek halini alır. İslâm medeniyetinde mevlid yazma geleneğı sanatsal bir değerkle de seçkin bir tür haline gelmiş ve önemsenmiştir. Çalışmada Hz. Muhammed’in nübüvvetini içeren mevlid yazma geleneğı tanıtılmış; Süleyman Çelebi’nin Mevlid eseri nübüvvetin toplumu inşa etme değeriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Mevlid, Süleyman Çelebi, İnanç, Toplum.

MODERN AKIL KARŞISINDA AKL-I SELİM

Dr. Öğr. Üyesi Fikrullah ÇAKMAK

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzurum/Türkiye

fikrullahcakmak@atauni.edu.tr

Hakikat arayışında aklın rolü tüm düşünce yapılarında olduğu gibi İslam düşüncesinde de her daim tartışılmıştır. Ancak bütün bu tartışmalarda İslam düşüncesinde aklın niceliği değil niteliği öne plana çıkarılmış ve bu bağlamda akl-ı selim kavramı şekillenmiştir. Akl-ı selim felsefedeki akademik tartışmalardan kişinin her türlü önyargıdan, saplantıdan ve dogmatizmden arınarak gerçeği anlamasını ifade etmektedir. Özellikle Kur'an'a bakıldığında saf akıl olarak isimlendireceğimiz temizlenmiş bir zihinden bahsedildiği görülecektir. Bu noktada akıl, sadece fiziksel ve rasyonel bir işlevi yerine getiren bir olgu olmayıp aynı zamanda metafizik bir bağlantısı olan varlıktır. Akıl işlevi olarak ifade edilebilen akletme eylemi, kalbin de dahil olduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın doğru düşünme ve mantıklı hareket etme eylemi, zihin ve kalbin uyumlu çalışmasının sonucunda gerçekleşir. Buna karşılık modern dünyada akıl metafizik olgulardan sıyrılmış bir şekilde hakikatin mutlak temsilcisi olarak algılanmaktadır. Teknolojinin hızla ilerlediği, bilginin kolayca erişilebilir hale geldiği ve fikirlerin çeşitliliğinin arttığı bir çağda, akıl bireyler için hakikatin tek adresi haline gelmiştir. Ancak modern dünyada, akıl aynı zamanda bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Bilgi kirliliği, yanlış bilgilere erişim, algı yönetimi gibi etkenler akılcı düşünceyi zorlayabilir. Bu nedenle, akıl sahiplerinin bilgiyi eleştirel bir şekilde değerlendirmesi ve doğruluğunu sorgulaması önemlidir. Bu da bize İslam düşüncesinde ifade edilen akl-ı selim kavramını yeniden gündeme getirmektedir.

Bu noktada çalışmamızdaki amacımız modern dünyada aklın algılanışı ve karşılaştığı sorunlar karşısında İslam düşüncesinde ve batı felsefesinde de belli ölçüde değinilen akl-ı selim kavramını yeniden anlamaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızda hedeflerimiz: başta Kelam ve Felsefe ilimlerinde olmak üzere akl-ı selim kavramının İslam düşüncesinde anlam alanını ortaya çıkarmak ve modern dünyadaki problemler karşısında akl-ı selim kavramı üzerinden çözümleri tartışmak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Akl-ı selim, Fıtrat, Doğru Düşünme, Sağduyu.

İSLAM MEDENİYET HAVZASINDA YENİ BİR FELSEFİ SOLUK: SÜHREVERDÎ'DE BİR YÖNTEM OLARAK SALT AKIL SORUNU

Uzman Gülizar EKİNCİ

MEB, Diyarbakır/Türkiye

gulizarekinci2147@gmail.com

Akıl ilmin-bilimin yegâne aracı mı yoksa bu araçların bileşenlerinden birisi mi? Bu sorunun cevabını Sühreverdî (ö. 587/1191) ekseninde yanıtlamak oldukça kayda değerdir. Çünkü bir İslam filozofu olarak Sühreverdî, hakiki ilmin peşine düşerken alışılmışın dışında bir yönetime başvurmuş ve İslam medeniyet havzasına yeni bir felsefi soluk getirmiştir. O, seleflerinin (Meşşâîlerin) aksine gerçek bilgiye ulaşmada akli yeterli görmemiş buna sezgiyi-keşfi de dahil ederek yeni bir ekol kurmuştur. İshrâk felsefesinin kurucusu olan Sühreverdî, Meşşâîliğin “bahsi” felsefesine alternatif olarak kendi “zevki” felsefesini önermiştir. Ona göre eşyanın hakikatine istidlal (salt akıl yürütme) ile tam anlamıyla ulaşılamayacağından aklın yanı sıra keşf ve sezgiye de yer vermek gerekir. Bilhassa hem rasyonel akli hem keşfi metodu kendinde barındıran sitemiyle Sühreverdî İslam’ın ana kaynakları olan Kur’an ve hadisin sınırları içerisinde felsefenin merkezindeki akli ve mistisizmi başarılı bir şekilde bir araya getirerek bir müteallih olarak insanı asıl hakikate ulaştırın yolu garantilediğini iddia etmiştir. Bu bakımdan Sühreverdî’nin nezdinde hem bahsi hem zevki metodu kâmil olan insan ancak bu dünyada başkan-lider olmaya en layık kişi, ve Allah’ın halifesi olabilir. Sühreverdî’nin felsefi zeminde akıl ile ilgili yeni ve çarpıcı perspektifi, hem felsefede akli farklı bir yere konumlandırmış hem de alana irfani bir boyut kazandırmıştır. Ondan sonra İshrâkî felsefe, talebeleri ve şarihleri aracılığıyla yüz yıllar boyunca gelişerek yayılmıştır. Bu çalışmanın amacı, İslam felsefesinde merkezi konumuna binaen birçok kez salt akla yapılan eleştirilerin, bu kez felsefi zeminde yapılmasının hem alana hem İslam medeniyetine varsa bir katkısını ortaya koymaktır. Beklenen sonuç, farklı metod ve yöntemlerin İslam medeniyetinde felsefenin gerilemesine değil, aksine ilerlemesine yönelik katkı sağlamasıdır. Sonuca ulaşırken temelde Sühreverdî’nin kendi eserlerinden, buna ek olarak ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sühreverdî, İshrâkîlik, Akıl, Bahs, Zevk.

PROBLEMATİK OLARAK AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ: MUHAMMED ABDUH ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan SEVİM

Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Konya/ Türkiye

sevimhasan42@gmail.com

Akıl en genel anlamıyla iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği, varlığın hakikatini anlama melekesi ve temyiz gücü olarak tanımlanmaktadır. Aklın vahiy karşısındaki konumu ve akıl-vahiy münasebeti en kadim tartışma konularından birisidir. Ayrıntıya inildiğinde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte genel anlayış, aklın epistemolojik bir fonksiyonu olduğu yönündedir. Bu bağlamda akıl, duyular ve doğru haberle birlikte bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca duyular ve haberin doğruluğu da ancak kendisiyle anlaşılabilceğinden akla, hükmüne başvurulana bir hakem rolü de verilmektedir. Batılı aydınlara göre her çeşidiyle din, akıl ve bilgiyle uyuşması mümkün olmayan irrasyonel bir tapınma biçimidir. Tecdid ve ıslah hareketinin öncülerinden olan Muhammed Abduh'a göre bu tanımlama Hristiyanlık için doğru olmakla birlikte İslam'ın da bu şekilde değerlendirilmesi uygun değildir. Zira Hristiyanlıkta dini inancın, akli muhâkeme ve düşünce ile bir ilgisi bulunmayıp onda körü körüne inanmak esastır. Modern çağın önde gelen düşünürlerinden olan Kant'ın "İnanca yer bulabilmek için bilgiyi inkâr ettim." sözü de ironik olarak bu duruma işaret etmektedir. Abduh, İslam'ın da aynı kategoriye dahil edilme çabalarına şiddetle karşı çıkar. Ona göre "İslam'ın akli yok saydığı iddiası", esasen "onun reddettiğini ona mal etmek" olarak görülmelidir. Zira Kitâb-ı Mukaddes'in aksine Kur'ân, akıl ve din birlikteliğini net olarak ortaya koyan ilk kutsal kitaptır. İnsanlara doğruyu göstermek amacıyla indirilen vahyin yanında akıl da bir "hidâyettir." Bu iki hidâyet kaynağının birbiriyle çelişmesi düşünülemez. Kur'ân, akıldan, kâinatı titizlikle incelemesini isterken akli muhatap almakta ve düşünceyi harekete geçirmektedir. Abduh'un vurguladığı akılcılık, Batı rasyonalizmi ile ilgisi olmayan, tamamıyla İslami literatürden esinlenmiş ve çağın ruhuna uygun bir dille ifade edilmiş karakterdedir. Onun perspektifinde akıl, vahiyden bağımsız olmadığı gibi tek başına her şeyin çözüm kaynağı da olamaz. Zira vahiyden bağımsızlığını ilan eden akıl, insanı hevâ ve hevesine alet ederek onu helâke sürükleyebilir. Bu sebeple onu kontrol altında tutacak, hevâ ve hevesinin esiri olmaktan koruyacak bir başka hidâyete daha ihtiyaç vardır ki o da vahiydir. Çalışmanın amacı problematik olarak akıl-vahiy ilişkisi bağlamında Abduh'un konuya yaklaşımını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi

kullanılacak ve başta Muhammed Abduh'un eserleri olmak üzere konuya dair kaynaklardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İslam Medeniyeti, Akıl-Vahiy İlişkisi, Bilgi Kaynakları, Muhammed Abduh.

MEDİNE'DE YENİ TOPLUM İNŞASI: KUR'AN'IN İLKE VE DÜZENLEMELERİNİN ÖNCÜ ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İzmir/Türkiye

haticemervecaliskan@gmail.com

Kur'an'ın inmeye başlamasından sonra Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'in çağrısına inananlara karşı psikolojik ve fiziksel eziyetlerde bulunmuşlardır. Sözü edilen davranışların ve başka birtakım olayların sonucunda Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç etmişlerdir. Burada Medine sözleşmesi ile bir anlamda yeni bir toplumun temelleri atılmaya başlanmış, Müslüman, Yahudi, Hristiyan ve diğer inanışlara sahip insanların bir arada yaşamaları için belirli düzenlemeler oluşturulmuştur. Çalışmanın konusu farklı inanışlara sahip insanların bir arada yaşamaya başladıkları bu topluma Kur'an'ın getirdiği ilke ve düzenlemelerdir. Medine dönemi, farklı grupların bir arada bulunduğu ve Müslümanların varlıklarını gösterebildikleri bir dönemdir. Bu sebeple araştırma, burada inen ayetlerle sınırlandırılmıştır. Çalışma ile gerek siyasi gerek ekonomik ve sosyal nedenlerle zaman zaman anlaşmazlıkların yaşandığı bölgede yeni toplum inşası için Kur'an'ın getirdiği bazı ilke ve düzenlemelerin, hedeflediği sürdürülebilir bir toplum anlayışının neler olduğunun ortaya konması amaçlanmıştır. Kur'an'ın güçlü bir söylemi vardır ve inzâl edilmeye başladığı zamandaki toplumda köklü değişiklikler ortaya koymuş ve etkisini günümüze kadar sürdürmeye devam etmiştir. Kur'an'ın bunu yaparken nasıl bir üslup kullandığını, hangi ilkeleri nasıl yerleştirdiğini tespit etmek, vahiy sürecini ve dolayısıyla Kur'an'ı iyi anlamak için önem arz etmektedir. Bildiride nitel araştırma yönteminin söylem ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Kur'an'ın üslubunu anlamak, getirdiği ilkeleri analiz etmek için sûrelerin iniş sırası dikkate alınarak toplumsal düzenlemeler içeren âyetler belirlenmiştir. Bunlar; Tefsir, İslam tarihi gibi kitaplar başta olmak üzere diğer yardımcı kaynakların desteğiyle anlaşılmalı, âyetlerin arka planında meydana gelen olaylar tespit ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle toplumun farklı kesimlerine seslenen Kur'an, kimi zaman kıssa anlatımı kimi zaman olay değerlendirmeleri ile anlaşılır bir dil kullanarak adalet, dayanışma, hoşgörü birlik gibi ilkeleri o topluma yerleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca bozgunculuk, zulüm, açgözlülük gibi davranışları eleştiren bir söylem ile bir arada yaşamının ahlaki sınırlarını çizmiştir. Kur'an'ın getirdiği bu ilkeler aslında - inanışları, düşünceleri birbirinden farklı da olsa- insanların bir arada yaşamalarına

imkân veren medeni bir düzenlemedir. Böylelikle o, üslubu ve temel ilkeleri ile yeni bir toplum inşasına rehberlik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hicret, Medine, Toplum, Üslup, Değişim, Islah.

İSLAM MEDENİYETİNİN YENİDEN İNŞASINDA AKIL VE VAHYİN KONUMU

Prof. Dr. Hulusi ARSLAN

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya/Türkiye

hulusi.arslan@inonu.edu.tr

Bugün insanlığın karşı karşıya olduğu sorunlara bakıldığında bunların çoğunun Modern medeniyetin felsefi ve bilimsel mantığından kaynaklandığı söylenebilir. Dünyaya egemen olan bu medeniyetin temelleri genellikle felsefi anlamda materyalizme, bilgisel anlamda pozitivizme dayanmaktadır. Dolayısıyla insana belki de gerçek kıymetini veren manevi ve ahlaki değerler önemini kaybetmiş, yaşamın amacı sadece bu dünyanın lezzetlerine indirgemıştır. Görünür yüzünde insan hakları ve demokrasi gibi masum kavramların, arka yüzünde ise vahşi kapitalizmin bulunduğu modern medeniyet insan da dâhil olmak üzere dünyadaki her şeyi yalnızca tüketilen ekonomik bir değere dönüştürmüştür. Bu anlayış insan ve toplumları bencilleştirmiş ve temelinde sömürü ve adaletsizliğin bulunduğu birçok problemi insanlığa hediye etmiştir. Bu durumda bütün insanlığın iyiliğini amaçlayan yeni bir medeniyete ihtiyaç bulunduğu aşikârdır. Aksi halde insanlık kendi elleriyle ürettiği sorunlar yüzünden kendi kendini yok etmeye doğru hızla ilerlemektedir. Bu anlamda orijinallliğini koruyan son din İslam'ın evrensel ilkeleri üzerinden yeni bir medeniyetin inşası zorunludur.

İslam'ın insanlığa yeniden ışık olabilmesi için öncelikle onun dayandığı bilgisel temelin orijinal haline yeniden döndürülmesi gerekir. Bu bilgisel temel akıl, bilim ve vahiydir. Kur'an-ı Kerim'de akla oldukça vurgu yapıldığı bilinmektedir. Yine orada tabiat hem inancın hem de insan yaşamının kaynağı olarak sıkça atıf yapılan bir alandır. Bunun yanında peygamberin getirdiği ilahi mesajlar da yine insan davranışlarını şekillendiren temel bir kaynak olarak benimsenmiştir. İslam âlimleri bilgi sistemlerini duyular, akıl ve haber başlığı altında bu üç kaynak üzerine kurmuşlardır. Ancak İlk asırlarda dinin dayandığı bu kaynaklar doğru anlaşılıp yorumlanmış ve Müslümanlar bilimsel, ekonomik, kültürel, siyasi alanlarda insanlığın yararlanacağı özgün üretimler yaparken sonraki asırlarda bu özelliklerini kaybetmişlerdir. Tarih içerisinde bilgi kaynakları dengeli bir şekilde korunamamıştır. Bazen akıl, ama çoğu zaman nakil baskın konumda olmuş, daha sonra ilhamın daha etkin bir konuma geçmesiyle bilgi kaynakları arasındaki denge kaybolmuştur. Bu dengenin yeniden sağlanması ve sürdürülebilmesi için kanaatimizce bu üç bilgi kaynağının kesişen noktalarının esas alınması ve geri kalan ayrıntıların kesişen noktalara göre yeniden yorumlanması gerekir. Bunu gerekli kılan önemli bir unsur çağımızın taşıdığı özelliklerdir. Çünkü eski asırlardan farklı olarak çağımızın önemli

bir özelliği düşünen, soran ve sorgulayan bir insan modelinin hâkim olması ve bilgiye ulaşmanın bütün yollarının açık olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir düzlemde insanlığa sunacağımız inanç ve fikirler akla ve bilimin kesin verine uygun olmalıdır. Bugün gençler üzerinde oldukça etkin olan din karşıtı akımların ürettikleri argümanlar çoğunlukla dini iddiaların akıl ve bilimle çelişkisi üzerine odaklanmaktadır.

Bu çalışmada çağdaş sorunlar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak akıl, bilim ve vahyin kesişme noktaları esas alınarak nasıl bir bilgi sistemi kurmamız gerektiğine ilişkin bazı fikir ve öneriler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Akıl, Vahiy, Medeniyetin İnşası

KUR'ÂN'DA "SÜNNET" KELİMESİ VE TÜREVLERİNİN ANLAM ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

h.polat@firat.edu.tr

Kur'an'ın doğru anlaşılması, tabii olarak içerdiği kelime ve kavramların doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu sebeple İslam tefsir geleneğinde hitabın sahibinin muradına tespit etmek amacıyla Kur'ânî kelimelerin tefsiri ve teviline erken dönemden itibaren büyük önem verilmiştir. Nitekim Vücüh ve Nezair, Mecazu'l-Kur'ân ve Garibul Kur'ân gibi ilimler bu amacın bir yansıması olarak ortaya çıkmışlardır.

Arap dilinin tarihi gelişimi ve olgunlaşmasında en büyük rol şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'e aittir. Bununla birlikte Kur'an'ın nüzul sürecinde arabî bir kültürün içine inmiş olması O'nun elfazını ve manasını doğru tespit etmek için lügat ve bağlam bilgisi yanında nüzul döneminin şartları ve kültürel atmosferine de muttali olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Kur'an kelime ve kavramlarının nüzul öncesi, nüzul dönemi ve nüzul sonrası dönem olmak üzere farklı zaman dilimlerinde yüklendikleri sözlük ve terim anlamlarını doğru tespit etmek son derece önem arz etmektedir.

Kur'ânî bir ibare olarak "Sünnet" kelimesi, farklı türevleriyle Kur'an'da on bir ayette on altı yerde geçmektedir. Bu lafız, özellikle "Sünen" ve "Sünnetullah" formlarıyla geniş bir anlam alanını içine almaktadır. Bu çalışmada sünnet kelimesi ve türevleri, dil ve semantik esasların yanında bağlam, nüzul vasatı dikkate alınarak incelenecek; kelimenin türevleriyle birlikte Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada ayrıca kelimenin bi'set ile birlikte tarihsel süreçte Hz. Muhammed'in (s) sünneti ifadesiyle kazandığı özel ıstılahi ve kavramsal manasına Kur'an'ın yer verip vermediği de tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Tefsir, Kur'an Kavramları, Nüzûl Vasatı.

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE SOYU VE ZAMAN TASAVVURU AÇISINDAN MEHDİ VE MEHDİLİK

Prof. Dr. İskender OYMAK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

ioymak@firat.edu.tr

Mehdi anlayışı insanlık tarihinde Sümer, Babil, İran, Hint, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi birçok dini kültürde görülen bir olgudur. Mehdi veya kurtarıcı kültürü, apokaliptik tasavvurlar bağlamında çeşitli dinlerde kendini göstermiştir. Bu kültür, kıyamet tasavvuru düşüncesi çerçevesinde din mensuplarının yaşadıkları sıkıntı ve çaresizlik durumlarında dışa vurdukları psikolojik bir durum olarak da yorumlanmaktadır. Tebliğde mehdi ve mesih kavramlarını açıkladıktan sonra, diğer dinlerdeki kurtarıcı motifi kısaca değerlendirilecektir. Daha sonra asıl konumuz olan İslam düşünce tarihinde Mehdi ve mehdiliği soy ve zaman tasavvurları açısından irdeleme yoluna gideceğiz.

Her dini kültür, Mehdi'nin soyunu kendi dini önderleri ile ilintili bir şekilde izah etmeye çalışmışlardır. Örneğin Zerdüştilikte insanlık tarihinin son üç bin yılında her bin yılda bir kurtarıcının Zerdüş'tün soyundan geleceği; Yahudilik ve Hristiyanlıkta ise Hz. Davud soyundan bir kurtarıcının kıyamete yakın geleceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde İslam düşüncesinde de gerek Sünni kültür gerekse Şii gelenek, Hz. Muhammed'in soyundan geleceği ile ilgili tezi, çeşitli rivayetlerle desteklemektedirler. Bu rivayetlerin bir kısmında Mehdi'nin boy, omuz ve alın genişliği gibi fiziksel özellikleri de detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Mehdilik ile ilgili ele alacağımız diğer konu zaman tasavvurudur. Zaman tasavvuru kendi içinde Mehdi öncesi, Mehdi devrinin yaklaşması, Mehdi devrinin başlaması, süresi ve sonrası devir şeklinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu bu devirler ile ilgili çeşitli dinlerin zaman tasavvurları olduğu gibi, İslam geleneğinde de Hz Peygambere isnat edilen bazı rivayetlere dayandırılarak zaman tasavvurları yapılmıştır. Tebliğde, konu ile ilgili rivayetler üzerine yapılan araştırmaların verilerinden yararlanarak değerlendirme yapılacaktır. Zaman tasavvurunda Mehdi öncesi dönemde hayat şartlarının kötüleşeceği, tabiatın ve sosyal hayatın bozulacağı, kötülüklerin zirveye ulaşacağı; Mehdi döneminde ise bütün tabiatın canlanacağı, sosyal hayatın tekrar düzeleceği gibi olumlu gelişmeler ifade edilmiştir. Çalışma, tarih metodu ile

kaynaklardan derlenen veriler değerlendirildikten sonra, Dinler tarihinin karşılaştırma ve deskriptif metotlarıyla yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, İslam, Mehdi, Mehdilik, Mehdi Soyu, Mehdi Dönemi.

AKIL VE DİL İLİŞKİSİNDE BELİRLEYİCİLİK SORUNU

Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Mardin/Türkiye

kutbettinekinci@gmail.com

Bu çalışmada akıl ve dil arasında nasıl bir bağ olduğu incelenirken, bu ilişkinin sonuçları üzerinden belirleyicilik tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada dil derken metinsel ve sözel kelimeler kastedilmiş olacaktır. Bu çalışmanın konusu genel olarak dil olmayacak, dini metin ve söylemler bağlamında Kur'an metni ve tefsir geleneğinde dil-akıl ilişkisi incelenecektir. Çalışmanın amacı günümüzde dinin hayatta yeterince ilgi görmemesinin nedeni olarak Müslümanların dini metin ve söylemlerle sağlıklı bir ilişki kuramaması olabilir mi sorusuna cevap bulmaktır. Müslümanlar kutsal saydıkları metinlerde doğru "anlama" yı gerçekleştirip bulundukları çağın ihtiyaçlarına göre fikir sunabiliyorlar mı? Dini metinlerin dilsel bağlayıcılığı, bulunduğumuz çağın ihtiyacına göre hitap etmeye engel midir? Bu ve benzeri soruların cevapları için dil-akıl ilişkisinde Müslümanların özelde tefsir, genelde de İslami ilimlerdeki sorunu incelenmeli ve sorgulanmalıdır. İslami ilimlerde genel olarak bir beyan edebiyatı hakimiyetini, aynı zamanda bir dil hakimiyeti olarak görülebilir. Bu sorunun bugün de devam ettiğini söyleyebiliriz. Böylece dini metin ve söylemlerin dilini anlamaya çalışırken dilin sınırları ve aklın rolü incelenmelidir. Burada belirleyici olan akıl mı dil mi olmalı? Birinin diğerine bir tasallutu var mı? Bu çalışma, dil ve akıl arasında belirleyiciliğin olup olmadığı sorusuna cevap arayacaktır. Geleneğimizde dile aşırı rolün biçildiğini göstermek amacıyla erken dönemden günümüze kaynaklar incelenecek ve bu aşırılıktan kurtulmamız gereği üzerinde durulacaktır. Çalışmanın kaynakları; filolojik eserler, özellikle geleneksel tefsir ve diğer İslami ilimlerdeki çalışmalar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Dil, Akıl, Anlama.

İSLAM MEDENİYETİNDE İNSANIN KENDİNİ VE BAŞKALARINI YETKİNLEŞTİRME ÖDEVİ VE AKLÎ TEMELLERİ

Doç. Dr. Mehmet AYDIN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İzmir/Türkiye

mehmetaydin@deu.edu.tr

İslam medeniyetinde bireyin yetkinliği ile başkalarının yetkinliğinin ne olduğu ve nasıl meydana geldiği sorularına dini ve felsefi cevaplar verilmiştir. Bu bildiride, insanın kendisini ve başkalarını yetkinleştirme ödevinin aklî-felsefî temellerini, analiz yöntemiyle ortaya koymak amaçlanmaktadır. Böylece İslam medeniyetindeki yetkinlik ve yetkinleşme anlayışının oluşumu ve gelişmesine felsefî düşüncelerin etkisi gösterilmiş olacaktır. İnsanın kendisini ve başkalarını yetkinleştirmesi sorununu bu bildiride ele almamızda modern İslam Düşünürlerinden Elmalılı Hamdi Yazır'ın kullandığı mükemmil-i nefis ve mükemmil-i gayr ayrımı ve bu kavramlara yüklediği anlamlar etkili olmuştur. Bu iki kavram aslında İslam'ın başlangıcından günümüze kadar İslam medeniyetinde var olan ve uygulanan bir düşünceyi ifade etmektedir. Elmalılı'ya göre birinci kavramın kapsamına bedensel ibadetler ve sabırlı olma gibi eylemler, ikincisinin kapsamına hakka çağrı, hak yolunda çaba gösterme ve sabrı tavsiye etme gibi eylemler girmektedir.

İnsanın kendisini ve başkalarını yetkinleştirme eyleminde psikolojik, toplumsal ve metafizik yönler bir arada bulunur. Dolayısıyla insanın kendisini ve başkalarını yetkinleştirme ödevi psikolojik, toplumsal ve metafiziksel açıdan temellendirilmesi ve analiz edilmesi gerekir. Psikolojik açıdan arzu, öfke ve akıl yetilerine sahip bir varlık olarak insanın akıl yetisini yetkinleştirmesi gerektiği üzerinde durulacak; toplumsal açıdan insanın yetkinleşebilmesi için başkalarıyla işbirliği ve yardımlaşmaya ihtiyaç duyduğu ve dolayısıyla toplum içinde yetkinleşebileceği sorunu tartışılacak ve son olarak metafiziksel açıdan insanı yaratan Tanrı'nın iyi ve yetkin bir varlık olması nedeniyle insanın iyinin ve yetkinliğin kaynağıyla ilişkisi analiz edilecektir.

İslam ahlakında insanın bütün faaliyetlerinin gayesi mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluk ise ancak iyi ve erdemli eylemlerle kazanılabilir. Bunun için insanın ilk yetkinlik düzeyinden, bilgi ve eylemleriyle ikinci yetkinlik düzeyine çıkması gerekir. Mutluluğu ortaya çıkaracak yetkinleşme, temelde bir hareket ve değişimi ifade etmektedir. Özellikle İbn Sina'nın Fizik ve metafizikte ısrarla üzerinde durduğu hareketin bir oluş ve yetkinlik olduğu fikrine atıfla yetkinleşme sorunu analiz edilecektir. İnsana yetkinlik kazandıran eylemler, hem iyiyi yapma gücünün etkinliği

hem de insan hayatının zenginleşmesi anlamına gelir. Bu bildiride İslam medeniyetinde iyi olmanın ve iyiyi yapmanın sadece insanın kendisini yetkinleştirmeyi ifade etmediğini, aynı zamanda başkalarını da yetkinleştirmeyi ifade ettiği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yetkinlik, Medeniyet, Hareket, Erdem, Mutluluk.

HZ. ÖMER'İN VAKFIYLA İLGİLİ RİVAYETLERİN İSLAM VAKIF HUKUKUNA ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Mehmet GÜRBÜZ

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kırklareli/Türkiye

mgurbuz@klu.edu.tr

Hicretin 7. yılında gerçekleşen Hz. Ömer'in vakıf uygulamasının mezheplerin vakıf hukukuna etkileri bilinmektedir. Hz. Ömer, Hayber'den elde ettiği araziye, Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle, satılmamak, hibe edilmemek, mirasa konu olmamak; gelirlerinin ise yoksullara, akrabalarına, kölelere, fı sebîlillâh çalışanlara, yolculara ve misafirlere harcanmak üzere vakfetmiştir. Bu vakfın vakfiyesi Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yazılmış ve kızı Hafsa'ya teslim etmiştir.

İlgili rivayet İbn-i 'Avn - Nâfi' - İbn-i Ömer ya da Saḥr b. Cüveyriye - İbn-i 'Avn - Nâfi' - İbn-i Ömer tarikiyle gelmiştir. Birinci tarikile gelen rivayetlerde vakfın şartları Hz. Ömer'e, ikinci tarikile gelen rivayetlerde ise bu şartlar doğrudan Hz. Peygamber'e isnad edilmiştir. Hadiste belirtilen arazinin Hz. Peygamber tarafından vakfa konu edilmesi hususunda bütün muhaddisler ittifak etmiştir. Bu durum vakıf kurumunun ilkelerinin kavli ve takriri olarak Hz. Peygamber tarafından vazedildiğini göstermektedir. Söz konusu ilkeleri; vakfın bağlayıcılığı, vakıf kurucularının ve mütevellî heyetinin vasıfları, vakfa konu olacak mallar, vakfın lehtarlarının özellikleri ve çalışanların ücretlerini tanzim eden kurallar olarak özetlemek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, erken dönem fıkıh ve hadis edebiyatının taranması ve verilerin analizlerinin yanı sıra ilgili rivayetlerden hareketle vakıf medeniyetinin temelini oluşturan ilke ve kuralları tespit etmektedir. Bildiride ilgili rivayet çerçevesinde şekillenen fıkhi ihtilaflara değinilecektir. Bu ihtilafları, vakfın lüzumu, vakfın mülkiyeti, vakfın belirli bir süre ile kayıtlanması, taksim olunmamış hissenin vakfı; kurucular, varisler ya da zenginlere vakıf gibi ana başlıklar halinde belirtmek mümkündür.

Sonuç olarak, bu tebliğde ilgili rivayetin, özelde vakıf hukukuna, genelde ise vakıf medeniyetine tesiri tespit edilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Vakıf Medeniyeti, Rivayet, Vakfiye, Tevliyet, Şurût-u Vâkıf.

İLMİ TARTIŞMALARDA İSTİDLALİN İDDİAYI İSPATA ELVERİŞLİ OLMASI ŞARTI ÜZERİNE

Prof. Dr. Mehmet ERDEM

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

muhammetizzet@gmail.com

Bir fitrat dini olduğunu ilan eden İslam'ın; iman, ibadet, ahlak ve hukuka dair getirdiği ilke ve hükümlerini Akıl-Vahiy dengesi üzerine inşa edilmiş olduğu; İslam'ın Hak bir din olduğunu kabul edenler açısından kesin, kabul etmeyenler açısından ise iddia seviyesinde bir kaziyyedir. Akli ve hissi melekleri sağlam olan tüm insanlar için geçerli ortak bilgi kaynakları bulunmakla beraber, fertlerin kendilerine mahsus; tecrübe, kabiliyet ve algı kapasiteleri arasında az veya çok farklılıklar bulunduğu için, tarih boyunca insanlar arasında, ihtilafların hiç eksik olmadığı; hatta bazı ihtilafların yıllarca süren savaşlara ve kitlesel katliamlara sebep olduğu bilinmektedir.

Meseleyi, genel olarak pozitif bilimler, özel olarak ise İslami ilimler açısından ele aldığımızda, ilim adamlarının hemen hemen her mesele hakkında az veya çok ihtilaf ettikleri söylenebilir. Usulüne uygun şekilde yapılan ilmi tartışmaların bir takım bilinmeyen meselelerin bilinir hale gelmesine ve gizli kalmış veya sü-i niyet sahipleri tarafından kamufle edilmiş hakikatlerin gün yüzüne çıkmasına sebep olduğu tecrübe ile sabittir. Nitekim “*Barika-i hakikat müsâdeme-i efkârdan doğar*” özdeyişi bu tecrübenin veciz bir ifadesidir. Ancak, bunun için, hususiyle ilmi tartışmalarda, tartışma konusunun özelliklerine uygun bir takım kayıt ve şartlara riayet etmek gerekir. Aksi takdirde, tartışma bilgilenmeye ve hakikatin ortaya çıkmasına vesile olma bir yana, köklü düşmanlıklara kaynaklık etmek gibi, mahzurların beslenme kaynağı haline gelebilir.

Bu tebliğde Sempozyumumuzun ana başlığı olan “**İslam Medeniyetinin Kurucu Unsurları: Kur’ân-Sünnet-Akıl**” temasına mütenasip bir kavram olan “Takrib” kavramı üzerinde durulacaktır. Mevzumuz itibariyle “Takrib” kavramını, tebliğ başlığını biraz genişleterek “*Bir görüş veya iddia sahibinin, görüş veya iddiasının doğruluğunu ispat için kullandığı delillerin hem şekil hem de muhteva itibariyle ispata elverişli olmasıdır.*” şeklinde tarif edebiliriz.

Tebliğimiz üç bölüm olarak takdim edilecektir: İlk bölümde “Takrib Kavramının Mahiyeti ve Önemi” adı altında; mezkûr kavram değişik yönleriyle tanıtılacaktır. İkinci bölümde, “Epistemik Değerleri İtibariyle Sınâât-i Hams / Beş Sanat” başlığı altında Klasik Mantık disiplininin önemli konularından olan ve bilgiye

kaynaklık etme potansiyelleri farklı olan kıyas maddeleri hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde “Delillerde Aranan Şekil ve Muhteva Şartları” başlığı altında, ileri sürülen bir görüşün dayanağını teşkil eden argümanların hem şekil ve hem de muhteva itibarıyla istidlale elverişli olması için gereken şartlar, fıkhi meselelere dair örneklerle ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhtilaf, İddia, İstidlal, Takrib.

İSLAM MEDENİYETİNİN TEMEL KAYNAKLARINA YÖNELİK MODERN SÖYLEMLER

Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

mehmet.ozturk@firat.edu.tr

Modern çağa kadar Kur'an metninin evrensel ve tarih üstü olduğu hakkında, şüphe duyan olmadığından klasik kaynaklarımızda bu mesele üzerinde durma ihtiyacı hissedene de çıkmamıştır. Ancak bugün nassları birebir uygulamanın, delalet-i kati olan nassların dahi hükmünün geçersiz olduğunu savunan türedi yaklaşımlar; dinin mabede hapsedilmesi, moderniteye meydan okuyamaması, nasslardaki gayeyi çıkarmada fıkıhın işlevsiz kalması gibi iddialarda bulunmaktadır. Kur'an'ın 'moderniteye uyum sağlamayan görüşlerinden!' içten içe rahatsızlık duyup dışa vuramayan bazı zihinler çareyi birtakım yersiz iddialarda bulunmakta aramışlardır. Vahyi bir döneme hasretme veya günümüze göre okunmasını iddia etme onu sıradanlaştırma, beşerî bir hüviyete büründürme bir nevi virüstür ve alınacak tedbirlerle bu virüse karşı mesafeli olmak, duru zihinlere bulaşmasını önlemek gerekmektedir. Bu bağlamda geleneğe bağlı kalanların köklerini iyi bilmesi gerektiği gibi batıyı ve moderniteyi iyi bilmesi gerekmektedir. Batıyı kötülemek, onu sadece kitaplardaki olumsuz sloganlardan tanıyarak modern düşünce düşmanı kesilip batıda meydana gelen gelişmelerden zengin fikri ve ilmi düşünce akımlarından bihaber olmak anlamına gelmemektedir. Ancak din konusunda söz söyleme konumunda olanların öncelikle İslam'ın sabite ve değişkenlerini,

Usul ilimlerini iyi bilmesi, kendi özünü tanıyarak batıya veya doğudaki gelişmelere açık olması icab etmektedir. Zira modern zamanlarda yapılması gereken içtihatlar, fetvalar, dini yorumlar, özünü ve çağını bilenler tarafından icra edilmezse bu akli boşluğu birileri doldurur. Bununla beraber gelişime ve değişime açıklık konusunda da taassup ve taklitçilik yapılmamalı, politize olunmamalı, entelektüel yoksunluk yaşanmamalıdır. Bu tür meselelerde olumsuzluklar yaşanıyor diye de şarkiyatçı, modernist yaklaşımlar örnek gösterilip, dini yaşamada laubali, usulsüz yaklaşımlara da tevessül edilmemelidir. İslam dünyasının bugün yeteri kadar sanayide, teknolojide, ekonomide gelişmemesinin sebebini nasslara katı bağlılıkta değil nasslardan uzaklaşmakta aramak gerekir. Geri kalmışlığın siyaset, ekonomi, kültür, eğitim gibi birçok yönü varken entelektüellerde, sosyal bilimcilerde, ekonomistlerde vs. aranması gereken soruları ve cevapları varken, bu geri kalmışlığın

dinde aranması da ayrı bir problemdir. Mevcut koşullar göz önünde bulundurularak dinin kati hükümlerinin modern çağa göre dizaynı, materyalist düşüncenin öncelenmesi kabul edilebilir bir şey değildir. Bu amaçla çalışmamızda dinin temel kaynaklarına yönelik modern söylemlerden bazıları ele alınıp haklılık paylarının olup olmadığı analitik bir yöntemle işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Kur'an, Sünnet, Modernite, Değişim.

KABİLEDEN MEDİNEYE: İSLAM MEDENİYETİNİN DOĞUŞUNA KAYNAKLIK EDEN DEĞER ÖLÇÜTLERİ

Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ

Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İzmir/Türkiye

mehmetturkeri@yahoo.com

Bu bildiri, İslam medeniyetinin doğuşu yolunda Cahiliyeden İslamiyet'e, dönüşen değer anlayış(lar)ını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken Cahiliyenin değer ölçütleri ile İslamiyet'in değer ölçütleri karşılaştırılacak ve nihayetinde İslam medeniyetini ortaya çıkaran ve aynı zamanda onun ayırt ediciliğini oluşturan değer ölçütlerini görmemiz sağlanacaktır. Ayrıca günümüz için İslam medeniyetinin yeniden canlanması ve ihyası yolunda hayat felsefemiz için gerekli olan değer anlayışının ipuçları yakalanmaya çalışılacaktır. İslam medeniyetinin ortaya çıkışını sağlayan değer ölçütlerinde dinin (Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in) ve aklın yeri, birbirini dışlamaksızın, görülmeye çalışılacaktır.

İslam dini, kültürü ve medeniyeti için belirleyici ve ayırt edici bir konumda olan ahlak üzerinden değer ölçütlerini sorgulayacağız. Ancak ahlakı günümüzde kullanılan ve anlaşılan dar kapsamı ile değil, İslam düşünürlerinin anlayışı doğrultusunda bireyi, aileyi ve toplumu yetkinleştirme anlamında geniş kapsamıyla ele alacağız. İnsanın niçin yaşadığı ve spesifik durumlarda nasıl davrandığı onun ahlak anlayışını kategorize etmesinin ötesinde değer anlayışını ortaya koyar. Bu değer anlayışı hayatın her alanını etkiler.

İslam öncesi Cahiliye hayat anlayışının temel değer referanslarından bazıları şunlardır; kabileyi esas alan sübjektivist anlayış, hayata yönelik pesimist tavır, ahiret hayatı inancını barındırmayan dünyevilik anlayışı, hedonist hayat tarzı, dünya hayatının olabildiğince uzatılması anlamında hulud anlayışı, kabile şerefini değer esası yapma, kabileye sınırsız bağlılık anlamında asabiye, ataist tavır, saçıp savurma ve içkiye düşkünlük olarak anlaşılan cömertlik erdemi, kabilesi için savaşma ve bu konuda her şeyi yapabilme ve hiçbir sınır tanımama ve intikam peşinde koşmadır.

İslam bu değer referanslarını dönüştürmüştür. Kabilesel sübjektivizm Teistik sübjektivizme (dolayısıyla objektivizme), pesimist tutum melyorist tutuma, hedonist yaklaşım erdeme dayalı (eudaimonist) yaklaşıma, kabileceliği merkeze alan değer ölçütü kabile-üstü (evrensel) bir noktaya, kan bağı din bağına, savurganlık olarak anlaşılan cömertlik anlayışı yerli yerinde harcamaya, “desinler diye”

motivasyonu Allah rızasına dönüşmüş, ahiret hayatını reddetme yerine ahiret hayatı inancı ile dünya hayatının değer-lendirilecek bir alan olması, 'hulud'un dünya hayatını uzatma yerine ölümden sonraki hayatla ilgili olması, kabileye ve müntesiplerine sınırsız bağlılık yerine hakkaniyete ve hak olana bağlılık, hiçbir boyunduruğa girmeme (ibâ) yerine sevgi ve değere dayalı ilahi otoriteye itaat esas olmuş, intikam peşinde koşma anlayışı terk edilmiş (zü'l-intikam olma) ve Allah'a devredilmiştir.

Bu bildiride, belirtilen unsurlar, medeniyeti oluşturan değer ölçütleri olması bakımından analiz edilecek ve günümüze yönelik bazı çıkarım ve önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değer, İslam, Medeniyet, Teistik Sübjektivizm, Cömertlik.

KUR'AN, SÜNNET VE AKIL BAĞLAMINDA DEĞERLER**Doç. Dr. Mehmet ULUCAN**

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Elazığ/Türkiye

ulucanmho@firat.edu.tr**Seda KAÇMAZ**

Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Elazığ/Türkiye

İslam Medeniyetinin kurucu unsurlarından olan Kur'an, sünnet ve akıl kavramları insanoğluna kılavuzluk eden, doğru yolu gösteren bir pusula gibidir. Müslümanların yaşamında Kur'an, İslam dinin temel kaynağıdır. Kur'an'ın açıklayıcısı olan sünnet ise İslam'ın temel uygulama alanlarından biridir. İnsana ait değerleri bünyesinde barındıran sünnet, Müslümanlar için kanaat, doğruluk, nasihat, dürüstlük, erdem, ahlak, merhamet, sevgi, saygı, barış, güven, dostluk, çalışkanlık, cömertlik, yardımseverlik, sorumluluk, duyarlılık, sabır, iyilik, adaletli olmak, vefalı ve ümitli olmak, ilim ve irfan sahibi olmak, misafirperverlik, hoşgörü, ihlas ve samimiyet gibi ahlaki değerler ile Allah inancı ve sevgisi, Peygamber inancı ve sevgisi, dua, tövbe, şükür, ahiret inancı, nefsin terbiyesi, kaza ve kader inancı, sevap, günah, tevekkül etmek gibi dinî değerleri açıklaması adına ana kaynaktır. Bunların yanı sıra Kur'an ve sünnet insanoğlunun yapmaması gereken olumsuz davranışlara da dikkat çeker. Ahlaki ve dinî değerlerin zıtları olan cimrilik, kıskançlık, kibir, hırs, kötülük yapmak, harama yemek, kin beslemek, nefret duymak, açgözlülük yapmak, merhametsizlik etmek gibi olumsuz davranışlar karşısında insanoğluna öğütler vermektedir.

Hz. Peygamberin söz ve davranışları sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlar için en güzel örneklerdendir. Müslümanlar için inanç, güzel ahlak, dürüstlük ve ibadet etmek gibi değerler olmazsa olmazlardandır. Hadis ve sünnet, Kur'an'ın kural ve kaidelerine her dönemde referanslarda bulunarak öğrenilmesine; din, inanç ve fikir merkezlerinde bulunan bireylerin katkısıyla İslam medeniyetinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Hz. Peygamberin tebliğ ettiği vahyi, bıraktığı ilmî, söz ve davranışlarını yaşamak ve yaşatabilmek bir zorunluluk olmuştur. Kur'an ve sünnet ahlakın, huzurun, güveninin temel kaynağıdır. Değerler bağlamında ele alınması gereken başka bir unsur da akıldır. Kur'an'a inananların, Batı ve diğer medeniyetlerin mensubu olanların ortak noktasıdır. Çünkü akıl, insanları doğru bilgiye ulaştıran, toplum ve bireyin davranışları üzerinde önemli etkileri olan yapıcı bir

unsurdur. Değerler, üzerinde kurucu ve kurgulayıcı bir özellik arz eden akıl, keşif süreciyle ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan değerler, insan aklının doğal işleyişi sonucunda meydana çıkmıştır. Çalışmada Kur'an, sünnet ve aklın birlikteliği değerler çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Akıl, Değer(ler).

VAHYİN İMKÂNI KONUSUNDA AKLIN TUTUMU: MU'TEZİLE VE DEİZM ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mikail İPEK

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kırklareli/Türkiye

mikail_ipek22@yahoo.com

Deizm'in kabul ettiği en önemli ilkelerden biri Tanrı'nın âleme müdahale etmemesidir. Onlara göre Tanrı âlemi o kadar mükemmel yaratmıştır ki Tanrı'nın ilk yaratmadan sonra âleme ikinci defa müdahale etmesi, O'nun âlemi kusurlu veya noksan yarattığı anlamına gelmektedir. Hâlbuki Tanrı her türlü eksiklikten münezzehtir. Deizm'in diğer önemli özelliği ise ilk özellik ile bağlantılı bir şekilde akla duyulan sonsuz güvendir. Tanrı âleme müdahil olmadığına göre insana rehber olacak olan vasıta akıldır. Deistlere göre Tanrı'nın âleme müdahale yollarından biri de vahiydir. Tanrı vahiy göndererek bir anlamda âleme müdahale etmiş ve zaten mevcut olan düzene ayar vermiş olmaktadır. Bu bağlamda Deizm düşüncesinde vahiy, din ve risâlet gibi kutsallar benimsenmemiştir. Keza Tanrı'nın insana verdiği akıl, insanın her türlü olgu ve olayı anlaması ve ona göre hareket etmesi için yeterlidir. Diğer bir ifadeyle vahye ihtiyaç yoktur. İslâm kelamında akla en çok önem veren ekol Mu'tezile'dir. Mu'tezilî bilginler i'tikâdî konularda hüküm çıkartırken akla ve aklın ilkelerine büyük önem vermiştir. Dahası onların eserlerinde bilhassa ulûhiyet ve nübüvvet gibi konular işlenirken Aristo mantığının izlerine rastlamak mümkündür. Zira Abbasiler Dönemi'nde gerçekleşen tercüme faaliyetlerine en çok ilgi gösteren kelâmcılar Mu'tezilîler olmuştur. Mu'tezile kelâmcıları muarızlara karşı İslâm i'tikâdını müdaafa ederken aklın ilkelerinden faydalanmış, bilhassa vahiy olgusuna itirazda bulunan Berâhime'ye bu konuda cevaplar vermiştir. Bu çalışmada akla önem veren iki düşünce sisteminin, vahiy karşısındaki tavırları itibarıyla, mukayesesi yapılacaktır. Çalışmanın amacı söz konusu iki akıl anlayışı arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Dokümantasyon yöntemi kullanılan çalışmada en çok başvurulacak kaynaklar, Kâdî Abdülcebâr'ın el-Muğnî ve Şerhü'l-usûlî'l-hamse adlı eserleri ve Thomas Paine'nin The Age of Reason adlı kitabı olacaktır. Yapılan çalışmada aklı iki farklı boyutta ele alan iki farklı düşünce sisteminin vahyin imkânına ilişkin elde ettiği ve vardığı sonuçlar birbirine taban tabana zıt görünmektedir. Deizm aklın yeterliliği ve nübüvvetin mantıksız olduğu düşüncesinden hareketle vahyi reddederken, Mu'tezile geliştirdiği ve İslâm i'tikâdına uyarladığı akıl ilkeleri vasıtasıyla vahyin imkân ve gerekliliğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mu'tezile, Deizm, Akıl, Vahiy.

İSLAM MEDENİYETİNİN KURUCU UNSURLARI EKSENİNDE İDEAL TOPLUM ARAYIŞLARI: GAZALİ ÖRNEĞİ

Dr. Mustafa SERİN

MEB, Kayseri/Türkiye

serinm38@gmail.com

Kaynağı en başta Kur'an, Sünnet ve akl-ı selime dayanan İslam kültür ve medeniyeti güven, kardeşlik, hak ve adalet, yardımlaşma ve dayanışma gibi ilkelerin yönlendirdiği; iyiliğin yaygınlaştırıldığı, kötülüklerin ise bertaraf edilmeye çalışıldığı bir toplum modeli öngörür. Bu bağlamda İslam alimlerinin çalışmalarında ideal insan ve toplum arayışları eksik olmamış; farklı ilim dallarında uzman düşünürler özellikle toplumun çözülmeye başladığı dönemlerde fikirlerini doğrudan veya dolaylı şekilde Kur'an ve Sünnete dayandırarak arayışlarını sürdürmüşlerdir ki el-Gazali (1058-1111), bunun tipik bir örneğidir. Çok yönlü bir ilmi kimliğe sahip olan Gazali aynı zamanda bir din sosyoloğu olarak toplumsal sorunlara ve din-toplum ilişkisine dair konulara ilgi göstermiş; bu anlamda önemli eserlere imza atmıştır. Gazali'nin dönemi İslam toplumunda çözülme sürecinin başladığı, sosyal problemlerin arttığı, kargaşa ve normsuzluk durumunun hâkim olduğu, itikadi ve ahlaki çeşitli sorunların yaşandığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu şartlar altında Gazali, toplumu içinde bulunduğu çalkantılı durumundan kurtarmak ve erdemli toplumun inşasına dönük olarak Kur'an, Sünnet ve akıl eksenindeki çözüm arayışlarının neticesinde İhya kitabını yazmıştır. Gazali İhya'sında konuları ele alırken önce ilgili ayetleri sonra da hadisleri kapsamlı bir şekilde zikrederek, Kur'an ve Sünnet temelli bir yaklaşım içinde olduğunu göstermiştir. O, erdemli bir toplum modeli için işe, dini ilimlerin doğru anlaşılmasından başlamıştır. Bunun yanı sıra Gazali'nin İslam toplumu için hayati önemde gördüğü diğer bir konu "iyiliği emretme, kötülükten sakındırma" ilkesidir. Öte yandan Gazali, toplumu bir canlıya benzetmektedir ve sosyal olayları uzviyetçi yaklaşımla çözümlemektedir. İçinde yaşadığı toplumun gerçek problemlerine acil ve somut çözümler üretmek üzere yola çıkan Gazali'nin öngördüğü toplum, ütöpik bir toplum modelinden ziyade gerçek topluma karşılık gelmektedir. Bu çalışma İslam medeniyetinin kurucu unsurları ekseninde ideal toplum arayışlarına bir örnek olarak Gazali'nin yaklaşımlarını sosyolojik perspektifle incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada özellikle Gazali'nin İhya kitabı esas alınmakla birlikte el-Munkız, Tehâfütü'l-felâsife gibi eserlerinden ve Gazali'nin toplum görüşüne dair çalışmalardan yararlanılacaktır. Doküman analizi yöntemiyle hazırlanacak çalışmada

ayrıca Gazali'nin özgöl toplum düşüncesinin daha iyi anlaşılabilmesi için Farabi, İbn Haldun vb. İslam düşünürlerinin toplum tasavvurlarıyla karşılaştırmalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, İslam, Medeniyet, İdeal Toplum, Gazali.

BÜVEYHÎLER DÖNEMİ KELAMCILARININ TAHRİF'UL-KUR'AN İDDİALARINA YAKLAŞIMLARI

Dr. Arş. Gör. Nisa GECEKÜŞÜ DEMİRBAŞ

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

ngecekusu@firat.edu.tr

Kur'an'dan önce indirilmiş olan ilahi kitapların tahrif edilmiş olması, aynı problemin Kur'an için de geçerli olup olmadığı tartışmalarına yol açmıştır. Bu tartışmaların temeli, fırkaların görüşlerini desteklemek için ilahi metinden delil bulma çabasına dayanmaktadır. Savundukları görüşleri ilahi kaynakla temellendirme çabasında olan grupların, iddialarını Kur'an ayetlerinde bulamaması hatta tevil yoluyla dahi kendi inançlarını Kur'an'a söyletememeleri elimizdeki mevcut nüshanın, indirilen nüshadan eksik ya da farklı olduğu fikirlerinin ortaya atılmasına yol açmıştır. Böylelikle dini metin olan Kur'an, siyaset merkezli tartışmaların alanına dâhil edilmiştir. Kur'an'ın tahrif edildiğine yönelik iddialar İslam düşünce geleneğinde çoğunlukla Şîî fırkalar tarafından dile getirilmiştir. Onların bu iddiaları, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet kelimcileri tarafından şiddetle reddedilmiş; Kur'an'ın nazil olduğu şekliyle korunmuş olduğuna dair düşünceler, akli ve nakli temellendirmelerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Büveyhîler dönemi, Kur'an'ın tahrif iddialarına yönelik tartışmaların yoğun olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Büveyhî dönemi kelimcileri telif ettikleri eserlerde tahrif iddialarına genişçe yer vermişlerdir. Kādî Abdülcebbar, Bakıllânî, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', Şeyh Sadûk, Şeyh Müfîd, Şerîf el-Murtazâ ve Ebû Ca'fer et-Tûsî tahrif konusuna değinen kelimcilerden bazılarıdır. Kur'an'ın değişikliğe uğradığı iddiaları hususunda Büveyhîler döneminin dikkat çeken yönü, İmâmiyye kelimcilerinin kendilerinden önceki Şîî gelenekte yer alan tahrif iddialarına karşı çıkmalarıdır. Onların seleflerinin görüşlerinden vaz geçerek aksi yönde görüşler ortaya koymaları bu çalışmanın temel problemiği olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada dönemin siyasal ve toplumsal yapısının tahrif tartışmalarının gündeme gelmesindeki rolünün saptanması ve Büveyhî dönemi kelim âlimlerinin Kur'an'a yönelik tahrif iddialarına yaklaşımlarının ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada mütekellimlerin tahrif iddialarına dair görüşleri tahlil, karşılaştırma ve eleştiri yöntemleri kullanılarak ele alınacaktır. Çalışmanın asli kaynakları Büveyhîler dönemi mütekellimlerinin eserleri olmakla birlikte konuyla ilgili güncel araştırmalardan da yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Kur'an, Tahrif, Şia.

KÜLTÜR, MEDENİYET VE KUR'AN

Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Emekli Öğretim Üyesi, Diyarbakır/Türkiye

nurettin.turgay@hotmail.com

Yüce İslam dini ve özellikle onun temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, büyük medeniyetlerin yolunu gösteren ilahi bir mesajdır. Bilindiği gibi dünya medeniyetinin ana merkezi Mezopotamya'dır. Medeniyet Mezopotamya'dan Orta Anadolu'ya, Hititlere, oradan Ege sahillerine, Yunanistan'a yayılmıştır. Eski Yunan, Bizans medeniyetinin kaynağı, Mezopotamya'dan kaynaklanmaktadır. Mezopotamya Medeniyetinin, aynı zamanda Mısır, Fars ve Hint medeniyetlerine de etkileri olmuştur. Haliyle bu medeniyet, bilim, adalet, hak, hukuk, güzel ahlak ve geniş kültür üzerine kurulmuştur. Neresi olursa olsun, bunlar olmadan yüce bir medeniyetin kurulması mümkün değildir. Kültür ile medeniyetin birbirleriyle yakın alakaları bulunmaktadır. Latince "culture" kelimesinden gelen kültür, toprağı işlemek, bir şeyler ekip ürün almak ve üretmek anlamına gelmektedir. Kültür kelimesinin Türkçedeki karşılığı, ekindir. Kültür kelimesi, Arapçada "hars" ve "sakafe" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Kültür kelimesinin çok çeşitli tanımları vardır. Bu tanımların en kısası, kesin bilgi ve ziraattır. Kur'an-ı Kerimde yer alan "hars" ve "sakafe" kelimeleri de bu iki anlamı ifade etmektedir. Medeniyet ise, medeni hayat sürdürme, beraber yaşama, şehir hayatı sürdürme ve benzeri anlamları ifade eden "Medine" kelimesinden türemiştir. "Medine" kelimesinin kaynağı için iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre "Medine" kelimesi "deyene" fiilinden, diğer görüşe göre ise, "medene" fiilinden türemiştir. "Medine" kelimesinin "medene" fiilinden geldiğine dair görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Tüm peygamberlerin ve onlar vasıtasıyla gönderilen tüm kutsal kitapların ortak ana hedefi, tüm insanların malının, canının, neslinin/namusunun, dininin ve aklının korunmasıdır. Bu, büyük medeniyetlerin hedeflenmesi demektir. Çünkü evrensel olarak tüm insanların maddi manevi değerlerinin korunması, toplumsal uzlaşa ve barışın sağlanması demektir. Tarihin hiçbir döneminde hiçbir peygamber silahı eline alarak insanları katletmeyi hedef olarak seçmemiş ve insanlara bu istikamette hareket etmeyi emretmemiştir. Kur'an-ı Kerim de, silahı ancak savunma için kullanmayı emretmiştir. Müslüman olmayan Belkis'in bu istikamette söylemiş olduğu mesajları bile, Kur'an-ı Kerimde örnek olarak anlatılmaktadır. Dünyaya egemen olacak büyük bir medeniyet için Kur'an-ı

Kerimin önemle üzerinde durduğu bilim, adalet, hak, hukuk, insan eşitliği, eğitim, güzel ahlak, toplumsal uzlaşa ve barış gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Medeniyet, Kültür, Hak, Adalet.

HADİŞÇİLERLE FİLOZOFLARIN KULLANDIKLARI ORTAK YÖNTEM: BİLGİNİN DOĞRULUĞUNU ARAŞTIRMA VE ŞÜPHE

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye

nurullahagitoglu@gmail.com

Doğru bilgi, bir düşünceyi dile getiren yargının gerçek ile uyuşmasıdır. Bilginin hakikatte var olan bir olgudan oluşmasıdır. Hakikatte var olan bir bilgi ile var olmayan bilginin birbirinden ayrılması için şüphe olgusu kullanılmıştır. Mesela "İstanbul Türkiye'nin batısındadır" yargısı doğru, "İstanbul Türkiye'nin doğusundadır" yargısı doğru değildir. Bu yargılardan birincisi gerçeği dile getirir, diğeri getirmez.

Hadisçilerin ve filozofların şüphe etmek ve doğru bilgiye ulaşmak için uygulamış oldukları araştırma metodolojileri birbirine benzemektedir. Hadisçiler râvi değerlendirme ve tenkid doktrinini kullanarak bir nevi felsefi kuralları uygulamışlardır. Neticede şüphe etmek, doğru bilgiye ulaşmak için araştırma ve inceleme yapmak, genel olarak felsefecilerin kullandıkları bir metottur. Şüphe kavramı amaçları ve muhtevası farklı olsa da genel itibarıyla din ve felsefenin ortak konusu olmuştur. Köken olarak gözlemek ve incelemek anlamlarına gelen skeptesthai kavramından türemiştir. Filozoflar genelde eşyanın hakikati olmak üzere şüphe ettikleri bir konuda doğru bilgiye ulaşmak için araştırma ve sorgulama içerisine girmişlerdir. Bu amaçla doğru bilginin tespiti bağlamında ileri sürülen önermelerle doğru bilginin tespiti sağlanmış olur.

Hadis âlimleri de köken olarak gözlemek ve incelemek manasında kullanılan şüphe ile hareket ederek ortada dolaşan binlerce hadisten hangilerinin sahih, hangilerinin uydurma veya zayıf olduğunu araştırmışlardır. Sahih hadise ulaşmak için önce hadisin isnad, sonrasında da metin tenkidini yaparak doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırmışlardır. Muhaddis, bir hadisin sıhhati konusunda şüphe eder ve doğru bilgiye ulaşmak için araştırma gereğinde bulunur. Araştırırken ravinin adalet ve zapt yönlerini araştırır, dolayısıyla kusurlu bulduğu raviyi cerh eder. Bu metot, filozofların da kısmen uygulamış oldukları bir yöntemdir. Onlar da varlığından veya doğruluğundan şüphe duydukları eşyanın hakikati veya bir düşüncenin sıhhati için düşünsel araştırmalara koyulmuşlardır. Bu itibarla pratikte birbirinden ayrı olan hadis ve felsefe araştırmaları, teoride birbirine benzemektedir.

Bu çalışmada filozoflarla hadisçilerin doğru bilgiye ulaşmak için şüphe ile yaklaşarak kullanmış oldukları ortak yöntem ele alınacaktır. Filozofların eşyanın

hakikati ve doğru bilgiye ulaşmak için kullandıkları önermelerle hadisçilerin sahih hadise ulaşmak için kullanmış oldukları tenkid yöntemine değinilecektir. Bu iki araştırma yöntemleri birbirleri ile kıyaslanarak kullandıkları müşterek metot ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Şüphe, Hadisçi, Filozof, Rivayet.

İSLAM DÜNYASINDA AKLIN MAHİYETİYLE İLGİLİ KALEME ALINAN İLK RİSALELER OLARAK KİNDÎ İLE MUHÂSİBÎ'NİN AKIL RİSALELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Nusret TAŞ

Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye

nusrettas@ardahan.edu.tr

Bu çalışmada Kindî (801-866?) ile Muhâsibî'nin (781-857) akıl kavramı ve akletmenin mahiyetine dair Akıl Risaleleri, benzerlik ve farklılık yönleriyle ele alınacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada yeri gelince klasik dönemde yaşayan diğer İslam düşünürlerinin de konuyla ilgili görüşlerine yer verilecektir. Çalışmanın amacı, İslam medeniyetinin kurucu çağında yaşayan ve akıl kavramı ile akletme fiilinin mahiyeti konusunda biri geleneksel İslam düşüncesini, diğeri ise o döneme göre modern bilimsel-felsefi dünya görüşünü savunan iki kurucu metnin karşılıklı olarak değerlendirilmesidir.

Kindî ile Muhâsibî, aynı yüzyılda yaşayan, bununla birlikte İslam düşüncesinin teşekkülüne farklı alanlardaki ilmi çalışmalarıyla katkı sunan iki önemli Müslüman düşünürdür. Mu'tezilî kelam ekolünden beslendiği rivayet edilen Kindî, kelâmî düşünceden felsefi düşünceye geçişi sağlayan köprü konumundaki Müslüman düşünür olarak kabul edilmektedir. Muhâsibî ise fıkıh ve hadis geleneğinden beslenmekle birlikte tasavvufî düşünce alanına geçişi temsil eden Müslüman düşünürlerden biri olarak bilinmektedir.

Bu iki Müslüman düşünürün dikkat çeken en önemli özelliklerinden biri de her ikisinin de akıl kavramı ve akletme fiilinin mahiyeti ile ilgili birer risale kaleme almalarıdır. Söz konusu risaleler, günümüze ulaşmış ve Türkçeye de tercüme edilmişlerdir. Bu risalelerden hangisinin önce kaleme alındığı bilinmemektedir. Hatta bunları kaleme alan yazarların, birbirlerinin çalışmalarından haberdar olup olmadıkları da bilinmemektedir. Ancak her iki risale, kendi alanında ilk olmaları bakımından önem arz etmektedir. Bunlardan biri, geleneksel İslam düşüncesinin, diğeri ise felsefi İslam düşüncesinin akıl anlayışlarını derli toplu bir şekilde yansıtan ilk eserler olmaları bakımından dikkat çekmektedir.

Muhâsibî'nin Akıl Risalesi, Kur'ân ve Sünnet merkezli akıl kavramı ve akletme fiilinin mahiyetini sistematik olarak ortaya koyan ilk eser niteliğini taşımaktadır. Kindî'nin Akıl Risalesi ise Antik Yunan düşünürlerinin akıl kavramı ve akletme fiilinin mahiyetiyle ilgili görüşleri yansıtan ve bunları Müslüman bir bakış açısıyla

değerlendiren ilk eser niteliğini taşımaktadır. Çalışmamızda, iki farklı dünya görüşünü yansıtan bu risaleler mukayeseli olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Kindî, Muhâsibî, İslam, Akıl.

AHİ EVRAN'IN "TABSİRATÜ'L-MÜBTEDİ VE TEZKİRETÜ'L-MÜNTEHİ" ADLI ESERİNİN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Rahime ÇELİK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

rkavak@firat.edu.tr

İslam medeniyetinin kuruluş ve gelişiminde Anadolu'da etkisi olan önemli isimlerden biri Ahi Evran'dır. Asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olan Ahi Evran'ın doğum tarihi konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk gençlik yılları Azerbaycan'da geçmiştir. Horasan ve Maverâunnehir'e giderek ilim hayatına başlamıştır. 1204 yılında Bağdat'a gelerek Evhadü'd-Dîn ile tanışarak ona intisab etmiştir. Evhadü'd-Dîn'in aracılığı ile Abbâsî Nâsır li-Dinillâh'ın kurduğu fütüvvet teşkilatına girmiştir. Ahi Evran'ın ilim hayatında Bağdat'ın önemli bir etkisi bulunmaktadır. O dönemde Bağdat ilim ve sanatta çok önemli bir merkez olduğu için Ahi Evran Tefsir, Kelam, Fıkıh ve Tıp alanlarında kendini geliştirmiş ve bu alanlarda eserler yazmıştır. İbn Sina, Sühreverdi ve Râzî'nin eserlerini incelemiş bunlardan bazılarını tercüme etmiştir. Ahi Evran 1205 yılında Kayseri'ye gitmiştir. Burada debbağlar atölyesi kurarak çok sayıda meslek erbabına öncülük etmiştir. Hocası Evhadü'd-Dîn ile beraber Kayseri'de Ahilik Teşkilatını kurmuştur. 1227-1228 yılından sonra Konya'ya yerleşen Ahi Evran burada hem mesleğini icra etmiş hem de müderrislik yapmıştır. Konya'da çok sayıda talebe yetiştiren Ahi Evran Sultan Alâeddin'in teşviki ile çok sayıda eser kaleme almıştır. Ahi Evran'ın vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çeşitli araştırmalarda 1262'de veya 1300-1317 yılları arasındaki bir tarihte vefat ettiği düşünülmektedir.

Ahi Evran Tabsiratü'l-Mübtedi" ve "Tezkiretü'l-Müntehi" adlı eserinde dünya görüşünü ve tasavvufa yaklaşımını özlü bir şekilde anlatmıştır. Eser mukaddime, üç misbah ve hatimeden oluşmaktadır. Nitel desenle tasarlanan bu çalışmada dokümantasyon analizi yöntemi ile Ahi Evran'ın Tabsiratü'l-Mübtedi" ve "Tezkiretü'l-Müntehi" adlı eseri incelenmiştir. Bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya konu edilen eserler defalarca okunmuş ve değerler ile ilgili kodlar Nvivo 8 programı yardımıyla oluşturulmuştur.

Araştırmaya konu olan "Tabsiratü'l-Mübtedi" ve "Tezkiretü'l-Müntehi" adlı eser defalarca araştırmacı tarafından okunmuş; bu okuma esnasında değerler eğitimi

yönelik tespit edilen cümleler, şiirler ve kavramlar belirlenmiştir. Elde edilen veriler değerler eğitimi ile ilgili kuramsal yapı ile ilişkilendirilerek NVIVO 8 paket programı kullanılarak kodlama yapılmıştır. Daha sonra ortak özellikteki kodlar üst başlıklar altında birleştirilerek örüntü kodları oluşturularak kategoriler ve temalar hazırlanmıştır. Temalar tablolar halinde şema hâline getirilerek Tabsiratü'l-Mübtedi" ve "Tezkiretü'l-Müntehi" adlı eserdeki değerlere yönelik ifadeler kategorize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ahi Evran, Tabsiratü'l-Mübtedi" ve "Tezkiretü'l-Müntehi", Değer.

DİN VE MİTOS İLİŞKİSİ AÇISINDAN KUR'AN KISSALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ramazan IŞIK

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

risik@firat.edu.tr

Din insanla birlikte var olmuş ve öyle görünüyor ki insanlık âlemi var olduğu sürece de din var olmaya devam edecektir. Aynı şekilde mit, mitoloji ve mitosların tarihini de insanlık tarihine eşitlemek mümkündür. Her ne kadar din bilimciler dinin kaynağına ilişkin farklı görüşler ileri sürmüş olsa da, kaynağı bakımından din ilahidir. Yani dinin kaynağı Tanrı'dır. Din insan için fitri bir ihtiyaçtır ve insanın mutluluğunu esas almaktadır. İnsanı yaratan Tanrı, onun huzur ve mutluluğunu esas aldığı için, insanın yaratılış gayesine uygun olarak dini vaz etmiştir. Buna karşılık mitoloji, mit ve mitosların kaynağı ise insandır. Yani bunlar insan ürünüdür. Yaratılış ve ölüm gibi kutsal bir öyküyü anlatırlar. Bir başka ifadeyle başlangıçta olup bitmiş öykülerden bahsetmektedirler. En eski devirlerden itibaren gerçekleşmiş öyküleri insanlara aktarırken mitoslar birtakım metaforlar, mecazi anlatımlar ve semboller kullanmaktadır. Bu anlamda mitoslara evrensel yaşam kalıplarıdır denilebilir. Dolayısıyla mitoslar insanın manevi dünyasının gıdasıdır. Yaratılış gereği insan meraklı bir varlıktır. Her şeyi bilmek ve öğrenmek ister. Ancak açıklayamadığı veya anlayamadığı olayları mitoslarla kavrayamaya çalışır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Habil-Kabil, Zülkarneyn, Yusuf, Nuh Tufanı ve Ashab-ı Kehf ile ilgili anlatımlar, insanın merakının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Genel olarak Kur'an kıssalarında Allah, herhangi bir meselede insanlara bir mesaj vermek ister, fakat yer ve zaman konusunda herhangi bir bilgi vermemesine rağmen, insanlar Kur'an'daki bu kıssalardaki yer, zaman ve kişilerle ilgili birtakım hikâyeler üretirler. Nitekim Ashab-ı Kehf ve onların sayısı hakkında insanlar birçok fikir ileri sürmekle birlikte Kehf suresi 22. ayette Allah, onların sayısı konusunda gerçek bilginin kendisine ait olduğunu bildirmektedir. Bu anlamda Kur'an, içinde çelişki olmayan bir kitaptır. Kur'an kıssaları insanın yaratılış amacına uygun olarak mesaj odaklı anlatımları ihtiva etmektedir. Yani kıssalar öğüt, ders ve ibret amaçlı anlatımlar olması sebebiyle kıssalardaki görünür anlam ve sembolik anlatımların içerisindeki hikmeti kavramak gerekir.

Biz, bu çalışmada din ve mitos ilişkisi açısından Kur'an kıssalarını ve Kur'an kıssalarının tarihsel gerçekliğini değerlendirmeye çalışacağız. Çünkü Kur'an'daki tüm

kıssalar belirli bir kültür ve belirli bir zaman dilimiyle bağlantılı olarak inanan insanlara bir yaşam bilgeliği sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Mit, Mitos, Kur'an-ı Kerim, Kıssa.

HATİM İBADETİMİZ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR

Dr. Öğr. Üyesi Sait BOSAT

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

sbosat@firat.edu.tr

Vahyin başlangıcından günümüze kadar devam eden ibadetlerin başında Kur'ân lafızlarını tekrar etme esasına dayanan hatimler gelir. İlahî hitap bir yandan içerdiği zaman üstü anlamlarla Müslümanların din ve dünya görüşlerini tanzim ederken, diğer yandan ayetlerinin çokça tekrar edilmesi suretiyle her okuyuşta, ilahî atmosferde derinleşerek yeni anlamlar tefekkür etmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber de nüzulünden itibaren Kur'ân âyetlerini ezberlemiş ve Kur'ân'ı çokça okumayı tavsiye etmiştir. İlahî kitabın ashâba öğretilmesi hususunda gayret sarf etmiş, okunması ve ezberlenmesi konusunda onlara telkinlerde bulunmuştur.

Hz. Peygamberle, Cebrail'in her yıl Ramazan ayında o zamana kadar inen âyetleri karşılıklı mukâbele ettikleri bilinen bir uygulamadır. Bu pratik, Kur'ân'ın baştan sona kadar okunması anlamındaki hatim uygulamasının da tarihsel kökenine ve kaynağına işaret etmektedir.

Hz. Peygamber Kur'ân kırâatine teşvik etmekle bu taabbudî ameliyenin asıl olarak âyetlerin anlaşılmasına yönelik olduğunu müteaddit kere dile getirmiştir.

Bu tebliğde, âyet ve hadis temelinde hatim kavramı ele alınacak, Müslümanların bu ibadete dair tecrübe ve uygulamaları ortaya konmaya çalışılarak düşünsel tespitler yapılacaktır.

Müslümanların ferdî ve içtimaî hayatlarında özellikle de Ramazan ayında Kur'ân kırâati ve hatmin özel bir yeri vardır. Hatim ile ilgili inanç ve kabuller ağırlıklı olarak hadislerle dayanmaktadır. Hz. peygamberin Kur'ân kırâatinin ecirle karşılık bulacağına yönelik ifadelerinden yola çıkarak sahabe içerisinde bu ibadete önem veren isimler öne çıkmış ve nihaî olarak bir hatmin nicel olarak kaç günde yapılması gerektiğine dair diyaloglar yaşanmıştır.

Hatimle ilgili rivâyetlerin hulasası çıkarıldığında bir hatmin minimum üç ya da yedi günde yapılması tavsiye edilmekle beraber kaynaklarda bir günde iki hatim yapıldığı vb. bilgiler yer almaktadır.

Bu çerçevede sahabe döneminde hatim telakkisi, mâhiyeti, muhaddis, fakih gibi alimlerin hatim olgusuna dair uygulamaları ele alınacaktır. Başta Hadis literatürü olmak üzere; tabakât, terâcim ve fıkıh kaynakları taranarak şu sorulara cevaplar aranacaktır:

*Ayet ve hadislerde Kur'ân kıraâtı, ilk neslin zamanında ve Kur'ân hatmine dair yaklaşımlar nasıldı?

*Hatim uygulamasının tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim ve aşamalar nelerdir?

*Hadislerde Kur'ân'ın kaç günde hatmedilmesi tavsiye edilmiştir?

*Rivâyetlerle tezat teşkil eden ecdat uygulamaları nasıl anlaşılmalıdır?

Ulaşılması muhtemel sonuçlar olarak şu tespitlere yer verebiliriz: Kur'ân kıraâtı ve hatmi başlı başına bir ibadet niteliği taşımaktadır. İbadet sayılması için anlamının bilinmesi vb. harici bazı şartların koşulması gerekli değildir. Başlangıcından günümüze dek bu pratik zenginleşerek devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, İbadet, Hatim, lafız, Anlam, Gelenek, Nitelik.

SÜNNETİN KUR'ÂN'I BEYÂNİ İLKESİNDEN HAREKETLE İMAM ŞÂFÎÎ VE İSLÂM MEDENİYETİNE ETKİSİ

Dr. Saniye KARGAN

MEB

saniyekargan@hotmail.com

İslâm medeniyetinin iki ana kaynağı yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetidir. Müslümanlar ilahi kitap ve hadisleri akılla sentezleyerek çağlar üstüne erişen bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bazı zamanlarda ise zamanın etkisi altında aklın sınırlandırıldığı metodolojiler ortaya koymuşlardır.

Tarihte nasların yorumlanması konusunda ehl-i hadîs ve ehl-i re'y olarak iki farklı grup ortaya çıkmıştır. Ehl-i hadîs naslara lafzî yaklaşımı savunurken ehl-i re'y naslarda gözetilen hikmetleri dikkate alan bir yorum tarzını benimsemişlerdir. Biz bu çalışmamızda hem kendi çağında hem de kendisinden sonraki dönemlerde önemli etkiler bırakmış, Sünnî ekolün oluşmasına öncülük etmiş olan İmam Şâfiî'nin "sünnetin Kur'ân'ın beyânı olduğu" ifadesi üzerinde duracağız. Konu ile ilgili olarak âyetleri nasıl yorumladığına dair örnekler vereceğiz. Şâfiî'nin nasları yorumlamadaki bu bakış açısını anlamak kendisinden sonraki zamanlara etki eden İslâm düşüncesini anlamamıza da ışık tutması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Şâfiî'ye göre bütün usulcülerde olduğu gibi dini hükümlerde birincil kaynak Kur'ân-ı Kerim'dir. Sünnet ise Kur'ân-ı Kerim'in beyânıdır. Sünnet, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "hikmet" kavramının karşılığıdır. Şâfiî ile birlikte sünnetin Kur'ân gibi vahiy kaynaklı olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Buna göre delillerin bağlayıcılığı açısından sahîh sünnet, ikinci sırada değil Kur'ân ile aynı sıradadır. İcmâ ve kıyas ise vahye uygun olduğu sürece delil olarak bir değeri vardır. Sahîh sünnet asla Kur'ân'a muhalif olmaz. Çünkü sünnet ya Kur'ân-ı beyân eder ya mücmelini tafsîl eder ya da Kur'ân'da bulunmayan bir hüküm getirir. Bu durum Şâfiî'nin nasları keyfilikten uzak, Kur'ân ve sünnet çerçevesinde yorumlama çabası olarak açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Medeniyeti, Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet, Beyân, Şâfiî.

KELAM'DA BİLGİ KAYNAKLARINDAN OLAN AKLIN ÖNEMİ VE SINIRI: PEZDEVİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

sozarslan1@firat.edu.tr

İnsanlık düşünce tarihinde olduğu gibi İslâm düşünce geleneğinde tartışılan konulardan birisi de bilginin kaynakları yahut bilgi edinme yollarının neler olduğu hususunda gerçekleşmiştir. İslâm düşüncesinin üç saç ayağını oluşturan Kelam, Felsefe ve Tasavvuf alanında genelde varlığı bilip kavramamızı sağlayan bilginin özelde de dini bilginin kaynaklarının nelerden oluştuğu hususunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. İslâm düşüncesini oluşturan bu üç düşünce akımı bilginin kaynaklarını yahut bilgi edinme yollarını genel olarak duyu organları/ Havas-ı Selime/ görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma gibi duyu organlarının verilerine dayanan duyu bilgisi, akıl/ nazar/ istidlâl yani aklî düşünce yoluyla elde edilen aklî bilgiler ve haber / haber-i sâdık yani doğru haber olarak üç tane olduğunu kabul etseler de bu düşünce ekollerinden bazıları özellikle mutasavvıflar özelde bunlara ilham, keşf, sezgi, rüyayı sâdika/ doğru rüya gibi başka bilgi edinme kaynakları da ilave etmişler ve felsefe ve kelam bilginlerince bilgi kaynaklarından kabul edilen aklın mutlak bilgi kaynağı olup olmadığı ve sınırının bulunup bulunmadığı meselesini tartışmışlardır. Genelde Kelam İlmi'ne yönelik eleştirileriyle bilinen Mutasavvıfların Kelam İlmi'ne yönelttikleri eleştirilerinden birisi de bilgi kaynaklarına ilişkindir. Onlar duyu organlarıyla elde edilen duyu bilgilerini yanıltıcı bulurken, akıl yürütmeye başka bir deyişle aklın çıkarımda bulunmasıyla yani görünenden hareketle görülmeyene, bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşılmasıyla elde edilen aklî bilgileri ise sınırlı kabul etmektedirler. Mutasavvıflar, haberin başka bir ifadeyle doğru haberin bilgi kaynaklarından biri olduğu hususunda kelamcılarla aynı düşünürken, aklın ve duyuların bilgi kaynağı olması hususunda görüş ayrılığı içerisindeyler. Onlara göre haberle birlikte ilham da bilgi kaynaklarından. Zira Allah, sebepsiz olarak insana herhangi bir şeyin bilgisini ilham edebilir. “Allah'ın İslam nuru ile göğsüne genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nursuz gibi midir?...” (Zümer, 39/22) ayetini delil olarak anarlar. Bu çalışmamızda kelamcılarca bilgi edinme yollarından birisi olduğu genel kabul gören aklın, eşyayı ve varlığı bilip idrak etmede kesin ve mutlak bilgi kaynağı olup olmadığını, bazı hususları anlayıp idrak etmede bir sınırının bulunup bulunmadığını, aklın nesne ve eşyaları bilmede sınırlılıkları varsa hangi hususlarla

ilgili olduğunu Mâtürîdî kelamcılarının Ebu'l-Yusr Pezdevî özelinde tespit etmeye çalışacağız. Aklın bilgi kaynaklarından olduğunu kabul edilmekle birlikte bazı ilahiyat meselelerinin çözümünde ve kavranmasında aklın sınırlı olup habere/ vahye gereksinim duyduğu öngörülmektedir. Çalışmada takip edilen yöntem, kaynak taramasıyla elde edilen verilerin betimleme ve analitik/çözümlemeye dayanarak işlenmesine dayanmaktadır

Anahtar Kelimeler: Kelam, Bilgi, Akıl, Vahiy, Haber, Aklın Sınırlılığı.

**CERÎDE-İ SÛFİYYE VE CERÎDE-İ TASAVVUF ÖZELİNDE SON DÖNEM
OSMANLI ŞEYHLERİNİN MEDENİYET YAKLAŞIMLARININ TEMELİ:
KUR'ÂN VE AKIL**

Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÜLTAS

Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bursa/Türkiye

serhatgultas@uludag.edu.tr

II. Meşrutiyetin getirdiği yayın özgürlüğünden dönemin eli kalem tutan şeyhleri de faydalanmış ve bu çerçevede seslerini duyurabilmek amacıyla bilindiği kadarıyla *Muhibbân*, *Cerîde-i Sûfiyye* ve *Cerîde-i Tasavvuf* adlı dergileri yayınlamışlardır. Söz konusu dergilerden *Muhibbân* Bektaşî çizgide bir karakter arz ederken, *Cerîde-i Sûfiyye* ve *Cerîde-i Tasavvuf* ise Sünnî özellikler sergilemektedir. *Cerîde-i Sûfiyye* 161, *Cerîde-i Tasavvuf* ise 35 sayı ile varlık göstermiştir. Bu son iki dergide Sermuharrir Mustafa Fevzi Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Abdülbaki, Hocaşâde Ahmed Hilmi Efendi, Halep Mevlevîhânesi postnişini Ahmed Remzi Efendi, Hüseyin Vassaf, Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Rıza Tevfik, Sadık Vicdanî, Şeyh Es'ad Efendi, Şeyh Safvet Efendi ve Musa Kazım Efendi başta olmak üzere dönemin etkili birçok şeyhi çeşitli biçim ve içeriğe sahip makaleler kaleme almışlardır. Bu kapsamda ilgili dergilerde yer alan tasavvuf ıstılahları, tasavvuf edebiyatı, medeniyet, Kur'ân ve akıl konulu yazılar dönemin tasavvufî, siyasi, sosyal, dinî ve edebî yönlerine ışık tutmaktadır. Söz konusu dergilerde yayınlanan makalelerin en dikkate değer özelliği ise ilgili yazıların tasavvuf klasikleri başta olmak üzere birçok kaynaktan beslenmek suretiyle kahir ekseriyetinin medeniyet, akıl ve ahlâk içerikli bir yapıda sunulmalarıdır. Bu itibarla çalışmamızda *Cerîde-i Sûfiyye* ve *Cerîde-i Tasavvuf* adlı dergilerin tamamı bütüncül bir perspektifle okunarak dönemin sûfi yazarlarının medeniyet yaklaşımlarının temeli olarak Kur'ân ve Akıl arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cerîde-i Sûfiyye, Cerîde-i Tasavvuf, Şeyh Safvet, Medeniyet, Akıl

İKTİDAR-KENT İLİŞKİLERİNDE SELÇUKLULARIN YERLEŞİM POLİTİKALARI BAĞLAMINDA BİLİNÇSEL SÜREÇLERİN TETKİKİ

Uzman Sinan DOĞAN

MEB

s.sinandog@gmail.com

Türkiye Selçuklu döneminde, Tanrı-insan-tabiat arasındaki kozmik ilişkiler, kentlerin inşa ve imar faaliyetlerine yansıtılmış. Kentler, birer'' tasarım'', ''var-oluş'', kültürel dini hayatın taşıyıcısı'' alanı olarak görülmüştür. Toplumsal hayatı, bu temel düşünce üzerinden yönlendirilmiş ve biçimlendirilmiştir. Birey ve kent (mekân) arasındaki bilinçsel ve duysal farkındalık oluşturulmuştur. Kentler, Selçuklu iktidarının hem de kültürel dini hayatının, metafizik anlamda imge temelli eylem'' mekânlarıdır. Selçuklu kentler, dini ve kültürel hayatın zihinsel izdüşümleridir. Allah'ın yeryüzündeki imajı olan Selçuklu hükümdarların; kozmosla kurduğu bağ, şehrin fiziki ve sosyal yapısını etkilemiş ve belirlemiştir. Tarihi ve dinî imgelerle kutsal mekânlar inşa edilmişti. İmgeler, sanatın çeşitli unsurlarıyla birleştirilmek suretiyle yapılarda yer bulmuş ve ruha dönüşmüştü. Bu bağlamda inşa edilen yapılar, başat imge haline gelmişti. Olağan üstü bir hamilik ve koruma duygusu veren sûfilerin kültürleri üzerine kurulan İslâmiyet kimliği, kentlere ve kentlerdeki mimari dokuya yansıtılmıştı. Mimari yapılar, kentin özgü çehresini ve özgün kimliğini kazandırmıştır. İslamiyet'in ruhanî yapısının ve kozmosla kurulan ilişkinin, Selçuklu şehirlerini biçimlendirdiği söylenebilir. Selçuklu şehirleri, iktidarın yeryüzünde temsili mekânı olmakta birlikte İslamiyet'in özne konumunu temsil etmektedir. Selçuklu şehirlere, İslami form kazandırılmıştır. Selçuklu şehirleri, insan ve mekânı birbirine indirgeyen bir bütünsellik çerçevesinde, atomik formdaki mimarî yapılarla biçimlenen kentler, toplumun kendi içindeki uyarımlarını oluşturmuştur. Selçuklu kentleri, mekânsal işlevinin yanı sıra toplumsal bütünleyici yanını açığa çıkarması bakımından önemlidir. Selçuklu kentler toplumla bağını hem de kültürel dini hayatın sürdürülebilirliğini sağlayan ''atölye işlevi yapmıştır. Selçukluların kapsamlı bir yerleşim politikası izlediklerini ortaya koymaktadır. Bir kentin fiziksel-sosyal ve kültürel yapısını incelerken; insanın bedensel bütünlüğü içinde yer bulan bilinçsel süreçlerin, kentin inşasında ve kent kültüründe etkisi sorgulanmış. Kent-iktidar arasındaki metafizik süreçlerin, kent inşasında ve kent kültürüne etkisinin temellendirilmesi amaçlanmıştır. Selçuklu şehirler hakkında felsefi açıdan dinamik bir tartışma zemini oluşturmak ve kentin var-oluş ve değerler bağlamında yeniden anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Kentler, Kültür, İmgeler, Politika, Bilinçsel Süreçler.

İSLÂM MİMARİSİNİN TEŞEKKÜLÜNDE KUR'AN VE SÜNNETİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra OCAK AHMED

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye

smyrocak@gmail.com

İslâm Devletlerinin mimarî ve sanat algısının şekillenmesinde coğrafya, iklim, kültür, siyaset ve gelenekle birlikte en önemli etken Kur'ân-ı Kerîm hükümleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetidir. Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayan fetihlerle geniş bir coğrafyaya yayılan Müslümanlar, Emevîler döneminde, Tarık b. Ziyâd komutasındaki İslâm ordusunun bugünkü İspanya'ya geçmesiyle en batıdaki sınırlarına ulaşmışlardır. Doğudan batıya bu geniş coğrafyaya hâkim olan İslam Devletleri, medeniyetlerinin önemli sembollerinden olan mimarî eserleri inşa etmişlerdir.

Özellikle cami mimarîsinde ayet ve hadislerde geçen hükümler çok etkili olmuştur. Hz. Peygamber'in iki yetime ait olan araziye satın alarak yapımında bizzat çalıştığı Mescid-i Nebvî yüzyıllar boyu câmi mimarîsindeki en önemli örnek olmuştur. Daha sonraki dönemlerde fethedilen ve dönemlerinin en önemli merkezi olan Şam, Halep, Kahire, Bağdat, Kûfe, Kayrevan ve Kurtuba gibi şehirlerde inşa edilen câmilerde Mescid-i Nebvî örnek alınmakla beraber zamanla farklı üsluplar denenmiş, ihtiyaca göre farklı unsurlar câmiye dâhil edilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in yaptırdığı ilk mescid 60 x 70 ziralık bir alan taş temel üzerine tek sıra kerpiçten, bir adam boyu kadar yükseklikteki duvar ile çevrilerek üzeri açık bir şekilde yapılmıştır. Doğu duvarının güney tarafına da Efendimiz'in eşleri için odalar yapılmış olup bunların bir kapısı mescide açılmaktaydı. Mescitte Ashab-ı Suffe için de bir bölüm vardı. Bu uygulamalar daha sonra inşa edilen ulu camilerde etkili olmuş; halife veya sultanlar saraylarını ulucamiye bitişik inşa etmiş ve eğitim merkezi olan medreseler uzun bir süre ulucami bünyesinde ya da ona bitişik bir mekânda yer almıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s), "Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz mutlaka kura çekilirdi." (Müslim, Salât, 28) manasındaki hadis-i serîfi ile camilerde ilk safta namaza durmanın fazileti bildirilmiş, bu sebeple erken dönem câmilerinde genellikle ilk safın daha uzun tutulması gayreti ile mihraba paralel uzanan sahnın yer aldığı dikdörtgen plan şeması kullanılmıştır. "Ben mescidleri yüksek bina edip süslemekle emrolunmadım" (Ebû Davud, Salât, 12) ile Enes b. Mâlik'ten rivayetle gelen "İnsanlar mescidleri ile övünmedikçe kıyamet kopmaz." hadislerinin etkisi ile de özellikle cami

İçerik tezyinatı sade tercih edilmiştir. Bu çalışmada yukarıda zikrettiğimiz örneklerde olduğu gibi ayet ve hadis-i şerîflerin İslâm Mimarîsinin teşekkülündeki etkin rolü, özellikle de camilerin mimarî ve tezyînî unsurları hususundaki etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, İslâm Mimarîsi, Cami, Tezyînat, Sanat.

THOUGHTS UPON THE RATIONALITY OF ISLAM AND THE CONTRIBUTIONS OF MUSLIMS TO CIVILIZATION IN THE AGE OF ENLIGHTENMENT IN EUROPE

Öğr. Gör. Dr. Şenol ÇAKMAK

Fırat University, School of Foreign Languages, Elazığ/Türkiye

sencak@firat.edu.tr

The importance given to reason and the use of reason in Islam has not only ensured that the Islamic faith is built on solid foundations, but also allowed Muslims to develop a civilization that set an example to the whole world. This feature of Islam attracted also the attention of some orientalists and philosophers such as George Sale, G. W. Leibniz, G. E. Lessing, J. G. Herder, etc. who lived in the age of Enlightenment, which saw a great leap forward in the development of civilization in Europe. They put forward views that identified the Islamic faith with natural religion in harmony with the principles of reason and appreciated the contributions of Muslims to civilization.

This paper aims to examine the thoughts and approaches of those philosophers and orientalists in the age of Enlightenment who identified Islam with natural religion and appreciated the contributions of Muslims to the development of civilization. Our research is limited to the works of the related authors and secondary sources that reveal their thoughts and approaches. The works reflecting the thoughts of the related authors were examined with the descriptive method and the reasons behind their approaches tried to be determined.

The research's results indicate that those philosophers and orientalists identifying Islam with natural religion were of the opinion that the spread of Islam in a large part of the world in a very short period of time and the civilization developed by Muslims could not have emerged because of a false and superstitious belief. Therefore, they reached the conclusion that it was because the Islamic belief system and teachings had the characteristics of natural religion, and that the doctrine of tawhid, which constitutes the basis of the Islamic faith, complied with the rational inferences and principles that it paved the way for Islam to spread so quickly and widely. Notwithstanding its reductive interpretation, it is possible to consider this approach as a serious progress in terms of attitudes and approaches towards understanding and defining Islam correctly after the libelous theological-polemic approach that continued throughout the Middle Ages.

Anahtar Kelimeler: Islam, Reason, Civilization, West, Europe, Natural Religion.

DÎNÎ BİLGİ ELDE ETMEDE AKLIN ROLÜ: KURUCU USÛL ÂLİMİ BÂKILLÂNÎ ÖZELİNDE BİR OKUMA

Arş. Gör. Şuheda BOZYEL

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye

suhedagereksar@gmail.com

Fıkıh usûlü ilmi, temelde mükellefin fiillerine dâir şer‘î ahkâmın şer‘î delillerden elde edilme keyfiyeti ile ilgilenir. Usûl ilmindeki “şer‘îlik” vurgusuna rağmen Mu‘tezîlî kelam anlayışına müntesip âlimlerin, mezhebin adalet ilkesi gereğince başta hüsun-kubhun aklîliği olmak üzere pek çok kabulü kelâm ilmi ile sınırlı kalmayıp usûl ilmindeki tercihlerini de etkilemiştir. Şer‘î hükümlerin kaynağını şer‘ ile sınırlandırmayıp bazı hükümleri akla dayandırmaları, mükellefiyeti başlatıcı unsur olarak akli kabul etmeleri, şer‘den önce eşyanın hükmünü ifade eden hazr ve ibâha konusundaki tavırlarının tamamında söz konusu âlimlerin akıl anlayışları etkili olmuştur. Mu‘tezile’nin bu anlayışına karşılık Eş‘arîlerin başta hüsun-kubhun şer‘îliği olmak üzere pek çok konuda akla mesafeli durdukları ifade edilir. Eş‘arî usûl âlimlerinin teklîfin kaynağı olarak sem‘e işaret etmeleri ve şer‘î hükümlerin tamamını sem‘e dayandırmaları Mu‘tezile’nin konu ile ilgili kabullerinin tam karşısında yer alır. Bununla birlikte Eş‘arîlikte aklın tamamen devre dışı bırakıldığı da söylenemez.

Bu bildirinin amacı Eş‘arî mezhebinin ikinci kurucu ismi olarak bilinen Bâkîllânî’nin et-Takrîb ve’l-İrşâd adlı usûl eseri çerçevesinde aklın mahiyeti, fonksiyonu ve sınırlarına dair açıklamalarını incelemektir. Bildiride izlenecek yöntem metin analizi olup burada kaynak olarak başta Eş‘arî mezhebinin temel metinleri esas alınmakla birlikte çalışmanın odağında Bâkîllânî ve usûl eseri olan et-Takrîb ve’l-İrşâd eseri bulunmaktadır. Eş‘arî bir alim olan Bâkîllânî’nin akıl nasıl tanımladığı, hangi bilgileri elde etmede bir kaynak olarak kabul ettiği, aklın teklifte rolünün ne olduğu ve şer‘î hükümler hususunda aklın işlevinin neler olduğu bu çalışmada cevabı aranacak muhtemel sorulardandır. Bu kapsamda İmam Eş‘arî’nin görüşlerini ihtiva eden İbn Fûrek’in Mücerredü Makâlât eseri Bâkîllânî’den çokça etkilendiği bilinen âlimlerden olan Cüveynî ve Gazzâlî’nin konuya dair metinleri incelemeye tabi tutulacak diğer eserlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, Kelam, Eş‘arîlik, Bâkîllânî, et-Takrîb ve’l-İrşâd, Akıl

ANLAMA YA DA HÜKÜM KOYMA KAYNAĞI OLARAK AKLIN EPİSTEMİK DEĞERİ / HÜCCİYYETİ

Dr. Arş. Gör. Tuğba GÜNAL

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye

t_gunal@hotmail.com

Gelişim seyrine bağlı olarak insanda ortaya çıkan ilk bilgi melekesi, duyular; ikincisi ise akıldır. Epistemik aktifliğe kaynaklık eden bu iki yön, insanın bilişsel tabiatının belli bir yasa doğrultusunda işlediğine işaret eden verili iki potansiyeldir. Duyuların bilgiye konu olması, akla sağladıkları veri ile sınırlı iken; akıl, bu verilerin idrâke ve ilme dönüşmesini sağlayan son karar mercî konumundadır. Bu dönüşümü akıl; anlama, kavrama, analiz, sentez ve değerlendirme gibi bilişsel basamakları takip ederek yapar. Bu durumda aklın üç temel karakteri öne çıkmaktadır: a) Akıl, bilgi edinme ve üretme aracıdır: âlet. b) Akıl, bilgiyi üretmek için belli aşamalardan oluşan bir sistem kullanır: nazar. c) Akıl, karar mercîdir: hücciyetü'l-'akl. Aklın karar mercî olmasının sınırlılıkları (hudûdu'l-'akl) ise kelâmdaki önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Aklın şer'î hüküm konusunda bir belirlemede bulunup bulunamayacağı çerçevesinde ele alınan bu konu, ekollerin kendi ulûhiyet tasavvurları doğrultusunda sergiledikleri yaklaşımlara göre şekillenmiştir. Bu bağlamda iki temel perspektifin geliştirildiği görülmektedir: a) “Yaratmanın doğası”, “insan aklının doğası”, “mükellefiyetin doğası” ve “değerin doğası”nın mutabakatından hareketle, aklın hüküm koyucu olabileceğini ve dolayısıyla insanın mükellef kılınması için vahye muhataplığın zorunlu olmadığını; aklın bu konuda yeterli bir zemin oluşturabileceğini düşünen perspektif. b) Mükellefiyeti gerektiren unsurun, insana dayandırılmayacağını; zira ilahî buyruğun sâbit bir zemin gerektirdiğini; aksi düşünüldüğünde, teklife ilişkin bir doğrulamanın yapılamayacağını düşünen perspektif. Bu bağlamda ilk görüşün, ilahî fiillerin gerçekleşme zeminini oluşturan gerekçe ve maslahata dayalı evrensel yasalılığın, Allah-âlem-insan arasındaki ilişkide ortak bir zemin sağladığı ve dolayısıyla aklın, bu zemini keşfedebileceği ve buradan hareketle koyacağı hükmün bağlayıcı olacağını referans aldığı; ikinci görüşün ise hüküm koymanın yalnızca Allah'a ait olduğu, aklın ise bu hükümleri yalnızca anlama ve idrâk etme fonksiyonunun bulunduğu; bu bakımdan hükümlerin fiillere taallukunun aklî değil, dinî olduğu; ilahî hükmün, aklın verdiği hükümle uyumunun zorunlu olmadığını referans aldığı görülmektedir.

Tebliğimizde söz konusu görüşlerin hareket noktaları ve çıktıları üzerinden bir çözümlemeye bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm; Akıl, Hüküm, İdrak, Mükellefiyet.

ZABT KUSURLARINDAN “SÛ’L-HIFZ” BAĞLAMINDA AKLIN VE HAFIZANIN RAVİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Veli TATAR

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye

velitatar13@gmail.com

Varlığın hakikatini idrak eden, maddi olmayıp eşyaya tesir ederek maddeden şekilleri soyutlayan ve kavram haline getiren, kıyas yapabilen bir meleke olan aklın doğruyu yanlıştan iyiyi kötünden ayırabilme fonksiyonu bulunmaktadır. Akıl soyut bir varlık olması hasebiyle birden fazla manaya taalluk etmektedir. Kur’ân’a göre insanın sorumluluk sahibi olmasını sağlayan akıldır. Bu bağlamda ayetler kişiye aklını kullanarak doğru düşünmeyi sıklıkla emreder. Hadislerde ise akıl kavramı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Nitekim farklı anlamlarda kullanılan akıl idrak, nurani cisim, soyut cisim, miktarla ölçülebilen bir varlık, ahlaki bir vecibe, artıp azalabilen bir varlık, düşünme ve hafıza gibi burada sayılamayacak manalara gelmektedir. Genel kanaate göre duyu ile aynı anlama gelen hafıza kavramı ise algıları saklayıp hatırlanmalarını sağlayan ve zâkire diye de adlandırılan zihin gücüdür. Nitekim hafızayı akıl ile ayrı olarak ele alanlar olsa da aynı manada değerlendirenler olmuştur. Bunlara göre akıl ve hafıza bir duyudan müteşekkildir. Ravilerin cerh edilmesine yol açan zabt kusurlarından Sû’l-Hıfz yani hafızanın gitmesi de bu konuyla orantılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Sû’l-Hıfz tabiri râvinin bazı sebeplerle mâruz kaldığı hâfıza bozukluğu yüzünden hatalarının doğruları ile eşit veya daha fazla olması durumunda kullanılır. Akli melekelerin bozularak hâfızanın gitmesi sebebiyle ravi kendisinden sika ravilere aykırı hadis rivayet eder ve dolayısıyla cerh edilmesine sebep olur. Diğer taraftan akli meleke ve hafıza bozukluğu; delilik, bunama, yaşlılık, hastalık gibi daha çok ârızî bazı sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Aklın hafıza bozukluğundan sonraki durumu da ravinin hadis rivayetinde cerh edilmesine sebep olmuştur. Bu husus da hadis rivayeti ile akıl/hafıza ilişkisinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmada akıl melekesi ile hafıza arasındaki farklı ve benzer hususlar tespit edilecektir. Ardından ravilerin cerh edilmesine sebep olan ve Metâin-i Aşerenin zabt kusurlarından sayılan Sû’l-Hıfz’ın meydana gelmesinde aklın etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece akıl ve hafızanın hadis rivayeti ile olan ilişkisi ve bunun hadislerin sıhhatinin tespitindeki etkisi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Hafıza, Zabıt, Sû’l-Hıfz, Ravi, Met, 3ain-i Aşere.

MÜSLÜMANLARDA ORTAK AKLIN OLUŞMASININ İMKÂNI NOKTASINDA KUTSAL MEKÂN SEMBOLİZMİ

Dr. Yasin ÖNER

MEB, Diyarbakır/Türkiye

yasinoner21@gmail.com

Bütün kutsal mekânlar, iç tarafı kutsal ve dış tarafı profan (kutsal olmayan) olan iki alanı ayıran bir eşikle işaretlenmektedir. Eşikten içeri adım atan inananlar kutsal olana, yani tanrısal aleme yakınlaşmanın verdiği huşu ile hareket ederek ortak bir paydada buluşmanın hazzını yaşamaktadır. Fonksiyonel kimliği itibariyle kaynağı gökyüzüne, inşası yeryüzüne ait bu mekânlar, içerdikleri sembolik anlamlar ve arka planında yatan güçlü sembolik hikayelerle geçmişte olduğu gibi bugün de inananlar tarafından aynı duygularla ziyaret edilmektedir. Bu anlamıyla İslam inancı açısından kutsal mekân kavramı en yoğun biçimiyle kendisini Kabe’de gösterdiği için konu, bu yapının etrafında oluşan sembolizmle sınırlandırılmıştır. Böylece çalışmanın amacı, her yıl farklı etnik unsurlara ait milyonlarca Müslüman tarafından ziyaret edilen Kabe’nin içerdiği sembolik anlamlar itibariyle Müslümanların zihninde oluşturması beklenen ortak bilincin imkanını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda örneklem olarak seçilen Kâbe’yle ilgili Kur’an ve hadislerde aktarılan bilgilerin yanı sıra bu yapı etrafında oluşan sembolizmi ön plana çıkaran çeşitli eserler deskriptif ve betimleme yöntemleriyle tetkik edilmektedir. Ayrıca olması gereken ve olan arasındaki ayrımın ortaya konulması açısından karşılaştırma yöntemi kullanılarak Kabe’nin Müslümanlar için ihtiva ettiği anlamı ve bunların yaşama uygulanması noktasındaki farklar değerlendirilmektedir. Özellikle Haremeyn bölgesi olarak nitelendirilen ve Müslüman olmayanlar için ziyaret edilmesi yasak olan Kâbe, bu anlamıyla yeryüzündeki diğer mabetlerden ayrılmaktadır. Bu bölge sadece Müslümanlara aittir ve sadece bu anlamıyla bile Müslümanların ortak bilince kavuşması noktasında çok önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla gerek Kur’an ayetlerinde gerekse hadislerde aktarıldığı üzere inananlar için çok yüksek bir sembolik değere sahip olan Kâbe, ortak mekân ve ortak zaman olgusunu aşır ortak aklın oluşmasına da zemin hazırlayabilecek en önemli yapı konumundadır. Böylece yeryüzünde bir kandil vazifesi gören bu yapıdan neşet eden İslam ışığı, Müslümanlar tarafından asırlardır arzu edilen birliğe kapı aralama noktasında imkân oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Medeniyet, Dini Sembolizm, Kutsal Mekân, Kâbe, Ortak Akıl.

İSLAM DİNİ BAĞLAMINDA “DİL OYUNLARI” TEORİSİNİN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Zeynep BOZOĞLAN

Marmara Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye

zeyneppinal@gmail.com

İslam dininin ana kaynağı ve dolayısıyla esas belirleyicisi, Kuran'ı-Kerim'dir. Kutsal bir kelimelik olan Kuran'ı-Kerim bize bir metin olarak ulaşmaktadır. Dolayısıyla Müslümanlar olarak biz vahiy ile dil üzerinden ilişki kurup, bu dilin anlamı üzerinden dini anlamaya çalışırız. Başka bir ifadeyle bizim ilahî metni anlama biçimimiz, dini nasıl inşa edeceğimizi belirler. Dolayısıyla din diline ilişkin tasavvurumuz hem yaşam biçimimizi hem medeniyet inşamızı doğrudan etkileyecektir. Örneğin Kuran'ın literal olarak anlaşılması gerektiğini savunan Mücessime ve Müşebbihe gibi kelimelik ekolleri tercih ettikleri bu dil yaklaşımlarından ötürü hem insan biçimci bir Tanrı tasavvuru hem de muğlaklığa karşı çıkan fundamentalist bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Öte yandan 20. yy.'a gelindiğinde tartışmaların seyri radikal bir şekilde dönüşüme uğramış ve anlamlı bir metni açıklama çabası bizzat anlamın kendisine dönmüştür. Dönemin pozitivist etkisiyle birlikte anlamlılık ölçütü, mantıksal ve olgusal olana uygunluk olarak belirlenmiş ve dolayısıyla din dili anlamsız olarak kabul edilmiştir. Metafizik önermelere karşı bu sert tutumun revaçta olduğu bu dönemde L. Wittgenstein, pozitivist anlam kuramlarının gözden kaçırdıkları noktaları barındıran yeni bir anlam teorisi sunmuştur. “Dil oyunları” olarak isimlendirilen bu teoriye göre anlamlılığın temel kriteri, dilin yalnızca olgusal dünyaya uygunluğuna değil kullanıma bağlıdır. Dil ile anlam arasında organik bir bağ veya doğrudan bir gönderim yoktur. Anlam, herhangi bir dil oyununu oynayan topluluk tarafından oluşturulur. Dolayısıyla anlam ancak için o dil oyununa dahil olarak bilinebilir. Dil oyunları teorisi günümüzde hala çok etkilidir. Çünkü geleneksel semantik teorilerden farklı olarak bu teori daha önce referansın belirlenmesi konusunda göz ardı edilen toplumu ve yaşam pratiklerini hesaba katmaktadır. Dil oyunları teorisinin pozitivist anlam kuramları üzerindeki bu sınırlandırıcı etkisi üzerine bazı felsefeciler bu teoriyle din dilinin anlamlılığına bir kapı aralanabileceğini düşünerek yıkıcı eleştirilere rağmen din dilinin hala anlamlı olduğunu savunan yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Söz konusu bu yaklaşımlar, ilahî metnin anlaşılmasında perspektifsel bir zenginlik sağlayıp idealist felsefelerdeki epistemik dogmatizmin önüne geçse de temelde dil oyunları İslamiyet gibi semavi bir din söz konusu olduğunda ciddi problemler taşımaktadır. Bu

sunumdaki amacım dil oyunları teorisinin din diline uygulanmasının eleştirel bir değerlendirmesini yapmak ve özellikler İslam gibi semavi dinler söz konusu olduğunda avantajlarının yanı sıra ortaya çıkan problemlerin altını çizmektir. Bu amaçla öncelikle kısaca dil oyunları teorisi anlatıp, din diline nasıl uygulandığını ele alacağım. Ardından literatürde de mevcut olan birtakım avantajlarına değinip özellikle şu iki hususla ilgili dezavantajlarını serimleyeceğim: a. ontolojik b. epistemolojik. Sonuç olarak doğal ya da semavi olmayan bir din söz konusu olduğunda bir açmaz olarak görülemeyebilecek bu iki hususun İslamiyet’le bağdaştırmanın ancak birtakım indirgemelerle olanaklı olduğu açığa çıkacaktır. Böylece karşıt eleştirilerden kaçınmak amacıyla bir çözüm olarak görülen dil oyunları teorisinin kendisine ilişkin detaylı çalışmalar yapılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Din Dili, Dil Oyunları, Anlam.

ARAPÇA ÖZETLER

الإسلامية العمارة فن على وأصحابه وسلم عليه الله صلى النبي أثر

أ.م.د. أيمن جاسم محمد الدوري

Doç. Dr. Ayman Jassim Mohammed ALDOORI

تركيا /ماردين الإسلامية، العلوم كلية أرتوكلو، ماردين جامعة

ay_dor@yahoo.com

يُعدُّ فن العمارة من أهم مظاهر الحضارة، لما يعكسه من آمال الشعوب وأمانيتها، وقدراتها العلمية يُعدُّ فن العمارة من أهم مظاهر الحضارة، لما يعكسه من آمال الشعوب وأمانيتها، وقدراتها العلمية وذوقها، وقد مثلت هجرة الرسول ﷺ إلى المدينة المنورة نقطة البداية في تاريخ العمارة الإسلامية؛ إذ كان لممارسته مهام القيادة في دولة المدينة أثر في التركيب الداخلي لعمارة المدينة، ومنذ ذلك التاريخ بدأ يتبلور فقه البنين في الحضارة الإسلامية؛ لذا كان الغرض من هذه الدراسة تسليط الضوء على أثر النبي ﷺ وأصحابه رضوان الله عليهم في فنون العمارة بكل أشكالها والذي يعد من أبرز مقومات النهضة والمدنية؛ فقد فهم النبي ﷺ وأصحابه رضوان الله عليهم نماذج العمارة في الحضارات السابقة ثم طوّروها بما يتناسب مع عقيدتهم ودينهم، فأبدعوا بعد ذلك نموذجاً إسلامياً خاصاً بهم.

ومن أبرز النماذج التي نتحدث عنه هذه الدراسة:

- 1- بناء المسجد النبوي.
 - 2- بناء المسجد الأقصى.
 - 3- بناء المساكن التي تتسم بالبساطة، وهي الحجرات التسع وكذلك بيوت الصحابة، وفق شروط انعكست كثيراً على عمارة المنازل عبر العصور الإسلامية.
 - 4- بناء السوق الذي حدد النبي الكريم موضعه لعلمه أنَّ الاستقرار لا يقوم إلا به.
 - 5- دور الضيافة التي خُصِّصت لاستقبال الوفود.
 - 6- تحصين المدينة من أضعف الجهات، وهي الجهة الشماليَّة، وذلك قبل قدوم الأحزاب للمدينة.
 - 7- بناء المدن ومنها مدينة الفسطاط التي بناها عمرو بن العاص رضي الله عنه في مصر.
- وتستدعي طبيعة هذه الدراسة استخدام المنهج الاستقرائي في جمع النصوص والنماذج الدالة على فن العمارة الإسلامي في عهد النبوة وما بعده، وكذلك المنهج التحليلي وذلك بتحليل تلك النصوص والنماذج وبيان تطبيقاتها على العصور اللاحقة.
- ومن أبرز مصادر هذه الدراسة كتب متون السنة النبوية، وكتب التاريخ الإسلامي إضافة لكتب السيرة النبوية.

ومن النتائج المتوقعة لهذه الدراسة:

- 1- يعتبر الرسول ﷺ وأصحابه الكرام أول المهندسين للعمارة الإسلامية، فمن عهدهم بدأت مسيرة العمارة الإسلامية بالانتشار في شتى أنحاء الجزيرة العربية وما جاورها.
- 2- فن العمارة الإسلامية يعد أحد مظاهر الحضارة التي ميزت العهد النبوي وما بعده ولا يزال إلى الآن شاهد على عظمة هذه الحضارة وإنسانيتها.
- 3- نشأت العمارة الإسلامية كحرفة بسيطة من حرف البناء في أبسط أشكاله، ثم تطورت حتى نشأت عنها مجموعة من الفنون المعمارية المختلفة.

4- تنوعت فنون العمارة الإسلامية في عهد النبي وأصحابه فمنها الديني، والمدني، والتعليمي، والتجاري، والحربي.

وذوقها، وقد مثَّلت هجرة الرسول ﷺ إلى المدينة المنورة نقطة البداية في تاريخ.
الكلمات المفتاحية: أثر، النبوة، الصحابة، العمارة الإسلامية، الحضارة.

الأثر الإرشادي للقرآن على الفن والجمال

د. إسراء محمود عيد

Dr. Israa Mahmood EID

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin/Türkiye

israaeidd@gmail.com

إن الفنون الجميلة ضرورة من ضرورات الحياة، والإبداع سنة من سنن الله، والفنون تراث من الدين، وذكرها في القرآن دعوة أكيدة إلى الإنتاج والتجديد في مناهج الحياة، والانتفاع بما تكتنه الطبيعة من أسرار وعجائب. والحياة الدنيا يتجلى فيها الجمال، ولولا إبداعها وجمالها لكانت نعمة ناقصة إذ الجمال من تمام النعمة بالشيء.

وبما أن القرآن منبع للفنون الجميلة، جاء هذا البحث ليسلط الضوء على المباحث الآتية:

- 1- تعريف علم الفن وعلم الجمال لغة واصطلاحاً
- 2- الآيات القرآنية التي توجهنا إلى الجمال في إبداع الكون، وهي كثيرة منثورة في كتاب الله تعالى، وفيها ألفاظ تُنبِّهنا وتشدُّنا إلى الجانب المادي، والمعنوي، والحضاري، والعمراني من خلال المنهج الاستقرائي.
- 3- الفنون التي تبلورت في ظلال القرآن الكريم: كالتلاوة والتجويد الذي يُبرز جمالية الآيات والسور من خلال تركيب الآيات والكلمات، وكون الحروف والحركات تخضع لقاعدة التفخيم والترقيق، وعلم البيان الذي يتمثل في تناسب الجمل والسياق النغمي إلى جانب تنوع وكثرة الصيغ المثيرة للعجب، والخط، والتجليد، والتذهيب، والتصوير، وخط الرسومات، والمعزقات، وفن العمارة، وعمل الكتاب المزخرفة، والرسم، وغيرها من خلال المنهج الوصفي التحليلي.
- 4- أثر القرآن في العناية بالفن والجمال وذلك من خلال أمور عديدة منها:
 - ربط الجمال بخالفه، وبعث فيه شعور المراقبة والخشية، ليستحضر خالقه في كل شيء فيدفعه على السير على الصراط المستقيم بلا انحراف أو اعوجاج.
 - تزيين الجمال بالعقل، فالعقل الذي جاء لفظه في القرآن الكريم أكثر من أربعين مرة، هو النافذة الأوسع لرؤية الجمال المطلق جمال الحق وبهاء الجلال.
 - الحث على الاتقان والإحسان في كل شيء، وجعل من أهداف المسلم أن يُجَمِّل كل ما يصنعه؛ ليبدو على أحسن ما يكون.
 - وغيرها العديد من الآثار التي هدَّبت الفن وزيّنت الجمال فزادتهم حُسناً وبهاءً والتي تظهر من خلال استقراء آيات القرآن الكريم.
 - ومن أبرز الاستنتاجات التي بخلص إليها البحث:
 - زخر القرآن الكريم بالعديد من الآيات التي تدل على الفن والجمال في هذا الكون.
 - تبلورت الكثير من الفنون الجديدة في ظلال القرآن الكريم: كالتجويد والترتيل، وعلم البيان، والخط، وغيرها.
 - للقرآن الكريم أثر إرشادي وتقويمي على علمي الفن والجمال، ساهم ذلك في تهذيبهما، وإرشادهما إلى الطريق الصحيح، فأثمروا العديد من الفوائد التي تعود بالنفع على الفرد والمجتمع.
 - الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، الفن، الجمال، أثر، إرشاد.

منهج النقد عند المحدثين وأثره على العلوم النقلية في الحضارة الإسلامية

د. خليفة العربي رزيق

Dr. Khelifa Elarbi REZIG

جامعة وهران 1، كلية العلوم الإسلامية/الجزائر

elarbirezig.khelifa@univ-oran1.dz

إن المنهج النقدي الذي ابتكره المحدثون واخترعوه على غير مثال سابق، كان ولا يزال محط إعجاب وتقدير كثير من الباحثين المنصفين، لكونه منهجا أسس على هدايات قرآنية وتعاليم نبوية، وترعرع في كنفهما، ومما لا يخفى على الدارسين أن هذا المنهج النقدي سبق أصالة لحفظ السنة النبوية من التحريف والتزييف، امتثالا لأمر البلاغ الذي كلف به المسلمون (بلغوا عني)، لكن المنهج هذا لم يلبث أن انعكس على معظم العلوم والفنون النقلية الأخرى كعلوم اللغة والأدب وعلوم التاريخ وغيرها حتى وصف بأنه - أي منهج المحدثين - منطق المنقول الذي قامت عليه حضارة المسلمين وتراثهم.

والحقيقة التي لا تتكرر أن مدرسة الحديث بمنهجها النقدي الرائد كانت هذا وراء حركات تصحيحية كثيرة في تاريخ الأمة على مستوى المناهج فضلا عن الحقائق والتصورات، ولا شك أن هذه الدراسات المنهجية إنما تكتسب قيمتها بما تقدمه من نتائج تنعكس حضاريا وثقافيا على حياة الأمة، وبما تتركه من أثر فروع المعرفة الأخرى. ونسعى في هذه الورقة البحثية إلى الإجابة عن الإشكالية الآتية: ما هو الأثر المعرفي لمنهج المحدثين في العلوم النقلية في الحضارة الإسلامية؟ وللإجابة عن الإشكالية المطروحة، سأحاول التوطئة ببيان طبيعة المنهج النقدي عند المحدثين وخصائصه المميزة له كالعقلانية والواقعية والموضوعية والتجرد، ثم أثني ببيان الأثر المعرفي لمنهج المحدثين في العلوم النقلية الأخرى وتجلياته، بما يقرر حقيقة كونه (منهجاً قامت عليه حضارة)، وهذا من خلال ذكر نماذج مختارة.

الكلمات المفتاحية: منهج، الحديث، حضارة، نقد، معرفة.

الخطب النبوية ودورها في إنشاء القيم الحضارية

د. محمد صديق

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed SİDDİK

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Karabük/Türkiye

muhammedsiddik@karabuk.edu.tr

تعد خطب النبي عليه الصلاة والسلام أهمية قصوى، وهذا عائد إلى طبيعتها، فهي خطاب تبليغي، وهي بالتالي داخلة نطاق وظائف النبي بالرسالة، ومن طرف آخر فإن خطب النبي عليه الصلاة والسلام لها بعدها التعليمي والإرشادي باعتبار أن النبي عليه الصلاة والسلام يخاطب الجميع من المسلمين، وإذا وضعنا في عين الاعتبار أن خطب النبي عليه الصلاة والسلام كانت تتميز بكونها موجزة، يمكن لنا القول بأنها كانت من ضمن جوامع الكلم التي تحتوي معاني كثيرة.

وإذا تذكرنا أن غاية إرسال النبي إتمام مكارم الأخلاق والقيم، صح لنا القول بأن كل أحاديث النبي عليه الصلاة والسلام ذات بعد قيمي وأخلاقي، وهذا يوجب علينا النظر في خطب النبي عليه الصلاة والسلام من زاوية قيمية، ودورها هذه القيم في تأسيس الحضارة الإسلامية.

ينطلق البحث من سؤال مركزي، وهذا السؤال المركزي معتمد على مفهوم الخطبة ومقصدها، وفي نفس الوقت على الوظيفة التي يقوم بها النبي عليه الصلاة والسلام أثناء أداء الخطبة، فإن كانت الخطبة داخلة في وظائف النبي عليه الصلاة والسلام التبليغية، وكانت ضمن خطة تربوية وتعليمية مطبقة من قبل النبي فكيف يجب أن نعيد قراءتها اليوم قراءة مقاصدية حضارية؟ وكيف يمكن اليوم الاستفادة منها لتحقيق نهضة حضارية أولاً، ولتطوير خطابنا الديني ثانياً؟ فخطبة مثل خطبة الوداع، قد حوت أصول الإسلام الأخلاقية والكونية والإنسانية، وهذا يؤكد على أهمية فكرة البحث وإشكاليته.

يهدف البحث إلى الإجابة عن الأسئلة التالية:

1 كيف يجب أن نقرأ خطب النبي عليه الصلاة والسلام التي تتصف بالتبليغ؟ وهنا يجب أن نشير إلى إشكالية المنهجية في فهم سنة الرسول، وضرورة تعدد المناهج في التعامل مع أنواع الخطاب النبوي وفق السياقات.

2 كيف تعامل العلوم الإسلامية مع خطب النبي وكيف قدمت قراءتها فيها؟ وكيف انعكست قيم الخطب النبوية على الفكر الإسلامي بكافة ميادينها؟

3 كيف يمكن لنا أن نستفيد من قيم الخطب النبوية في تأسيس خطاب ديني تربوي وتعليمي؟

سيقوم البحث بجمع خطب النبي من الكتب الحديثية – وقد يكتفي بكتب معينة وفق الحاجة – ثم يقوم بقراءتها قراءة مقاصدية مراعية السياقات والأهداف والمقاصد، كما سيستعين بما قرره شراح الحديث في هذا الصدد ثم صياغة كل النتائج وفق نظرة شاملة.

أثر مرافقة الوحي للعقل في أسلمة الحضارة

د. محمد نذير أوسالم

Dr. Mohamed Nadir OSSALEM

جامعة وهران 1 أحمد بن بلة/ الجزائر

oussalem.mohamed@univ-oran1.dz

الحضارة الإسلامية قامت على أساس من النص، فهي حضارة النص أصالة، ولكن هذه الحقيقة لم تمنعها من أن تستند إلى العقل، وتستثمره تحت مرآة الوحي مرافقا وموجّها، وقد أدرك علماءنا - على اختلاف مذاهبهم ومشاربهم - أهمية العقل في مواجهة الفكر الآخر الذي كان للعقل فيه سطوة، وليس بإمكان القائمين على الحضارة الإسلامية المصاولة إلا إذا اتخذت من العقل آلة لها، ولكن بالمقدار الذي لا يصطدم مع أصول الوحي وقواعده، فكان من ذلك علم الكلام، كما كان منه الفلسفة الإسلامية، وكلاهما ساير الوحي، وإن بمقادير متفاوتة قربا وبعدا، فعلم الكلام وجّه العقائد، والفلسفة الإسلامية أضافت جديدا إلى الفلسفة اليونانية، مع التشذيب والتهديب والبعد عن الآثار الوثنية، فأثمرت مثل الفلسفة الرشدية التي كان لها من التأثير ما أثمر نهضة علمية خارج أسوار العالم الإسلامي.

فلا تناقض عندنا بين العقل والوحي، بل تكاملهما ظاهر في بناء الحضارة الإسلامية، ودعوى التناقض إنما يردها من يتكلم عن هذه الحضارة خارج النص، ولا يتماهى مع كامل مكونات هذه الحضارة وخصائصها، ويكسر حلقات السلسلة الإيمانية لدى بُنائتها، فحكمه دوما سيكون خارج السوار الذي صنّعه سور القرآن، والمتون المسندة إلى النبي محمد الذي بُعث بالوحيين، وخاطب بهما أولي الألباب، فكان بما ورث من نصوص الوحيين ملهم المسلمين في المشارق والمغرب عبر قرون عدة إلى صناعة واحدة من أرقى الحضارات، أعملوا فيها الوحي والعقل معا، فما استطاعت أمة من الأمم التي عاصرتهم أن تصنع مثل صنيعهم، حيث أعقبت حضارتهم علوما ومعارف مازجت القيم السامية، فرفعت الروح والعقل معا.

الكلمات المفتاحية: النص، الوحي، العقل، علم الكلام، الفلسفة، أسلمة الحضارة.

النصوص السياسية في القرآن الكريم مصدراً للحضارة الإسلامية
- قصة سليمان عليه السلام مع ملكة سبأ نموذجاً -

د. محمود النفار

Dr. Öğr. Üyesi Mahmoud ALNAFFAR

Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van/Türkiye

mahmut.nafar@gmail.com

أقام الدين الإسلامي للبشرية بناء حضارياً فريداً، يمكن اعتباره أهم أنموذج شديد في تاريخ البشرية. ومن خلال هذا النموذج قدمت الأمة الإسلامية أوجهاً مختلفة من الإبداع على جميع المستويات، وفي جميع المجالات. وما كان لهذا البناء أن يعمر لولا مصادر ثرية مثلت المادة التي شيد منها ذلك البناء، وأهم هذه المصادر على الإطلاق هو القرآن الكريم، فهو أول المصادر وأساسها ومنتهأها، وإن التجربة الحضارية في العهد النبوي ما هي إلا تجسيد لتلك النصوص في العمران.

ومن أهم النصوص التي كان لها دور أساسي في ميلاد الحضارة الإسلامية: النصوص ذات الصلة بالمجال السياسي، والتي كان لها كما نزع في هذه الدراسة أثراً بالغاً وكبيراً في ميلاد الحضارة الإسلامية، ونهوضها، وتطورها، وإبداعها.

والنصوص السياسية لم تلق العناية اللائقة بها بالنظر إلى أسباب عديدة حالت دون تثوير النصوص السياسية في تأصيل الفعل الحضاري، وترشيد الاجتهاد السياسي.

ورغم شيوع أن القرآن المدني هو المصادر للأحكام إلا أن الحقيقة بخلاف ذلك إذ لم يبخل القرآن المكي أيضاً من تلك التكاليفات، ولذا تنطق هذه الدراسة من فرضية استيعاب النصوص السياسية وتوزعها على القرآنيين المكي والمدني.

وقد قدم القصص القرآني مادة كبيرة في تصحيح التصورات والمفاهيم، وإثبات الأحداث والوقائع، مصداق قوله تعالى: {وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ} [هود: 120]، وقوله تعالى: {نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ} [يوسف: 3]، وهو ما وقفت عنده معظم الجهود الفقهية السياسية.

هذا على الرغم من ثراء هذه القصص بمضامين سياسية وافرة كان لها دور كبير في تأصيل الوعي الحضاري، والتمهيد للفقه السياسي الإسلامي من خلال دولة المدينة المنورة التي قادها النبي صلى الله عليه وسلم. وإن قصة سيدنا سليمان عليه السلام مع ملكة سبأ نموذج على هذا الثراء، وشاهد على ما ذهبنا إليه.

إن هذه الدراسة دراسة في الفقه السياسي من منظور حضاري إسلامي ولكنها تتذرع بالتفسير كوسيلة لا كغاية بهدف بيان أحد أبعاد الحضارة الإسلامية التي تأسست على القرآن الكريم.

الكلمات المفتاحية: سليمان بن داود عليه السلام، بلقيس-سورة سبأ، النصوص السياسية، التراث السياسي الإسلامي، الخبرة الحضارية الإسلامية.

دور القرآن والسنة والعقل في تكوين الحكم الشرعي

د. علي محسن زيد المساوي

Öğr. Gör. Dr. Ali Mohsen Zaid AL-MASAWA

Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

alimohsenzaid1981@gmail.com

النزاع الفكري في قضية العلاقة بين القرآن والسنة (النقل) وبين العقل، هو نزاعٌ في التاريخ القديم، وتجدد في الوقت المعاصر، فعندما أفاق المسلمون من غفلتهم الحضارية، وانصدموا بواقع حضاري غربي جديد، ارتكز على العقل، وترك تعاليم الكنيسة المتمثل في دين النصرانية، فجاء الذين انصدموا بذلك الواقع، وأرادوا أن يُطَبِّقُوا نُسخَتَهُ على واقع مجتمعهم، فكان سببا في إعادة النزاع الفكري في علاقة العقل بالوحي (القرآن والسنة)، ووظيفة كل منهما في معرفة الحكم الشرعي، ومن قوة شد وجذب النقاش في هذا الموضوع تكوَّنت صورةٌ خاطئة عند القارئ مفادها: وجودُ تصادمٍ بين العقل وبين القرآن والسنة، وهنا يأتي هذا البحث بغرض بيان الدور التكاملي بين القرآن والسنة والعقل، وتصحيح الصورة الخاطئة التي نشأت في ذهن القارئ، وبيان مجال إعمال كلٍّ من القرآن والسنة والعقل، وكذلك بيان دور كل واحد منها في بناء الحضارة الإسلامية.

وسياتي هذا البحث بمنهجية الاستقراء والتحليل الجامع بين علم أصول الفقه وعلم الكلام، وذلك بتتبُّع الشواهد التي نصَّتْ أو أشارتْ إلى علاقة العقل مع النقل (القرآن والسنة)، فمن خلال النصوص في الوحيين التي كان للعقل دورٌ فيها أو من خلال تعامل علماء الإسلام مع العقل تتكون المادة التي سيعمل البحث على تحليلها، وبيان دور العقل ووظيفته الطبيعية التي وجد من أجلها، كما تتوقع الدراسة أن تبين صور الإفراط والتفريط التي حدثت بين المتنازعين قديما، ومقارنتها مع صورة النزاع المعاصر.

وسيعتمد البحث على الجمع بين مصادر متنوعة في أصول الفقه، ومصادر أخرى في القضايا الفكرية، فمن تلك المصادر: ١ - **مصادر (المتكلمين)**: ومعظمهم من الشافعية وتمتاز كتبهم بتحقيق القواعد تحقيقا منطقيا، وتقرر الأصول بما أثبتته البرهان العقلي والنقلي، مثل كتاب (البرهان للجويني والمستصفي للغزالي والمعتد لأبي حسين البصري المعتزلي)، ومن المصادر: ٢ - **مصادر الحنفية**: حيث تمتاز طريقتهم بأخذ القواعد الأصولية من الفروع والأحكام، ومن أهم مصادرهم: (الأصول للكرخي وتأسيس النظر وتقويم الأدلة للدبوسي وتمهيد الفصول للأصول للسخسي)، ومن المصادر أيضا: ٣ - **مصادر المتأخرين**: الذين جمعوا بين طريقة الشافعية والحنفية مثل: نهاية الوصول إلى علم الأصول المعروف بـ "بديع النظام الجامع بين كتاب البردوي والإحكام" للساعاتي، والموافقات للشاطبي، ومن المصادر: ٤ - **المصادر المعاصرة**: مثل مراجعات في الفكر الإسلامي، لعبد المجيد النجار، وبنية العقل العربي للجابري.

الكلمات المفتاحية: العقل، القرآن، السنة، الحكم الشرعي، الحضارة الإسلامية.

فلسفة الجمال في الحضارة الإسلامية - صورة الطبيعة في القرآن الكريم نموذجاً -

أ.د. كرفان محمد احمد

Prof. Dr. Karavan Mohammed AHMED

جامعة دهوك، كلية العلوم الانسانية، دهوك/ العراق

karavan.ahmed@uod.ac

تتصدى هذه الدراسة لموضوع مهم من مواضيع الحضارة الاسلامية المتعلقة بفلسفة الجمال وتحديدًا صورة الطبيعة في كتاب الله العزيز (القرآن الكريم) ، الكتاب الذي حفظه الله تعالى من الضياع والتحريف والتدليس كما جاء في قوله عز وجل ﴿ انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون ﴾ (سورة الحجر / الاية : 9) . هذا القرآن الذي يمثل دستوراً للحياة (ونزلنا عليك الكتاب تبياناً لكل شيء) (سورة النحل / الاية : 89) ، ومن هذا المنطلق فان القرآن الكريم ، قد جعل الطبيعة ومظاهرها المادية والمعنوية ، الطبيعة الملموسة والطبيعة المحسوسة ، مجالاً واسعاً للتعريف بالكثير من تلك الظواهر التي استعصت على العقل البشري الوصول الى كنهها او معرفة جزئياتها او وجودها كونها مثلت اشياء غيبية للانسان .

والهدف من هذه الدراسة هو الوقوف، تحليلًا وتعريفًا وتقريبًا على الصورة التي تظهر فيها المظاهر والظواهر الطبيعية في القرآن الكريم واطهار جمالية تلك الصورة وكيفية تأثر الانسان بتلك الظواهر ، ومدى استفادته من عناصر الطبيعة وجمال البيئة في حياته الدنيوية ، فضلاً عن ان التفكير في وجود وخلق تلك الظواهر الطبيعية من لدن العزيز الخبير تقريبه اكثر فاكثر من الخالق عزوجل وتجعله يساهم في الحفاظ على البيئة وبناء مجتمع اكثر سعادة هدفه عبادة الله تعالى وابتغاء مرضاته .

اما المنهج المتبع في كتابة هذه الدراسة فهو المنهج التاريخي – التحليلي والوصفي،

وفيما يتعلق بابرز المصادر والمراجع التي تم الاعتماد عليها فتأتي في مقدمتها ، (القرآن الكريم) ، والجمال في القرآن الكريم لعبدالجواد محمد المحمص ، ومنهج الفن الاسلامي لمحمد قطب ، والطبيعة في القرآن الكريم لكاسد ياسر الزبيدي ، وهناك كتاب الجمال والاسلام لفاليري غونزالس ، علم الجمال رواية في التأسيس القراني ، عبدالعظيم الصغيري ، وميادين الجمال لصالح احمد الشامي ، والفاظ الطبيعة في القرآن الكريم ، لخولة الدليمي . وايضا آيات الكون واسرار الطبيعة في الران الكريم ، للشيخ عبدالله الغريري ، وعدد اخر من المصادر سيتم ثبوتها في قائمة المصادر الرئيسية للدراسة .

قسمت الدراسة الى مبحثين الاول ، كُرس للحديث عن فلسفة الجمال في الحضارة الاسلامية ، بينما خُصص المبحث الثاني لرصد صورة الطبيعة في القرآن الكريم ولاسيما الظواهر الطبيعية .

الكلمات المفتاحية: فلسفة الجمال ، الحضارة الاسلامية ، الطبيعة ، القرآن الكريم ، ملتقى الحضارة.

الأدب وبناء المجتمع المسلم؛ شعر صدر الإسلام نموذجاً

د. ياسين جمّول

Dr. Yassin JAMOUL

جامعة المعالي الخاصة، الباب/سوريا

yaseenjamoul@gmail.com

انطلق الإسلام الحنيف في بناء المجتمع المسلم من الإنسان؛ فبدأ بعمارة نفسه بالتوحيد وبالأخلاق السامية، وبيناء فكره بمفاهيم الخير والتقوى وتصحيح المفاهيم المغلوطة. وعلى صعيد آخر بدأ ببناء الحياة في المجتمع الجديد بمفاهيم الحرية والمساواة والعدالة التي غابت عن المشهد في حياة العرب قبل الإسلام. ومنذ الأيام الأولى لبناء المجتمع المسلم في المدينة المنورة وجّه النبي الكريم لاستعمال الأدب سلاحاً في معركته مع المشركين؛ لِمَا للشعر من أثر في نفوس القوم إذ كان كما قال عمر الفاروق: "علم قوم لم يكن لهم علم أصح منه"، وللتنبية البعيد إلى أهمية الاستثمار في الأدب بوصفه حاملاً من حوامل الدعوة ومعاني الدين الجديد. يكاد يُختزل أدب صدر الإسلام بشعر مقارعة مشركي قريش من جهة وبشعراء الدعوة الأوائل (حسان بن ثابت وكعب بن مالك وعبد الله بن رواحة)، لكن إسهامات الأدب في بناء المجتمع المسلم على عهد النبي صلى الله عليه وسلم وخلفائه الراشدين تتجاوز ذلك؛ فأما من حيث المواضيع فعلى نحو ما قام الأدب برسائلته في الصراع مع المشركين حضر في الفتوحات الإسلامية وحروب الردّة، كما حضر في ترسيخ الحياة الاجتماعية الجديدة التي بدأت معالمها ترتسم آنذاك، وأما من حيث المشاركون حملة لوائه فهم عموم شعراء تلك الحقبة في مختلف القبائل العربية؛ ولعل شهرة حسان ووفرة الاهتمام بديوانه مع صاحبيه صرفت النظر عن بقية الشعراء والقبائل. يمثل أدب المخضرمين جسراً بين حقبة الجاهلية وحقبة الإسلام، والحكم على ما مثله ذلك الأدب لا يكون إلا بنظرة شاملة في شعراء تلك المرحلة، بعيداً عن النظرة الجزئية في المواضيع أو الأشخاص. يحاول هذا البحث تقديم صورة شمولية لإسهامات شعر المخضرمين في بناء المجتمع المسلم الناشئ في عهد النبي الكريم والخلفاء الراشدين في مختلف دوائر البناء: الشخصية والأسرية والمجتمعية. معتمداً المنهج الوصفي التحليلي؛ لما يقتضيه البحث من استقراء الشواهد وترتيبها تحت عناوين فرعية من دوائر بناء المجتمع، ولأهمية تحليلها في معرفة وجوه الاستشهاد بها وفهم مضامينها.

الكلمات المفتاحية: مخضرم، مجتمع، شعر، إسلامي، بناء.

أثر الحضارة الإسلامية على الثقافة الإيرانية والتماهي بينهما من خلال اللغة والشعر

د. فرشيد تركاشوند

Dr. Farshid TORKASHVAND

جامعة الإمام الخميني الدولية، قزوین/ایران

torkashvand@hum.ikiu.ac.ir

التعامل بين الحضارة الإسلامية و الثقافة الإيرانية يتجلى في مجالات مختلفة حيث يستوعب العلوم المتنوعة كالفلسفة و التاريخ و الجغرافيا و الموسيقى و الشعر و الأدب. يتجلى هذا التأثير أيضاً في مجال اللغة حيث يمكننا أن نتناولها ضمن قسمين رئيسين و هما اللغويات و الأدب. تعامل العناصر الثقافية العربية الإسلامية و الإيرانية في مجال الشعر يتمتع برؤية إنسانية عالمية و نجد المضامين المشتركة في مجال التصوف و العرفان و النزعات الإنسانية الشاملة. تعامل الثقافة العربية و الإسلامية مع الثقافة الإيرانية قد أدت إلى تداخل متكامل في مجال الشعر كأهم عنصر ثقافي بينهما. هذا الحضور يتضح في مجالات مختلفة. هناك مضامين مشتركة جميلة بين الشعراء التي تتعلّق بثقافة الشاعر بشكل خفيّ و جميل مثلاً عندما يقول الشاعر بشار بن برد:

لم يطل ليلى و لكن لم أنم و نفى عنى الكرى طيفاً ألم (شيخو، 1998، 19)

هذا البيت تعبير جميل عن الكرى بسبب العشق و هذا المضمون قد عبّر عنه الشاعر الإيراني الشهير سعدى الشيرازي أيضاً في البيت التالي:

سر آن ندارد امشب كه برآيد آفتابی چه خیال ها گذر كرد و گذر نكرد خوابی (سعدی، 1388،

(779)

(لا تطلع الشمس الليلة/ مرّت أطيايف و ما مرّ النوم بعبوني)

أو عندما يقول امرؤ القيس في مطلع معلقته:

قفا نبك من ذكرى حبيب و منزل بسقط اللوى بين الدخول فحومل (الزوزني، 2002، 35 و 36)

سعدى الشيرازي قد تأثر من هذا البيت أيضاً و عبّر عنه فقال:

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران كز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران (كليات سعدی، 450)

(دعنا نبك كالسحب الربيعية/ حيث يئنّ الحجر يوم وداع الأحبة)

هذه المضامين بأشكال مختلفة موجودة في الأشعار العربية و الفارسية و هذه المسألة تؤكد على أهمية تعليم اللغتين معاً. نعتقد بأن التداخل و التعامل بين اللغتين العربية و الفارسية قد وصل إلى مرحلة نسميها التماهي و ذلك يتجلى في أشعار نرى فيها الثقافة الإنسانية و العالمية. من أهم هذه المضامين هو المفهوم الإزلي للحب. على سبيل المثال في البيت التالي من «سعدى شيرازي» يقول الشاعر:

همه عمر بر ندارم سر از این خمار مستی كه هنوز من نبودم كه تو در دلم نشستی (كليات سعدی، 781)

(لا أمسك عن هذه النشوة طول عمري/ ما كنت احيا بعدُ حتى عشقتك)

يفكر المتلقّي في معنى البيت و خاصة الشطر الثاني منه و يجد من خلال تحليل علاقة لفظة «هنوز من نبودم» لم أكن حياً بعدُ» و لفظة «تو در دلم نشستی=عشقتك» علاقة تدلّ على مفهوم أزلي للحبّ بحيث كلما فكر المتلقّي في هذه العلاقة أكثر فأكثّر سيكثّر البعد و تلك الأزلية. كلّ هذا يجعل المتلقّي يفكر في المعنى و في الشعرية و الجمال الناتج من هذا البيت. هذا المعنى هو أزلية الحبّ و نراه إلى جانب وحدانية المعشوق و وجوده الأزلي في البيت الثاني من هذا الغزل حيث يقول:

تو نه مثل آفتابی كه حضور و غیبت افتد دگران روند و آیند و تو همچنان كه هستی (كلیات سعدی، 781)

(انت لست كالشمس حتى تطلع و تغیب/ یأتي الآخرون و یذهبون و لكنك تبقى حیًا)
وجود المعشوق الدائم رغم الحضور و الغیاب من قبل العشاق فی الشطر الثاني من هذا البيت يدلّ علی الجمال المطلق لأنّ وجوده یساوی الجمال و هذا الجمال لا یتصف بالزمن. و ذلك یشبه بقول الشاعر العارف المصری فی العصر العباسی «ابن فارض» فی مطلع خمريته حیث یقول:
شربنا علی ذکر الحبيب مدامةً سكرنا بها من قبل أن یخلق الكرمُ
فلفظة «مدامة» تعنی محبة دائمة من جانب الله لروح العارف و كلمة «سكرنا» تعنی الدخول فی عالم المحبة و الفناء فی الله، الحال التي تشبه بالسكر. إستخدم الكثيرون من العرفاء هذا المفهوم للسكر. أمّا جملة «سكرنا بها من قبل أن یخلق الكرم» تدلّ علی مفهوم أزلی لحبّ الله فی روح الإنسان قبل أن تنزل هذه الروح فی الجسم. لفظة «من قبل» كلفظة «هنوز = بعد» فی بیت سعدی. هذه اللفظة إلى جانب التركيبين الذين قد أشرنا إليهما تدلّ علی بُعد الزمان فی أزلية الحب بحيث كلما فُكر المتلقی فی هذا الإبتعاد فیهذا یزید من مسافة هذه الأزلية و إمتدادها. وخلاصة القول هي أن نقول بأنّ الشعر كعنصر ثقافيّ هامّ هو أفضل بنية لتحليل ذلك التعامل و التماهي كما أشرنا و قمنا بتحليل نماذج منه.
الكلمات المفتاحية: الحضارة الإسلامية، الثقافة الإيرانية، التعامل، الشعر.

الاستيراد المعرفي وأثره على القيم السياسية في الحضارة الإسلامية (الفكر السياسي الفارسي نموذجاً)

د. محمد علي بيود

Dr. Mohamed Ali BIOUD

جامعة حمة لخضر الوادي، كلية العلوم الإسلامية / الجزائر

m.bioud19@gmail.com

في العصر الأموي ووصولاً للعباسي ازدهرت حالة الترجمة والنقل المعرفي للتراث الفارسي واليوناني إلى اللغة العربية، ورعت الدولة هذه الحركة الثقافية الكبيرة، وقد كان لها أثراً بالغاً في المعرفة وتلاقح التجارب، وفي مجال الفقه السياسي تم نقل وثائق مهمة واعتمدت كسياسات في الحكم والإدارة خاصة مع احتياج الدولة لأنظمة الحكم بعد توسع الدولة الإسلامية وتحولها لإمبراطورية، والتي لم تجد سلطتها يومئذ هذه الأنظمة في الإرث العربي السابق بحكم أنه كان قليلاً بسيطاً في مكوّنه السياسي، فكانت السلطة في لحظة توسع واحتياج كبير أنتج حالة من الصدمة لجأت بسببها للاستيراد المعرفي من الممالك الكبرى المجاورة والرائدة في أنظمة العلاقات الدولية يومها.

ومما جعل هذه الوثائق تكتسي أهمية بالغة هو قيام "طبقة الكتاب" بترجمتها، وهؤلاء لم يكونوا مجرد مثقفين فحسب، بل موظفين ساميين بيروقراطيين في السلطة مقربين للقصر، فكان منهم رئيسهم عبد الحميد الكاتب (75 هـ - 132 هـ) وعميدهم ابن المقفع (106 - 142 هـ).

وتعالج هذه الدراسة حالة النقل المعرفي والترجمة من الفارسية إلى العربية (كنموذج للبحث) من طرف هذه الفئة وتأثيرها على الحالة السياسية وتصورات الحكم والقيم السلطانية الإسلامية، ومن أهم هذه الوثائق: "كتاب الله وعهد أردشير"

الدراسة تحلل وطأة الثقافة الساسانية الكسروية على القيم السياسية الإسلامية، وسنفضل بالورقة الحديث عن الإسهام الثقافي الفارسي في الحضارة الإسلامية، بوجهيه المضيء والقاتم، وكيف أثر تسرب القيم الساسانية للقيم السياسية الإسلامية إلى اندراج العالم الإسلامي - سياسياً على الأقل - في العالم الشرقي القديم (الفرس وما وراءها مثل الهند)، الذي خصص له الفيلسوف الألماني هيجل كتابه عن العالم الشرقي، ووصف الثقافة الاستبدادية الضاربة الجذور في تربته.

الكلمات المفتاحية: القيم السياسية، الحضارة الإسلامية، طبقة الكتاب، حركة الترجمة، عهد أردشير.

مقومات الشهود الحضاري عند إسماعيل راجي الفاروقي كتاب التوحيد مضامينه في الفكر والحياة -نموذج-

طبيب قدوري

Tayeb KADDOURI

جامعة الزيتونة، طالبة دكتوراه/ تونس

tayeb.kaddouri88@gmail.com

يعد موضوع الشهود الحضاري من أكثر المواضيع الفكرية المعروضة للتداول في عصرنا هذا، وذلك في صورة إشكالات وتساؤلات معرفية لأمتنا الإسلامية، تقول في مجملها: ماهي علة تحوّلها وتقهرها من وضعية الأمة الشاهدة المتحضرة الرائدة عالمياً، إلى وضعية الأمة المتكالب عليها الغارقة في التخلف والإنحطاط؟ ومحاولة منهم للإجابة على هاته الإشكاليات تناول الباحثون موضوع الحضارة من عدة جوانب، بغرض إيجاد صيغة ناجعة وقابلة للتجسيد على أرض الواقع. ويعتبر الدكتور إسماعيل راجي الفاروقي من أبرز المفكرين الذين اهتموا بإشكالية الحضارة الإسلامية، وذلك من حيث المبادئ والمقومات التي ينبغي أن تُبنى عليها الحضارة، ويظهر ذلك جلياً في مؤلفاته خاصة كتاب التوحيد مضامينه في الفكر والحياة، والذي هو نموذج البحث الذي فصلناه كالتالي:

مقدمة

الفصل الأول: المبحث الأول: نبذة عن حياة إسماعيل راجي الفاروقي

المبحث الثاني: مقومات الشهود الحضاري (لغة واصطلاحاً)

الفصل الثاني: المقومات النظرية للشهود الحضاري

الفصل الثالث: المقومات الحركية والتنموية للشهود الحضاري

خلاصة

لم يتطرق الفاروقي في مؤلفاته لمصطلح الشهود الحضاري بشكل مباشر، إلا أن كتاباته عن الحضارة الإسلامية جاءت كلها تصب في صالح تحقيق هذا المقصد المنشود للأمة الإسلامية، فبين الفاروقي أن جوهر الحضارة الإسلامية هو التوحيد، الذي منه تستمد هويتها وقيمتها وهو الرابط بين مختلف مكوناتها وعناصرها بحيث يجعلها في صيغة متجانسة ومتكاملة، بحيث تظهر في شكل مبادئ وأسس تقوم عليها الحضارة المنشودة وهي ما يمكننا أن نسميها مقومات الشهود الحضاري.

ولقد راهن الفاروقي على أن التوحيد أساس ومبنى ذلك كله. فوصفه بأنه النواة الوحيدة الصالحة لأن تكون ناظماً لخلافة الإنسان وحمله الأمانة في الأرض، وبرهن على أن هذه النواة هي جوهر الخبرة الدينية، وهي لباب الإسلام، وهي بذلك مبدأ كل من: الحضارة والتاريخ والمعرفة والأخلاق والجمال (الفن)، والنظام الاجتماعي والأمة والأسرة والنظام السياسي والنظام الاقتصادي والنظام العالمي.

الكلمات المفتاحية: المقومات، الشهود، الحضارة، التوحيد.

دور التسامح الديني في التأسيس للحضارة الإسلامية "من خلال رؤية المستشرق الفرنسي غوستاف لوبون"

نرجس كدرو

Dr. Öğr. Üyesi Narjes KADRO

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin/Türkiye

d.narjes99@gmail.com

تعتبر الحضارة الإسلامية من أرقى الحضارات، فهي حضارة عالمية، استقت من معينها الأمم والحضارات الأخرى، كما تميز المسلمون بالتسامح مع الآخرين وذلك لأخلاقيهم السامية التي تميزوا بها، حيث سمح لهم المسلمون بممارسة شعائرهم الدينية، دون تقييد لهذه الحريات فعاش أصحاب المناطق المفتوحة في أمن وأمان في ظل حضارة المسلمين، وهذا ماوضحه غوستاف لوبون حين قال: أنه كان لحلم الفاتحين وتسامحهم سبباً في اعتناق الكثيرين لنظمهم ولغتهم، ولم يتقيد العرب في دراسة الحضارة بمثل التقاليد التي أثقلت كاهل البيزنطيين، فكانت هذه الحرية من أسباب تفوقهم الثقافي وتقدمهم السريع وقوة إبداعهم في مبتكراتهم، **وتكمن أهمية البحث في عدة أمور وهي**

- الإشارة إلى دور التسامح الديني في نشر الحضارة الإسلامية في بقاع العالم وبين شعوب وقوميات متعددة

- عدالة الفاتحين المسلمين مع الشعوب المفتوحة والسماح للآخر بخدمة الحضارة الإسلامية وفي كافة المجالات طالما لا تتعارض مع الشريعة الإسلامية

ستعتمد الدراسة على المنهج الوصفي من خلال وصف مفهوم التسامح، وكيف طبقه المسلمون مع الشعوب الأخرى، وكيف أسس هذا المفهوم في التأسيس للحضارة الإسلامية، كما سيعتمد البحث على المنهج التاريخي والتحليلي لما سيتناوله غوستاف لوبون في كتاباته عن المسلمين، والرد على بعض القضايا التي قد تختلط عليه أثناء كتاباته عن حضارة المسلمين.

سيتناول البحث التعريف بالحضارة الإسلامية وبمنهج الفاتحين المسلمين في الفتوحا ثم التعريف بمفهوم التسامح لغة واصطلاحاً، ورؤية غوستاف لوبون للحضارة الإسلامية وتأثيرها في الغرب من خلال عدالة المسلمين وتسامحهم، وأثر التسامح الديني عند المسلمين في نشر الحضارة الإسلامية وفي إنعاش أوروبا حضارياً في العصور الوسطى، ثم مناقشة آراء غوستاف لوبون في كتاباته عن حضارة المسلمين من خلال كتابه حضارة العرب.

الكلمات المفتاحية: الحضارة الإسلامية، غوستاف لوبون، التسامح، الغرب الأوروبي، الاستشراق الفرنسي.

تأهيل العقل الاسلامي وفقاً للتغير الحضاري

د. ياسر العثمان

Dr. Yasir ALOTHMA

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur/Türkiye

yamenyasir508@gmail.com

يهدف البحث الى كيفية تأهيل العقل الاسلامي للقيام برسائله التجديدية والحضارية بصورة جادة وشاملة لجميع ميادين الحياة الاسلامية.

رفع الإسلام من شأن العقل وجعله مناط التكليف ومحور الثواب والعقاب، وقرر علماء المسلمين أن العقل أساس النقل؛ إذ لو لم يثبت وجود الله بالعقل، ويثبت صدق النبي بالعقل ما ثبت الوحي، فالعقل هو الذي يثبت النبوة ويثبت صدق النبي عن طريق المعجزة الدالة على صدقه دلالة عقلية، ثم بعد ذلك يعزل العقل نفسه ليتلقى عن الوحي الذي هو سلطة أعلى منه ومن هنا قرر المحققون من علماء الإسلام أن إيمان المقلد المطلق غير مقبول؛ لأنه لم يؤسس على برهان ولم يقيم على حجة بيّنة بل على تقليد محض، فالتصور الإسلامي الصحيح استطاع أن يوجد عقلاً مسلماً قادراً معطاءً، استطاع أن يتحول بسرعة خارقة من الأمية والجاهلية إلى نور العلم والتوحيد عبر قراءتين متلازميتين: قراءة في الكون، والوجود لاكتشاف أسرار الخلق، وعلاقات الموجودات، وأشكال الظواهر وخصائصها، وقراءة ثانية في الكتاب المسطور والوحي المنزل للوصول إلى توحيد الألوهية من خلال التدبر والتفهم لتجليات القدرة الإلهية البارزة في نشاط الظواهر وحركاتها ووجودها والسنن والقوانين التي تحكم ذلك.

ولأسف، فإننا حينما نتحدث عن العقل الإسلامي، ومشروع تأهيله للقيام برسائله القرآنية التجديدية والمصيرية حضارياً وكونياً، فإننا نصطدم بحواجز متعددة، وموانع مختلفة، تصدنا عن دراسة قدراته الاجتهادية، وتحليل مسؤولياته التجديدية.

نرى في هذا العصر الحديث ما يتطلع له المسلمون في تحقيق الهدف السامي المتمثل في انبعاث العقل الاسلامي من جديد في حركة جدية حديثة شاملة لجميع ميادين الحياة الاسلامية؛ نجد انفسنا امام حواجز متعددة وموانع مختلفة، تحدثنا عن هذا التطلع، فما دام العقل الاسلامي مشلولاً عن الاجتهاد محصوراً بين الرؤية الزمانية المتمثلة بفرض الثقة بالتاريخ والتراث، والرؤية المكانية المتمثلة بفرض الثقة بالغرب ومنظومته الفكرية.

وتأتي هذه الدراسة في محاولة اولاً: تحديد الصعوبات التي تواجه العقل الاسلامي وتحدده من التأثير في المستقبل الحضاري للامة، وثانياً: الحسم التام بين الرؤية الزمانية والمكانية (التاريخ الزماني في مقابل التاريخ والحاضر المكاني) دون انحراف او ميل لأحدهما على حساب الآخر.

وهذا يعني أن من مقاصد منهج الوسطية التي جعلها الله تعالى خاصية كلية لهذه الأمة، مقصد الشهادة على الناس، سواء تعلق الأمر بالموافقين لنا ملة وتدينا، أو ما ارتبط بالمخالفين لنا عقيدة وشرعية.

الكلمات المفتاحية: العقل الاسلامي، الحضارة، التأثير، التغير الحضاري، التأهيل.

البنية التحتية للحضارة الإسلامية -دراسة في انجازات علماء ملطية وخربوط في الحضارة الإسلامية-

أ.د. درويش يوسف حسن

Prof. Dr. Darwesh Yousif HASAN

جامعة دهوك، كلية العلوم الانسانية، دهوك/ العراق

darwesh.yousif@uod.ac

لقد ساهمت الحضارة الإسلامية بشكل واضح ومرئي في بناء صرح الانسانية الكبير من خلال تلك البنية التحتية المتينة التي بنيت على يد مجموعة كبيرة ومتألقة من العلماء و الفقهاء والادباء، فضلا عما ساهم به الخلفاء والسلاطين والحكام في تشييد الاصول المعمارية لاطر التالق الحضاري لانجازات اولئك العلماء، وبالتالي فقد برز في كل اقليم او مدينة اسلامية نوابغ متنوعين في مختلف مجالات الحضارة الاسلامية، بحيث اثروا بشكل جلي على الحضارات الاخرى وليس الحضارة الاسلامية فقط .

وتتصدى هذه الدراسة بكل موضوعية ومن خلال الهدف الرئيسي منها لتلك الانجازات العلمية بشتى انواعها وصنوف ابوابها لنخبة من العلماء الذين برزوا وتالقوا في حقبة تاريخية متفرقة في كل من مدينتي (ملطية و خربوط (معمورة العزيز)) وساهموا بصورة مباشرة او غير مباشرة في اثراء مجالات الحياة العامة ولاسيما العلمية والفقهية بخلاصة افكارهم و عمق كتاباتهم بحيث اصبحوا من المعول عليهم و الاقتداء بهم في مظان اختصاصاتهم التي لم يخلوا في تقديمها للمجتمع ليستفيد من تلك الافكار القاصي والداني ، وبخصوص المنهج الذي سار عليه الباحث في كتابة هذا الموضوع فقد اتبع المنهج التاريخي – التحليلي ، وفيما يتعلق بابرز المصادر والمراجع التي تم الاعتماد عليها فتاتي في مقدمتها ، خريدة القصر وجريدة العصر للعماد الاصفهاني ، ووفيات الاعيان لابن خلكان ، وكتاب تاريخ مختصر الدول لابن العبري ، وعيون التواريخ لابن الكتبي ، وزبدة كشف الممالك لابن شاهين الظاهري ؛ فضلا عن عدد من المراجع المهمة مثل ، الامارات الارتقية في الجزيرة والشام لعماد الدين خليل ، وكتاب الدانشمنديون وجهادهم في بلاد الاناضول ، لعلي بن صالح المحيميد ، وسلاجقة الروم والمغول ، لعثمان بن عبدالكريم عمر .

قسمت الدراسة الى مبحثين، الاول، منهما تناول الإطار الجغرافي لمدينتي ملطية وخربوط ومايتبعها من الاعمال الحضارية كما ركز المبحث على الخلفية التاريخية لتلك المدينتين عبر التاريخ الاسلامي، بينما المبحث الثاني فقد تطرق الى اسهامات علماء ملطية وخربوط الحضارية ولاسيما من الناحيتين الدينية والادبية فضلا عن العلوم العقلية والنقلية واهم انجازاتهم الفكرية.

الكلمات المفتاحية: مؤتمر الازيغ، علماء خربوط، الانجازات العلمية، الحضارة الإسلامية.

أسس الحضارة الإسلامية

علي قاسم محمد

Öğr. Gör. Ali Qasım MOHAMMED

جامعة سلجوق، مدينة كونيا/تركيا

ali.mohammed@selcuk.edu.tr

إن الحضارات هي التي تمثل مجتمعاً معيناً أو مجتمعات مجتمعة على أساس التحضر الفكري والاجتماعي والأخلاقي والعلمي. مثل الحضارة المصرية والكنعانية والرمانية وأهمها وأبرزها الحضارة الإسلامية، التي استمرت لعصور محافظة على مكانتها من خلال التطور الثقافي والعلمي والأخلاقي والإنساني. إن الحضارة الإسلامية كانت مثلاً لباقي الحضارات؛ فهي لا تميز بين بين مجتمع وآخر أو عرق وآخر، فهي تدعو إلى المساواة بين جميع الناس. وتدعو إلى نبذ الأعمال التي تقصد الأرض كالقتل بغير الحق، والبيغ، والظلم. وتدعو إلى تحقيق العدالة بين الجميع بغض النظر عن المكانة الاجتماعية أو العلمية. وتدعو إلى تعلم العلم ومحاولة نفع الناس بشتى الطرق. وتدعو إلى توحيد الله تعالى واتباع نبيه الكريم عليه الصلاة والسلام. إن الحضارة الإسلامية مختلفة عن باقي الحضارات بأنها تعتمد على اصدار وتشريع قوانينها على نصوص دينية منزلة من قبل خالق السموات والأرض والممثلة بالقرآن الكريم والسنة النبوية. جاء هذا البحث ليكشف اللثام عن أهم القواعد والأسس التي تعتمد عليها الحضارة الإسلامية. وتم تقسيم البحث إلى مقدمة وأربعة محاور؛ المحور الأول يخص الأسس الأساسية للحضارة الإسلامية ألا وهو التوحيد والعبودية والمحور الثاني: يخص العلم والثالث عن العدالة وأهميتها في الحضارة الإسلامية وأما الأخير: عن أساس الإنسانية ومكانتها في الحضارة الإسلامية ومن ثم الخاتمة.

الكلمات المفتاحية: الحضارة، الإسلامية، أسس، العدل، التوحيد.

دور الدين في قيام الحضارة من الظهور إلى الأفول

عكاشة راجع

Okkacha RADJA

جامعة وهران 1/الجزائر

ra.okkacha@yahoo.fr

يعتبر الدين من أهم مقومات الحضارة، بالإضافة لعوامل أخرى مهما عظم دورها فإنها لا تبلغ أن تلغي دور الدين أو تنقص من قيمته وأهميته،
فشروط الحضارة هي: الإنسان والتراب والوقت، وإن عنصر تفعيلها و تركيبها هو الدين به تنشأ و بدونه تضمحل، وإن للحضارة دورة تبدأ بالروح، فالعقل، فالغريزة.
في مرحلة الروح الغلبة للفكرة على الشيء، وامتداد الفكرة في الإنسان عمودي تصل به إلى شغاف قلبه، وتملاً عليه جميع جوانحه، لتغيره من فرد إلى مجتمع ومن أنا إلى نحن ومن بداوة إلى حضارة،
وفي مرحلة العقل يتوازى عالم الأفكار وعالم الأشياء في خط أفقي، ولئن وجدت في هذه المرحلة انجازات مادية وفكرية؛ شيدت حواضر وظهرت علوم وازدهرت حياة...، فإن جذوة الروح خبت، ورابطة الأخوة نوت، وعرى الاجتماع ضعفت، وبدأت غيوم الأشياء تحجب أنوار الأفكار،
وفي مرحلة الغريزة تتوارى الأفكار وتغيب، وتستعر الشهوات وتستظهر لتؤذن بخراب العمران واضمحلال الحضارة أد أسها قبل المادة الروح وقبل البنين الإنسان.
إن الدورة الحضارية سنة اجتماعية غلبة، ومراحلها التي ذكرنا قد لا تتخلف عنها حضارة إنسانية ما، إنها كمراحل عمر الإنسان ضعف وملانكية، ففتوة وقوة، فهرم وشيبة وضعف.
والتاريخ كما يقول مالك بن نبي: "يبدأ بالإنسان المتكامل الذي يطابق دائما بين جهده وبين مثله الأعلى وحاجاته الأساسية، و الذي يؤدي في المجتمع رسالته المزدوجة، بوصفه ممثلاً وشاهداً، وينتهي التاريخ بالإنسان المتحلل: بالجزء المحروم من قوة الجاذبية، بالفرد الذي يعيش في مجتمع منحل، لم يعد يقدم لوجوده أساساً روحياً، أو أساساً مادياً.
غاية هذا البحث تسليط الضوء على الدور المحوري للفكرة الدينية في ظهور الحضارة إذ هي المفعّل لعناصرها الثلاث، ودورها في بقائها واستمرارها، و دور الابتعاد عن الدين في أفولها واضمحلالها. وأظهر ما يكون ذلك في الدين الإسلامي لأنه دين ودولة، عقيدة وشريعة ومنهج حياة، جعل عمارة الدنيا رصيда للآخرة.
الكلمات المفتاحية: الدين، الحضارة، الروح، العمران، الغريزة.

أثر العقل في النهوض المعرفي والحضاري وحل الإشكاليات من الوجهة القرآنية

Dr. Öğr. Gör. Adnan ALHAMD

Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye

adnanfakak32@gmail.com

إنَّ للعقل في فكر القرآن الكريم مكانة لا تحددها حدود وله فاعلية ودور متميز جعله يشغل الحيز الأكبر والمساحة الواسعة في كل مجالات الحياة، بل على صعيد الميادين كلها أيضاً، ولا غرابة أن تكون له اليد الطولى في مختلف العلوم والمعارف، ولقد دعا المنهج القرآني في سور كثيرة وآيات عديدة إلى حقيقة هذا الأمر وحثَّ على التعقل والتفكير بمنهجية واضحة، ولا بد للعقل المسلم أن يتمثل هذه الركيزة المهمة من جميع النواحي والأطر، ولقد أنار القرآن الكريم العقل المسلم بالفكر الصحيح الذي نفى عنه الجمود والتحجر، وأطلق له العنان ليقوم بمهامه المناطة به كعقل بشري يمتلك المؤهلات الكافية، والقدرات العالية في البحث والتجديد، والنظر وإعمال الفكر، والتقدم والإبداع. والنظر في مواطن الاستدلال والمحاكاة، ووهبه الحكم على نقد الأمور وفق الضوابط المتاحة له، وعلى ذلك أسس القرآن بناء الكون والحياة والإنسان وجعل لها حضارة مدنية قائمة على أساس إعمال الفكر، فخطب الإنسان ودعاه إلى التفكر، والنظر العقلي، في آلاء الله وأسرارها في هذا الكون، ودعاه إلى رفض الأساطير والخرافات، والافتراءات بكل أشكالها، وإلى نبذ الشائعات التي تتصادم مع عمل العقل، واستخدم القرآن في ذلك الدليل الحسي العقلي لإثبات وجود الخالق سبحانه وتعالى، ومن هذه الرؤية فإن دوره ينبغي أن يكون فاعلاً في المشاركة في النهوض الحضاري. وفي التقدم الصناعي والاقتصادي، والتطور التكنولوجي وفق منهجية الفكر القرآني التي أضفت عليه الطابع المعرفي القائم على الأسس الإسلامية الفريدة. والناظر في واقعنا يجد مشارب متنوعة، وأساليب شتى، وأفكاراً مختلفة في الرأي الواحد، والهدف منها جعل العقلية الإسلامية أحادية الرؤية، متهمه بالجمود والانغلاق، وعدم الارتقاء إلى التجديد، عاجزة عن التغيير والإنتاج، وغير قادرة على مجابهة الأحداث والتحديات المعاصرة، والهدف منها هو مسح هوية التفكير الصحيح لدى العقل المسلم بل جعله في حالة التَّغَيُّب التَّام عن ساحة الإبداع الحضاري ولم يدركوا مكانته الحقيقية في مواجهة تحديات عصر العولمة والحدائق والتجديد. وللجواب عن هذا كله يأتي هذا البحث ليسهم في مكانة العقل وأثره وكيف يمكنه أن يلعب دوراً فاعلاً في بناء المعرفة الحضارية. وما الدور الذي يمكن أن يقوم به في ميدان المعرفة؟ وما الذي يمكن أن يلعبه في ميدان التجديد والمواجهة؟ ليصل إلى هدفه المنشود من زاوية التصوير القرآني، وتبيين الدور المناط به للقيام في المجالات المختلفة.

الكلمات المفتاحية: العقل، المعرفة، الحضارة، الفكر، القرآن، الأثر، إشكاليات.

القيم الانسانية في القرآن والسنة وانعكاسها على السلوك الحضاري للنخبة -شواهد تاريخية-

أ.د. حكيم احمد مام بكر

Professor Hakeem Ahmad MAMBAKER

جامعة سوران /كلية الاداب / أربيل

أ.م.د. همزة كاكة ياسين

Assistant Professor Hamza Kaka YASEEN

جامعة سوران /كلية الاداب / أربيل

hamza.yaseen@visitors.soran.edu.iq

مما لا شك فيه ان ظهور الاسلام في القرن السابع الميلادي احدث نقلة معرفية وحضارية نوعية بحيث انقلبت به الموازين وتغير التعامل مع الكون والانسان والوجود بأسره ، ولم ينحصر ما اتى به الاسلام من مبادئ وتعاليم وقيم من خلال مصدريه الاساسيين القرآن والسنة في الدائرة النظرية أو المثالية الطوباوية وانما تجاوزها الى التجسد على ارض الواقع في مختلف الازمنة والعصور الاسلامية والى يومنا هذا .

وقد تميزت النصوص القرآنية والنبوية بتأكيدهما على القيم الانسانية السامية التي ترتقي بها الامم والمجتمعات وتزدهر بها حضارتها ، وكان في مقدمة من طبقها على ارض الواقع لتتجسد في الممارسة والسلوك الحضاري ، النخبة من الحكام والعلماء الذين تصلح الامة بصالحهما وتفسد بفسادهما .ومن المؤكد ان من ابرز خصائص الحضارة الاسلامية المستندة بالاساس الى القرآن الكريم والسنة النبوية هي انها حضارة (انسانية) اي ان الانسان هو محورها بحيث تتعامل معه في اي موقع كان دون ان تقتصر على الجماعة ، فهي بذلك تجاوزت جميع العوائق والفوارق العنصرية ، الجغرافية ، والطبقية ، ومهما كانت الانتماءات الدينية والعرقية والمذهبية ، طالما ان هذه المجاميع كلها تكون نسيج المجتمع المنضوي في ظلال المجتمعات الاسلامية ، وان هذه الاختلافات محترمة ومقدرة طالما انها تعمل جميعا من اجل المصالح العليا للمجتمع .

ومن منظور الحضارة الاسلامية فان هذا التنوع الانساني والانتمائي انما هو لصالح (الوحدة الحضارية الاسلامية الشاملة) وليس ضدها كون معطيتها جميعا تصب في مصب اغناء الحضارة الاسلامية (الانسانية) وتزهو بها . ان هذه الورقة تتناول بالاضافة الى ماسبق ذكرها ، نماذج من القيم الانسانية النبيلة التي وردت في القرآن الكريم والسنة النبوية المطهرة و قد ركزنا على بعض تلك القيم ومنها : حقوق الانسان وكرامته ، التسامح الايجابي ، الحوار وقراءة الآخر ، حرية التدين والتعبير ، نيل الاكرام والتعصب والتعامل الانساني مع الاسرى . كل ذلك بالرجوع الى نصوص قرآنية و نبوية مع بيان مدى تجسدها في السلوك والممارسة عند النخبة مع الاستشهاد بمواقف بعض المستشرقين وارانهم بخصوص ذلك السلوك الحضاري الراقي . واختتم البحث ببعض الاستنتاجات ثم قائمة بأهم المصادر والمراجع المستخدمة .

الكلمات المفتاحية: القيم الإنسانية، القرآن الكريم، السنة، السلوك الحضاري، النخبة، شواهد.

التواصل الإنساني كأساس لبناء الحضارات بين المنظور الشرعي والتحدي التكنولوجي

فاطمة سباع

Öğr. Gör. Fatima SBAA

fsbaa@firat.edu.tr

سأحاول من خلال هذا البحث تسليط الضوء على مفهوم التواصل الإنساني، تأصيله الشرعي وأسس ومبادئ التواصل الإنساني والتفاعل الاجتماعي ومساهمة التكنولوجيا الحديثة في البناء الحضاري المعاصر، إضافة إلى الوقوف على أبرز التحديات التي تواجهها الحضارة الإسلامية في عصر التكنولوجيا التواصلية. وتتجلى أهمية هذا الموضوع في كون التواصل الإنساني أو التفاعل الحضاري هو اللبنة الأساسية في بناء الحضارة. والهدف من إثارة هذا الموضوع يتجلى في عدة نقاط أساسية منها: تنبيه الجيل المسلم الصاعد إلى ضرورة استثمار التكنولوجيا في عملية الخلق والإبداع للمضي قدماً بالأمة الإسلامية للعمل على نهضة جديدة للحضارة الإسلامية، ترسيخ الإيديولوجيا الإسلامية السامية في نفوس الشباب المسلم بتوظيف الوسائل الجديدة بشكل إيجابي، لأن السمة الدينية هي أهم سمة يمكن أن توصف بها الحضارات، وترسيخ روح التحدي في المسلم لأن التحدي هو نقطة البدء في عملية بناء وتحول الحضارات.

لقد سعيت من خلال هذا البحث إلى معالجة إشكالية رئيسية مفادها "إلى أي حد استطاعت البلدان الإسلامية استثمار وسائل التواصل الإنساني ومواجهة تحدياتها لبناء وتطوير الحضارة الإسلامية وتجديد بريقها المفقود؟ وللإجابة على الإشكال الذي يطرحه هذا البحث سأتبّع المنهج الوصفي، التحليلي، نقدي والمنهج المقارن. فبالنسبة للمنهج الوصفي سأقوم من خلاله بعرض الأدلة الشرعية المتعلقة بهذا الموضوع. وفي إطار قراءة تحليلية للمقتضيات الشرعية المؤطرة لهذه الدراسة، فسأعتمد على المنهج التحليلي، مع إبداء ما يلزم إبداءه من ملاحظات في سبيل الوصول إلى نتائج واستنتاجات شخصية مبنية على مقارنة موضوعية لمختلف جوانب الموضوع. وأما فيما يخص المنهج النقدي فسأحاول من خلاله التوجه بين الحين والآخر بانتقاد الثغرات التي تعترى العملية التواصلية والتفاعل الإنساني المعاصر. هذا بالإضافة إلى المنهج المقارن أقوم من خلاله بالمقارنة بين الدول التي جمعت بين العمق الحضاري والهيمنة على وسائل التواصل والإتصال التكنولوجي الحديث من جهة، ودول ذات هيمنة تكنولوجية وقوة وسائل الإتصال، لكنها تفنقر للتراث التاريخي وحضاري من جهة ثانية. ودول ذات عمق حضاري وتخلف تكنولوجي واتصالي، من جهة ثالثة.

الكلمات المفتاحية: علم الاجتماع، الحضارة، الإتصال، التكنولوجيا، التفاعل.